

Læs ø

artikler

og

beskrivelser

Læsø, artikler og beskrivelser
Af Kurt Dahl (e-mail: dahl@home2.gvnet.dk)

ISBN 87-91138-04-3

Indledning

Jeg har igennem mange år arbejdet med Læsøs slægts-, lokal- og kulturhistorie, og derved bearbejdet meget materiale, som tidligere er blev udgivet; men tilbage i skuffen ligger der stadig en del. Det er denne udgivelse opgave at råde lidt bod derpå.

Udgivelsen indeholder de artikler som jeg har skrevet om emner vedrørende Læsø. En del af artiklerne har været publiceret i Læsø Museumsforeningens årsskrifter, andre i bladene "Fund & Fortid" og "Slægten", og endelig er der artikler, som ikke tidligere har været publiceret. Dette er anført ved hver enkelt artikel.

Udover disse artikler indeholder udgivelsen også 5 Læsøbeskrivelser af forskellig art. Disse er alle fundet på Landsarkivet i Viborg, og fortjener at komme til kendskab i en bredere kreds. Jeg har endvidere omtalt andre beskrivelser som også kan have interesse.

Billederne der er benyttet, er alle egne fotos som jeg har taget ved mine talrige besøg på Læsø.

Med disse indledende bemærkninger vil jeg henvise til indholdsfortegnelsen som følger på de næste sider, og ønske en god læselyst.

Kurt Dahl, Svenstrup - september 2012.

Indholdsfortegnelse I

Artikler	Side
Læsø set fra en slægtsforskers skrivebord.	8
Glimt fra 1700 tallets Læsø	15
En skilsmisse i 1765	22
Troldkarle og hekse på Læsø	24
Danzigmann 1741	29
Gabestokken på Læsø.	31
Pro Memoria - og en tur til Læsø	33
Schäffer og saltværket	37
Er det den rigtige Knud?	43
En stranding i 1735	47
Bortauktionering af Ligsten	51
Læsødragten	55
Fiskeri og søfart på Læsø i 1771	58
Tang på Læsø	62

Indholdsfortegnelse II

Beskrivelser	Side
År 1728 – Indberetninger om Læssøe Lands Itzige Tilstand og Beskaffenhed, til Dom Kirchens, og de derved Residerende i Wiborg deris Efterretning, Indhentede Anno 1728.	65
År 1743 – Efterretninger om Købstæderne og Amterne, indsendt i henhold til oversekretærens skrivelse 6. april 1743 (Løbenr. 144) 1743-46 (Fyn, Århus, Ribe og Viborg Stifter) II – Beskrivelse over Læsø Land	74
År 1758 Instrux for Mons. Sven Hiortberg Med hands Paategnede Revers til at blive Landfoget paa Lessøe – Læsø Administration 1763-1753 – LAV C2-266	84
År 1769 – Instruks til Landfogden på Læsø.	88
År 1772 – Forklaring over 12 poster, præste- kaldet paa Lessøe land angaaende i underdanigst følge af Hans Høyædle Høyærværdigheds, Hr. Biskop Rottbølls ordre af 16 ^{de} septembris 1771.	92

Øvrige Læsøbeskrivelser som kan anbefales (fra trykte kilder):

År 1768 – Den Danske Atlas Eller Konge Riget Danmark med dets Naturlige Egenskaber, Elementer, Indbyggere, Væxter, Dyr og andre Affødninger, Dets gamle Tildragelser og nærværende Omstændigheder i alle Provintzer, Stæder, Kirker, Slotte og Herre Gaarde. – beskrivelse af Læsø.

År 1785 – Almindelig Udkast af Krigens Skueplads, eller geographisk, topographisk og historisk Beskrivelse over Kongerigerne: Danmark, Norge og Sverrig samt deres Tydske Provindser som Indledning til Kong Frederik IV Krigshistorie skrevet og forsynet med et Landkort af Henrich Otto Scheel Kongelig Dansk Kammerherre, General Adjudant og Artillerie Major.

År 1810 – Beskrivelse over agerdyrkningens tilstand i Danmark af G. Begtrup – Nørrejylland II, Rosenkilde og Bagger København 1978 (s. 558 ff) – oprindelig fra 1810 - § 28 Læssøe

År 1843 – Collegie Tidende for Danmark Redigeret, forlagt og udgivet af Dr. Juris A.C. Ørsted - Tredje Aargang 1843 – Side 748 – 750 Blandede Efterretninger

År 1872 - Topografisk bog af L. Both 1872. Den omhandler Jylland, en historisk beskrivelse over sogne og herreder , bla. Hjørring Amt. Den beskriver i mange tilfælde sognets udseende, med tilhørende gårde, møller, kirker osv.. Og hvis der findes "sagn" fra sognet, er dette også med. Minder meget om det der står i "Trap´s" optegnelser.

År 1885 – Fra Kongeriget Danmark – en historisk topografisk Beskrivelse af L. Both – Anden omarbejdede og forøgede Udgave – Forlagt af Jacob Erslev – 1885 II del side 65 – 69 – Læsø

År 1895 – Dania - Tidsskrift for Folkemål og Folkeminder, udgivet for Universitets-Jubilæets Danske Samfund af Otto Jespersen og Kristoffer Nyrop - 1895 - Tredje bind - side 1 - 20, "Et par studier fra Læsø af Theodor A. Müller

År 1944 – De danskes land af Achton Friis. Beskrivelsen af Læsø findes i Tredje bind side 18-49. En generel beskrivelse af øen.

År 2008 – En mærkelig Ø. 10 rejseberetninger fra Læsø (dækker perioden 1843-1928) Udgivet i anledning af Læsø Museumsforenings 25 års jubilæum.

Artikler

Læsø – slægtsforskning

(Denne artikel har været publiceret i "Slægten" nr. 16, juli 1997 (Slægtens forlag) – Artiklen er senere revideret og indgået i udgivelsen "Gemmesider IIA+IIB fra samme forlag.)

Navne

Slægtsforskere med Læsø som arbejdsområde har stiftet bekendtskab med en nogen anderledes måde at navngive på end andre steder i landet. Dog med få undtagelser.

På Læsø findes der selvfølgelig også de mere ordinære måder, f.eks. at Kirsten Pedersdatter er datter af en mand ved navn Peder, og ligeledes at Elias Lauridsen er søn af en mand ved navn Laurids.

På samme måde finder man, som andre steder i landet, Else Sørensdatter Langstræde, hvor navnet fortæller om en tilknytning til en lokalitet, her Langstræde i Byrum sogn. Her kan også nævnes navnet Hyldebusk der er en lokalitet, men også et navn der kommer til at gå igen gennem flere generationer, startende med Laurids Lauridsen Hyldebusk, hans datter Maren Lauridsdatter Hyldebusk der får en uægte søn Niels Hyldebusk, hvis børn også bruger navnet. Poul Pedersen Gadholt hvis navn fortæller at han kommer fra Gadholt i Understed sogn på fastlandet. Jens Lauridsen Smed og Peder Lauridsen Bødker, hvis navne fortæller om deres daglige virke, osv. Disse måder at bruge navnene på er meget almindelige, måske med den undtagelse at man på Læsø har brugt det i en mere udstrakt grad end andre steder.

Den mere utraditionelle måde at navngive på ses ved et navn som Poul Lauridsen Melchiorsen. Her er der to navne der hver især er afledt af et mandsnavn.

Men først vil jeg stille spørgsmålet: Hvorfor havde nogle Læsøboere så mange navne, og har de altid haft det?

I bogen Diplomatarium Vibergense, Viborg bys og stifts historie år 1200-1559 (46.4), findes der mange navne på menige Læsøfolk tilbage i 14 og 15 hundrede tallet. Alle navne består kun af to dele, med undtagelse af de steder hvor de bliver relateret til en lokalitet på Øen. Når vi kommer længere frem i historien, i 16. og 17. hundrede tallet og senere kommer den anden type navne, med tre eller få gange, flere dele. Hvor man bliver opkaldt som ovenfor nævnt, fra personer, ikke fra lokaliteter.

I samme tidsrum var det meget almindeligt at øens bedre stillede familier, bla. Skipperne, fik en stor gravsten med inskription til både mand og kone. Mange af disse sten findes på Vesterø og Byrum kirkegård. (se den senere omtale).

Den utraditionelle navngivning er der for mig at se, monumenter for levende personer, i lighed med samtidens monumenterne over de døde, som findes på øens kirkegårde.

Tilbage til Poul Lauridsen Melchiorsen - Det første spørgsmål der naturligt melder sig må være, er han søn af en mand ved navn Laurids eller en mand ved navn Melchior? - Poul Lauridsen Melchiorsen er født før kirkebøgerne blev indført.

I en sådan situation ville det være rart at have et klart defineret regelsæt, der fortalte om det er den ene eller den anden der er faderen. Men sådan et regelsæt findes ikke!

Efter sigende er navnet sammensat på den måde, at det første navn kommer fra morfaderen (Lauridsen) og det andet fra faderen (Melchiorsen). Det ligner en regel. Hvis det er en regel er det en med mange undtagelser.

Denne Poul Lauridsen Melchiorson er en af mine formodede aner, som jeg er i færd med at sætte i de rette familiemæssige sammenhænge.

Min teori er, at han enten er søn af en mand ved navn Melchior Poulsen eller en mand ved navn Laurids Melchiorson.

Umiddelbart virker det som om at han er den ældste søn af Melchior Poulsen, idet han hedder Poul, og når jeg samtidig ved at Melchior Poulsens kone hed Anne Lauridsdatter. Så langt så godt, men absolut ikke noget bevis, men stadig en arbejdst teori.

Med hensyn til Laurids Melchiorsons kone ved jeg kun at hun hed Kirsten. Det giver heller ikke noget svar, og på den anden side forkaster det heller ikke teorien med opkald også fra mødrende side.

For at komme videre tog jeg derfor fat på Poul Lauridsen Melchiorsons formodede brødre, det var jo muligt at jeg kunne komme videre ad den vej.

De formodede brødre var Jens og Laurids Lauridsen Melchiorson. De optrådte ofte som faddere ved hinandens dåbshandlinger, hvad man ofte ser indenfor familien. Men jeg har stadig ikke fundet noget endegyldig bevis på disse sammenhænge.

Men for at vende tilbage til den betragtning, at Poul Lauridsen Melchiorson, navnemæssigt kunne være ældste søn af Melchior Poulsen, så må man med lige så meget ret kunne sige, at Laurids Lauridsen Melchiorson kunne være ældste søn af Laurids Melchiorson.

Men et er sikkert, alle teorierne holder ikke i længden.

Jeg arbejder ligeledes med den teori, at Poul Lauridsen Melchiorson havde en søn der hedder Melchior Poulsen! Denne Melchior Poulsen er med sikkerhed min tip 6 oldefar.

Det lyder jo besnærende at han skulle være opkaldt efter sin farfar, men med den "Læsøske" navneskik betragter jeg det som mere usikkert end andre steder, så jeg fortsætter min søgning efter beviser der enten af- eller bekræfter mine teorier.

Denne Poul Lauridsen Melchiorson er kun en af mange der har et navn der er sammensat på denne måde. Senere i denne artikel kommer f.eks. navne som Else Bjørnsdatter Nielsdatter og Anne Larsdatter Poulsdatter.

Men jeg vil først give et andet eksempel på de spændende arbejdsforhold som Læsøslægtsforskere arbejder under. Det er en af Melchior Poulsens sønner, min egen tip 5 oldefar - Christen Melchiorson Cortsen.

Her er familierelationen fastslået i skiftet efter Melchior Poulsen. Jeg kender ikke navnet på Christen Melchiorson Cortsens' mor, men ved skiftet efter Melchior Poulsen er Christen ikke nævnt med navnet Cortsen, hvad hans søskende heller ikke er. I andre sammenhænge forholder det sig på samme måde.

Senere nævnes han flere gange med Cortsen navnet, bla. på et epitafium, som han skænkede i 1758 til Byrum kirke (det hænger stadig i kirken), som et minde om hans 2 koner Margrethe Mortensdatter Brems og Anne Sørensdatter Kirk.

Cortsen navnet kan være fra hans mor, som jeg ikke kender navnet på, men jeg tror mere på at det kommer fra hans stedmor!

Melchior Poulsen blev nemlig gift igen efter at hans første kone døde. (begravet d 21 marts 1704, da var Christen ca. 18 år) Melchior Poulsens anden kone hed Else Sørensdatter Cortsen, datter af Søren Jensen Cortsen.

Da det er senere i livet at Christen Melchiorson tager Cortsen navnet i brug, er ovennævnte teori meget sandsynlig. Det har dermed givet yderligere en "navneskik" for Læsø. Navneopkald fra stedmoderens familie. Begge familier var velansete på øen, hvilket kunne give personen endnu

mere anseelse ved at bruge begge navne.

Christen Melchiorson Cortsen blev som før nævnt gift 2 gange. Med Margrethe Mortensdatter Brems fik han en søn der hed Melchior Christensen Cortsen (min tip 4 oldefar) som tydeligvis har fået sine navne efter sin far, og sådan forholdt det sig også med Melchior Christensen Cortsen, han fik en søn der hed Christen Melchiorson Cortsen!

Traditionen med at navngive børn ud fra tidligere generationer havde Læsøboerne også, men det logiske findes ikke. Jeg startede med at skrive at det ofte var efter morfaderen, men den holder ikke.

I min egen anerække finder jeg også følgende navne, Jørgen Børum, Lars Strøm, Anne Larsdatter og Niels Thorsen. Meget almindelige navne. Men - De har samme forældre! - Poul Sørensen og Else Bjørnsdatter Nielsdatter. Dvs. at de rettelig hedder Poulsen og Poulsdatter. Jørgen Børum Poulsen, Niels Thorsen Poulsen osv.

Men hvorfor hedder de 4 søskende så som de gør?

Poul Sørensens mor hed Anne Larsdatter. Else Bjørnsdatter Nielsdatters far hed Niels Jensen Krog Thorsen, mest kaldet Niels Thorsen, hendes mor hed Anne Hansdatter Strøm, men ingen af moderens brødre hed Lars Strøm, så det navn er måske kommet fra en fætter!

Den sidste, Jørgen Børum, som for øvrigt er den ældste og født godt 1 år før forældrene blev gift, hans navn ved jeg ikke hvor stammer fra. Børum navnet (ikke at forveksle med byen Byrum) er kendt fra flere Læsø beboere, dels som et navn der er gået fra generation til generation, og dels som det oprindeligt var tænkt, at knytte en person til en lokalitet.

Fælles for disse fire søskende er, at de ofte nævnes uden den sidste del af deres navn. Det at en person ikke nævnes med alle navne er noget man kan støde på i mange områder i hele landet. Men der er en væsentlig forskel om det er Anne Larsdatter Poulsdatter der nævnes uden det sidste, eller f.eks. Anne Hansdatter Strøm. Ved den førstnævnte kommer man til at lede efter en far der skulle hedde Lars, men som i virkeligheden hedder Poul.

Som et yderligere eksempel, vil jeg nævne 3 af Jørgen Børuns børn, Else Bjørnsdatter Jørgensdatter, Maren Bjørnsdatter Jørgensdatter (relationen til Bjørn har jeg aldrig fundet, hverken for Jørgen Børuns mor eller hans døtre.) og Christen Melchiorson Jørgensen. For at føje et yderligere kuriosum til denne gren af min anetavle, så blev de 4 søskendes farmor senere gift med deres morfar! (Men det var heldigvis i en alder hvor de ikke længere kunne få børn. - Tænk hvilke navne der var kommet ud af det!)

Ovennævnte giver et lille billede af hvad man kan komme ud for af navnekonstellationer på Læsø. Med udgangspunkt i min egen anetavle kunne jeg komme med mange lignende eksempler, ligesom at andre slægtsforskere kunne fremvise en tilsvarende navnemystik.

Jeg vil blot slutte af med et enkelt eksempel mere.

Den førnævnte Niels Jensen Krog Thorsen er søn af Jens Nielsen Krog og Anne Madsdatter. Han har samtidig 2 halvsøskende, Jens Thorsen og Kirsten Andersdatter Thorsdatter.

Ved folketællingen i 1787 står Kirsten kun nævnt med sit fornavn, Jens står som Jens Thorsen og Niels Jensen Krog er ikke nævnt med Thorsen navnet.

Ved folketællingen 1801 står de som Kirsten Andersdatter, Jens Thorsen og Niels Thorsen.

Det giver et godt billede af den opmærksomhed man skal rette mod, om hele navnet er nævnt.

Men hvor kommer Thorsen navnet fra?

Ved Anne Madsdatters begravelse d. 26 maj 1799 står hun som Anne Thorsdatter.

Navnet Thorsen kommer fra Anne Madsdatters far Mads Thorsen. Her er et eksempel på, at børnene havde fået en del af navnet fra morfaderen. Men når man så endeligt finder et navn der kommer fra morfaderen, er det ikke afledt af hans fornavn.

Som det ses findes der mange måder at give navn på, den eneste faste regel på Læsø synes at være: At de fik et navn!

Steder

Når man slægtsforsker er det også rart at vide hvordan vores forfædre levede. På Læsø findes der mange muligheder for at støde på fortiden.

Efterfølgende tager jeg på en kort rundtur på øen set med en slægtsforskers øjne.

Har man sagt Læsø har man også sagt Læsødragten. Dragten, som Læsø-kvinderne igennem tiderne har brugt til festlige lejligheder. Efter forlydender er der tale om en gave fra dronning Margrethe d. 1ste, som gav Læsø-kvinderne denne beklædningstradition. Årsagen var at dronningen var ombord på et skib der strandede ud for Læsø og blev reddet i land af stedets modige beboere. Et udsnit af disse dragter og tilbehør hertil kan i dag ses på Museumsgården. Når man ser Museumsgården ser man samtidig de flotte tangtage som er specielle for Læsø, en tradition der rækker mange år tilbage i tiden. Hvordan tangtagene tager sig ud, kan ikke beskrives, det skal ses. Bygningerne har et helt specielt udseende.

Når man sidder inde i Museumsgården, som er en firelænget lukket gård med en gammel brønd, og lader blikket køre fra længe til længe og ser den frodighed der er i tangtagene, samtidig med at man lader tankerne gå tilbage til tidligere generationer, hvor man har fået en viden ved at forske i slægterne og deres gang, så må man være så tæt på øens sjæl som det kan lade sig gøre. Hvis man vil tættere på skal man gå indenfor i Museumsgården og se hvordan forholdene var tidligere. Se de små stuer med typiske Læsø møbler, f. eks. skabe med initialer, slagbænke, amagerhylder, alkover hvor de har tilbragt nätterne, køkkenet hvor gryderne hænger på kroge med plads til bålet nedenunder, ved siden af et rum hvor de har hensat deres fornødenheder der skulle gemmes. Stalden, her går man, ligesom ude i gården, på toppede sten, ikke brosten, men ganske almindelige store sten, de små båse, høløftet og gammelt staldbutik.

Museumsgården den skal opleves. På vej ud møder man en gammel stubmølle, som også er med til at give stedet karakter.

Kirkerne, mange vil her sige, at det er der ikke noget specielt ved, men det er vel nok det eneste sted hvor man kan stå og betragte sine tip 6 eller tip 7 oldeforældres gravsten! Det er måske en underdrivelse at kalde det en gravsten, der er snarere tale om et monument, som jeg tidligere har nævnt.

Tidens tand har desværre gjort de fleste meget utydelig, men hver en sten er udførligt beskrevet af Arne Juul Jacobsen i Museumsforeningens årsskrift fra 1988. Stenene eller monumenter står ved Byrum- og i Vesterø kirke. Ved Byrum kirke står de fleste som en udendørs mur, og i Vesterø kirke er de indsat i væggene inde i kirken. Enkelte er placeret på jorden i forbindelse med

andre gravsten fra nedlagte grave.

Læsø har også en lang historie der er knyttet til søen. En historie på godt og ondt. Mange har mistet livet for at opretholde sin eksistens, andre gange skabte det glæde når der var rigtig gang i fiskeriet og skudehandelen. I Vesterø findes der et søfartsmuseum, med udstilling af mange interessante effekter fra Læsøs søhistorie. Foruden dette "landmuseum" har Læsø også et sejlene museum - FN 161 "Ellen" som også er hjemmehørende i Vesterø.

Det var en hurtig tur rundt på øen. Om steder og historie der er nyttig for slægtsforskere. Er du slægtsforsker med Læsø som område kan jeg opfordre dig til at besøge øen, og selv opleve de mange spændende ting der findes.

Arkivalier

Efterfølgende har jeg lavet en liste over nogle arkivalier der har relation til Læsø. Den skal ikke ses som en fuldkommen liste, men som et hjælpemiddel til hvad og hvor man kan søge slægtshistoriske oplysninger om øens befolkning gennem tiderne.

Jeg har valgt ikke at nævne arkivalier på Landsarkivet i Viborg, da de er beskrevet på bedste måde af Landsarkivet selv.

Esbjerg Fiskeri- og Søfartsmuseum, Tarpbagevej tlf. 7515 0666

Der findes, iflg. museet selv, ikke mange arkivalier om Læsø. Men jeg ved fra en anden Læsøforsker at det er et sted man ikke umiddelbart tænker på.

Der findes bla. en protokol fra et forlis i 1862, hvor 4 Læsøfolk omkom. Ellers kan nævnes en bjærgning i 1902 og en fordelingsliste i forbindelse med søfart fra 1924.

Bangsbo Museum og Arkiv, Dr. Margrethevej 6 Frederikshavn

Her findes både kirkebøger op til 1891 og folketællingerne for 1787-1860.

Endvidere findes "oversatte" (fra gotisk til nudansk) tingbøger og skifteekstrakter.

Tingbøgerne, år 1685-1695 er "oversat" af Arne Juul Jacobsen, og kan udover at lånes på læsesalen, også købes hos Bangsbo Museums Forlag (tlf. 9842 3111).

De før nævnte skifteekstrakter er "oversat" og bearbejdet af Jens E Caspersen, og kan ligeledes købes hos samme forlag. Der er tre bind, dækkende perioden fra 1692 (et enkelt skifte) ellers fra 1706 til 1898. - Jeg har til begge serier, tingbøgerne og skifteekstrakterne, udarbejdet alfabetiske registre.

Bangsbo Museum udgiver hvert år en brochure med forskellige publikationer der har relation til slægtsforskningen. For Læsøs vedkommende kan nævnes,

kirkebøgerne som er "oversat" af Arne Juul Jacobsen - Vesterø sogns kirkebøger fra 1646 - 1805 og Byrum / Hals sognes kirkebøger fra 1720 - 1805, bogen Kvaser og kvasefart fra Læsø, og andre interessante ting, også fra andre sogne

Brochuren kan rekvireres hos Bangsbo Museum og Arkiv

Historiske Arkiv, Vendsyssel Historiske Museum Museumsgade 2, 9800 Hjørring.

På arkivet findes der kirkebøger og folketællinger for Læsø. Herudover findes der bla. Postmester T. M. Sørensens optegnelser fra Vendsyssel Tidende over beboere der er født før 1924. Disse optegnelser begrænser sig ikke kun til Læsø, men omfatter en stor del af Vendsysselske sogne. Fra perioden 1873 til 1970 er der en stor samling af avisartikler fra samme avis.

Læsø Museum Gl. Østerby Skole 9940 Læsø - tlf. 9849 8045

Her findes der selvfølgelig et utal af muligheder for slægtsforskere med Læsø som

arbejdsområde. Jeg vil blot nævne enkelte. Bla. originale arkivalier fra 1762, hvor man lavede en indsamling til støtte for øens forsvar. Avisartikler der omhandler øen. Kirkebøger, folketællinger, "oversatte" skifter, kop & kvægskats lister, anetavler udarbejdet af forskellige slægtsforskere, osv. - Kort og godt et sandt Eldorado for slægtsforskere.

Der er skrevet meget om Læsø i diverse bøger, jeg vil her nævne to af mange som jeg har set i Museumsgårdens butik. Det ene er Arne Espegaard's "Liv og sprog på svundne tiders Læsø" i 2 bind der bla fortæller om Læsødialekter (2. del er en ordbog), og om livet på Læsø. Den anden er en skønlitterær bog af Vagn Predbjørn Jensen der hedder "Løv som vinden jager". Bogen omhandler dagliglivets besværligheder i 1600 tallet, hvor først skovene blev fældet pga. saltsydningen og derefter sandflugtens hærgen over store dele af øen. Vidste man ikke bedre, skulle man tro at forfatteren havde levet på den tid. Man fornemmer virkelig livets gang på øen.

Vil man søge mere Læsølitteratur, kan jeg henvise til bibliotekerne landet over. Har det pågældende bibliotek ikke de bøger man søger, er det muligt at skaffe dem hjem fra andre biblioteker. Få biblioteket til at udskrive en liste med de muligheder der findes.

Stadsarkivet for Aalborg Kommune, Arkivstræde 1, 9000 Aalborg

Arkivet har folketællinger, og kirkebøgerne op til 1891 for alle tre sogne. Her ud over findes de før omtalte skifteekstrakter, registret til tingbøgerne (se Bangsbo Museum og arkiv) Registret til skifteekstrakterne bliver også snart tilgængelig.

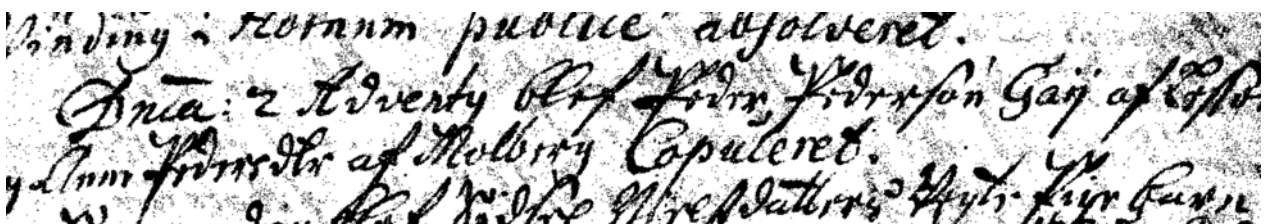
Kort og Matrikelstyrelsen, Rentemestervej 8, 2400 København NV - tlf. 3587 5050

Her findes der mange spændende arkivalier, bla. kort i mange variationer, matrikuleringer o.s.v. Blandt de mange ting, vil jeg specielt nævne sogneprotokollerne der blev udarbejdet ved 1844 matrikuleringen. Det er et materiale der giver oplysninger om hvert eneste matrikelnummer, ejere bebyggelse o.s.v.

Arkivalier i hele landet.

De arkivalier jeg har beskrevet kan bruges når man søger målrettet efter Læsøfolk. Men der findes oplysninger om Læsø i mange andre forbindelser. Her tænker jeg bla. på den opdagelse jeg selv gjorde på et tidspunkt. Jeg arbejdede da med nogle af mine aner i Øster Hornum sogn, (Hornum Herred, Aalborg Amt), og følgende tekst dukkede op :

4 december (2. søndag i advent) 1729 blev Peder Pedersen Gay af Læsø og Anne Pedersdatter af Molbjerg copuleret. Der var forud lyst 3 gange for parret.

The image shows a handwritten entry from a church book. The text is written in a cursive script. The first line reads: "Viending: Hornum puerice afjolveret." The second line reads: "Dnia: 2 Advents blev Peder Pedersen Gay af Læsø og Anne Pedersdatter af Molbjerg Copuleret." The third line reads: "Der var forud lyst 3 gange for parret."

I samme kirkebog år 1751, en trolovelse mellem Monsieur Jens Jensen Strandby og Jomfru Ingeborg Andersdatter Byrum.

Med tanker på Læsøboernes forbindelse til havet, er det ikke svært at forestille sig

lignende uventede oplysninger i mange kystbyer, enten på baggrund af samhandel eller forlis.

Er der nogen der støder på sådanne oplysninger må i gerne sende en kort beskrivelse af det fundne til mig. Jeg vil samle materialet og på et eller andet tidspunkt, afhængig af stoffets mængde, give det videre til bla. Læsø Museum og andre der er interesseret.

Jeg er ligeledes interesseret i samme typer oplysninger om Svenstrup sogn (Hornum Herred, Aalborg Amt), hvor jeg er i gang med en tilsvarende indsamling.

Glimt fra 1700 tallets Læsø

(Denne artikel har været publiceret i "Læsø Museumsforenings Årsskrift 1998")

Jeg har valgt at skrive om nogle af de Læsøfolk jeg har "mødt" i min slægtsforskning. Hovedpersonerne i de enkelte historier er, Laurids Svendsen, Anders Madsen Langstræde og Maren Sørensdatter Bovet. De har alle det tilfælles, at de optræder i nogle arkivalier der er sjældne for deres tid.

Det drejer sig om et brev fra Århus i 1723, en ægteskabskontrakt fra 1754 og et fæstebrev fra 1759, og endelig slutter jeg af med en historie jeg ikke kan fortælle!

Et brev fra Århus

Den første er Laurids Svendsen, der blev født på Læsø i 1656 og blev begravet i Byrum d. 14 april 1722. Han var gift med Kirsten Nielsdatter i Skoven, de fik 7 børn sammen.

Ved Laurids Svendsens død blev der afholdt et skifte, som forløb som de fleste skifter på den tid. Dvs. en opgørelse af formue og gæld med efterfølgende deling imellem arvingerne.

Årsagen til at dette skifte bliver specielt er, at der i skiftet er gengivet et brev fra den ældste af sønnerne, Bent, der havde bosat sig og stiftet familie i Århus, og derfor ikke kunne være til stedet ved skiftet. Selv om han ikke var der, så skulle han alligevel høres.

Følgende er et uddrag af skiftet :

Fra den første skiftesamling d. 16. februar 1723

"Videre blev da denne gang ikke fordret var og enken og de nærværende arvinger ingen mere udgæld stervboen paahængende bevidst undtagen hvad den sal. mands ældste søn Bent Lauridsen som boer udi Aarhus maatte have at fordre thi bekendte hun at han siden hans bortrejse herfra landet havde en og anden gang tilskikket sine forældre en rede penge en kornvarer, men om det enten er betalt eller han det samme havde tilsendt dennem og derfor ingen betaling vil fordre vidste hun ikke, førend hans egen skrivelse og forklaring derom maatte indkomme som de med første forhaabede at see, efter som hans sal. faders dødelig afgang det længe siden var hannem med skrivelse bekendtgjort. Efter slig beskaffenhed den paa samme Bent Lauridsens vegne i dag af skifteretten beordret curator Jens Christophersen som om samme handling imellem fader og søn ingen underretning havde begærede skiftet paa nogen tid maatte opstaa uden nogen mulig slutning derpaa at gøre indtil herom fuldkommen efterretning kunne erholdes hvorom bemeldte Bent Lauridsen medførte ville tilskrive, og som det er vel venteligt at han maa ske allerede forud brevet her fra landet kan overkomme, alt tilforn maatte være til varig bortsejlet og mulig ikke kan vente sig hjem igen førend sidst hen paa sommeren saa som han mest farer paa Thrunhiem, hvortil behøves en temmelig lang tid saa formanede han derfor desto længere opsættelse at nyde."

Som det ses af dette skifteuddrag drejer det sig ikke kun om arv, men også om Bent Lauridsen har nogle fordringer i boet.

Det brev der blev sendt til Århus kender vi ikke. Men Bent Lauridsens svarbrev er indført i skifteprotokollen, og kan derfor gengives her, 275 år senere. Men først indledningen til genoptagelsen af skiftet :

Anno 1724 den 25 januar var efter næst foregaaende opsættelses indhold skifteretten efter sal. Laurids Svendsen igen forrettet, da enken og arvingerne først producerede et brev fra den frit

ommeldte søn Bent Lauridsen, Dateris Friderichshald den 12 oktober 1723 af indhold saaledes som følger :

Hiert elskede kære moder og søskende.

Lader jeg hierte kiere moder vide at jeg saa vel som kone og børn er ved god helse, hvilke glædelig tidener jeg altid fra kiere moder og søskende at spørge, da ved gud det er mig hierteligt kært, jeg haver spurgt at vores fader er ved døden afgaaet. Min broder Niels haver skrevet mig til forleden aar derom, men jeg denne tid var intet hjemme, mens min kone haver svaret derpaa, han haver skrevet om hvad jeg tid efter anden havde sendt hjem det vidste min kone ingen besked om, og jeg kand ikke eller komme det ihu thi det er lang tid siden jeg haver vel skrevet det men det er bleven borte fra mig mens jeg var udi tjenesten men moder og søskende ved bedre hvad det kan være end jeg. Jeg haver skrevet to gange hjem til eder mens fader ingen svar faaet der paa igen, nu beder jeg kiere moder at i ville være saa god at skrive mig til med første lejlighed og lad denne levere brevet til Laurids Bentson i Aalborg og ombød hannem at han ville levere det i posten og skriv uden paa saaledes det brev at levere til Bent Laursen boende i Aarhus paa Rosengade, nu haver jeg intet at skrive kiere moder til om paa denne tid, mens vil have kiere moder og søskende og fadersøster samt alle gode venner under guds trygge beskiærmelse befalet, og forbe. eders hulde søn indtil døden.

Friderickshald d. 12 oktober 1723.

Bent Laursen

Hvilken sprogbrug, unægteligt anderledes end nutiden!

Til sidst skal der lige gives et svar på hvor store fordringer Bent Laursen egentlig havde.

Efterfølgende er der et uddrag af skiftet, som giver et svar.

Hvor af ses at denne Bent Lauridsen vidste nok her udi stervboen for fordring noget haver at præterdere, men formedelst mangel af fuldkommen vished derom henstiller det til sin moder og søskende og lader det bero paa deres egen retsindig angivelse. Hvorpaa enken Kirsten Nielsdatter, thi de andre arvinger var herom ganske og aldeles u-vidende, foregav at saa vidt hun kunne erindre sig af hendes sal. mand at være sagt skal hendes Bent Laursen for sammen Rd Mk Sk sin forstrækning endnu derpaa have til gode at forordre 4 Rd 2 Mk.

Skiftet blev i første omgang udsat d. 16. februar 1723, der kom en genoptagelse d. 20. september samme år, men her blev blot konstateret at der endnu ikke var kommet svar fra Århus.

Skifteretten blev så igen sat d. 25. januar 1724, for nu var brevet kommet. 3½ måned efter at der var skrevet i Århus.

Brevet og hele proceduren omkring skiftet giver et godt billede af datidens "postvæsen" og samfund.

Et Fæstebrev

Jeg skrev i indledningen til denne artikel at de arkivalier jeg ville skrive om var sjældne. Nu er der nok nogen der vil spørge om et fæstebrev er sjældent. Dertil kan jeg svare, ja når det drejer sig om Læsø.

Et fæstebrev er i alt sin enkelthed at betragte som datidens lejekontrakter. I andre dele af landet, var bønderne som regel underlagt kronen, f. eks i form af ryttergods, eller private godser som fæstere. Der findes derfor mange fæstebreve og fæsteprotokoller i det øvrige land.

Men Læsøboen har aldrig kendt til krongods og godsejere. Læsø har siden middelalderen hørt til

Viborg Domkapitel. Formelt set var læsøboen fæster under kapitlet, men igennem flere hundrede år udviklede der sig en skik der medførte, at de så stort på disse fæsteforhold, og købte, solgte og lod deres gårde gå i arv. Til sidst blev det også lovliggjort, blot læsøboerne fortsatte med at betale deres skatter.

Denne holdning som Læsøboen udviste har medført, at antallet af bevarede fæstebreve er 3 stk. Et stedsmålsbrev til Mickell Caspersen der er dateret d. 1. maj 1630. Et fæstebrev til Lars Erichsen i Østerbye i Hals sogn, dateret d. 9. februar 1759, og det sidste til Maren Sørensdatter Bovet, som jeg her gengiver i sin fulde længde :

Sven Hiortberg Kongel. Mai.sts Landfoget paa Læsøe, gjør vitterligt at jeg i underdanigst følge høy lovlig Kammer Collegie ordre, dat. 17de junii 1746, samt den mig fra de herrer residerende ved Wiborg Dom Capitul meddeelt og af hans Kongel. Mai.st allernaadigste konfirmerede instruxes 4de post stæder og fæster, som jeg og hermed stæder og fæster til Maren Sørensdatter Bovet, eet støcke indhægned jord, andseet og andsadt ved forrætningen af 9de aug. 1745, for hartkorn 3 skiepper 1 f.kar, beliggende udi Østerbye i Hals sogn, som siden sandflugten af hendes forældre er optagen og af dennem eftergiven fæstebrev dat. 4de september 1730 beboed og brugt,

hvilken indhægnede jord og hartkorn 3 skiepper 1 F.kar bemeldte Maren Sørensdatter Bovet maae til brug nyede og beholde saa længe hun lever eller er ugift, og af hartkorn svarer i rette tiid alle kongl. skatter og Contributioner, som allerede ere, eller herefter allernaadigst paabuder vorder samt den indhægnede jord dyrker og forbedrer, men ej mod over allegerede høylovlig lovlig kammercollegie ordre af 11de junii 1746, mere jord indhægner eller optager af det anliggende end allerede indhægned er, uden Kongel. allernaadigste tilladelse - ellers haver hun at holde sig hans Kongel. Mai.st allernaadigste lov og forordninger i alle maader allerunderdanigst efterrettelig, og paa en ligelydende gienpart at reversere sig. Klitgaard 26de may 1759

Ligelydende fæstebrev haver jeg af Kongel. Mai.st Landfoget velædle Sven Hiortberg annammet og modtaget.

hvilket jeg herved reverserer mig i aller maader at efterleve og efterkomme.

Klitgaard 26de may 1759

Maren Sørensdatter Bovet

I fæstebrevet ses at hartkornets størrelse var 3 skiepper 1 fjerdingkar. Det er en typisk hartkorn størrelse for Læsøs gårde på den tid. Den eneste gård der havde mere end 1 td. hartkorn var fogedgården Klitgård.

Læsø havde 3 typer gårde eller jordbrug. De største kaldtes "boel", mellemstørrelsen kaldtes "græsetter", og de mindste der som regel var jordløs huse kaldtes "inderster".

Hvor udbredt brugen af fæstebreve præcis har været, ved jeg ikke. Men jeg tror ikke at der har været mange af slagsen. Læsø er i den heldige situation at der er bevaret mange arkivalier, protokoller og dokumenter, fra tidligere tider. Vel nok mere end gennemsnittet. Så også på den baggrund tror jeg at antallet af fæstebreve var få, ellers ville der have været flere der var blevet gemt.

En ægteskabskontrakt

Den efterfølgende ægteskabskontrakt blev oprettet da Anders Madsen i Langstræde, også flere gange omtalt som Anders Madsen Bach, skulle giftes med den unge pige Maren Jensdatter. Anders Madsen, der var enkemand, blev født ca. 1692 i Hals sogn og Maren Jensdatter blev døbt d. 22 marts 1731 i Byrum kirke.

For at sætte denne kontrakt i dette rette perspektiv, er det nødvendigt først at fortælle om læsøboernes måde at organisere deres arbejde på.

Et begreb der går igen gennem flere hundrede år er begrebet "fællig", som kan oversættes med ordet fælles. Der var bla. skudefælliger, havefælliger, gårdfælliger. Dvs. at man var sammen om at producere de daglige fornødenheder.

F.eks. ved et skudefællig var flere personer sammen, som regel var de i familie både i andet, tredje og fjerde led. De ejede skuden og drev skudehandel sammen. De var sammen om alt, også den økonomiske risiko eller det udbytte der gerne skulle komme. På samme måde forholder det sig med de øvrige fælliger.

Derfor var det nødvendigt at oprette en ægteskabskontrakt. Anders Madsen skulle giftes med Maren Jensdatter der var i fællig på en eller flere måder med sin morbroder, og derfor skulle den økonomiske side være i orden. Anders Madsens børn af første ægteskab skulle ikke senere komme og kræve noget.

Ægteskabskontrakten i sin fulde længde :

Jeg underskrevne Anders Madsen boende udi Langstræde i Byrum sogn paa Læsøe, gjør hermed vitterligt, eftersom jeg er kommen til en høj alder, og gjøres dag efter dag meget skrøbelig, saa jeg dets aarsagen behøver stor bistand af daglig tilsyn og opvartning i denne min svage alderdom, at jeg til den ende har anmodet den gudfrygtige pige Maren Jensdatter om ægteskab, men som hun af sin morbroder Velagte Peder Jensen og hans hustru Johanne Marqvorsdatter her paa Læsøe boende er taget udi fuld fællig om alt deres ejende, saa har hun ikke uden bemeldte sin kiære morbroders og hans hustrus raad og samtykke kundet bevilge min begiæring, eller tilsiige mig ægteskab paa anden condition, end at jeg først skulle see mine og min sal. hustrus Maren Pedersdatters sammenavlede børn og livsarvinger fuldkommen fornøyet for deres tilfaldne og hos mig bestaaende arv efter bemelte deres sal. moder, og dernæst i kierlighed endvidere accordere dem forlods ud tilstrækkelig værdi for alt hvis de efter min egen dødelig afgang endnu kunde have i vente at arve. Saa de aldeles ingen arve pretention skulle have paa min efterladte stervboe naar jeg var kommen i ægteskab med forbemelte gudfrygtige pige Maren Jensdatter. Paa det hverken hun eller vores fælleds veldæder hendes kiære morbroder og hans hustru, for deres store kiærlighed og godhed imod mig til fornærmelse og skade for dem paa deres ejende skulle besværes med nogen udgift til mine arvinger da de aldeles ingen vederlag nyder af mig og min tilhørende boe for alt deres velgerning efterda jeg ikke agter at medbringe fra samme boe, uden en gandske liden og ringe del til min kiærestes fæstensgave eller morgengave, som herefter skal vorde Specificeret saasom jeg herved imellem mig og min afdøde hustru Maren Pedersdatters efterladte børn og livsarvinger, nemlig : Min søn Mads Andersen som er selv myndig, min ældste datter Maren Andersdatter med formynder velagte Lars Sørensen Bouet, saavel som min yngste datter Maren Andersdatter med sin formynder forbemelte hendes egen broder Mads Andersen i god kiærlighed og til fælles nytte og fornøjelse at faae oprettet efterfølgende Contract neml. :

1, At jeg deres fader Anders Madsen overlader til frie disposition og eyendom for mine 2de ovenmelte døtre og deres arvinger den af mig tillige med den hidindtil beboede halve gaards

huuse og jord i Langstræde med alt sit tilliggende og tilhørende, samt min hele indboe rørende og urørende, undtagen 1 sort koe, 1 jern kakkellovn, 1 lidet bord og 3de stole, som jeg mig til min kiærestes fæstens eller morgengave efter loven vil have Reserveret, for resten frasiger jeg mig alt præntention og ejendomsret saavel til huus og jord som de øvrige Effecter ved bemelte halve gaard i Langstræde, hvorimod merebemelte mine døtre haver at fornøye deres broder Mads Andersen for hans arve rettelighed derudi. Saavel efter hans sal. moder, som for hvis han endnu efter mig sin fader i arv kunde have at vente og det med rede penge 50 Sld, skriver halvtredsindstyve Slette daler, hvorefter han er bemelte min søn, som begge mine døtre ovenmelte dele nemlig deres mødrende arv tillige med hvis de efter mig endnu kan forvente med lovlig afkald haver at forsyne.

2. Hver mine 2de døtre herefter aarlig at forskyde til min underholdning saa længe jeg lever, en tønde Rug og 1 td. Byg samt halv parten af det korn som af dette aars afgrøde aftærsket bliver og fra laden opmaalt.

3. Haver mine 2de døtre efter min død strax at betale til merbemelte min kiæreste Maren Jensdatter den Summa Rede penge 40 Rd, skriver fyrgetiuwe Rigsdaler Dansk Courant, hvorimod de børn, som gud behager at give mig i ægteskab med hende ingen slags arve præntentioner skal have paa noget være sig huus, jord, Creaturer eller løsøhre som befindes ved den halve gaard i Langstræde jeg nu paaboer og agter at fraflytte, hvilket altsammen mine døtre alene paa foranførte Conditioner skal være tilhørende.

4. Skal den vejrmølle som staar paa bemelte gaards grund, være til frie fælleds brug for mig og mine børn, saa længe jeg lever og efter min død med stedet tilhøre mine døtre alleene, hvorfor vi samtlig i min levetid skal være fælleds bundne om dens Reparation og vedligeholdelse.

5. Haver mine børn, saavel min søn som begge mine døtre paa foranført vilkaar ej alleene at meddele mig fuldkommen og fornøielig afkald for deres mødrende arv, men end og at frasige sig alt arve præntention paa min stervboe og det sted hvor jeg nu agter at henflytte, (Naar Gud engang behager at bortkalde mig) paa det hverken min kiæreste hendes morbroder Peder Jensen eller hans hustru skulle ske fornærmelse paa noget af deres ejende for den godhed de beviste mig i min alderdom, siden de aldeles intet nyder af mit eller mine børns i nogen maade.

Forestaaende Contract erklærer vi ovenmelte og underskrevne Anders Madsens børn og arvinger hermed ej alleene villigen og kiærligen med vores kiære fader og fælleds samtykke at have indgaaet i alle sine poster ord og meninger, men end og haver ham at takke for god kiærlig medhandling, hvorover vi finder os aldeles ret fornøyet, og til den ende taknemmeligen frasiger os ald arve præntention efter de 5 poster forenede i kiærlig forening ej paa tvivlendes vores kiære og gamle fader jo herefter bliver skikkelig og vel beegnet samt efter sin død med en hæderlig begravelse, uden vores bekostning forsynet.

Denne vores kiærlige Contract og forening, hvoraf en ligelydende gienpart paa begge sider beholdes, haver vi samtlig tillige med de umyndiges formyndere til uryggelig efterkommelse med egen hænder underskrift og forsegling i all maader Confirmerede, hvorfor den uden foregaaende varsel til tinge kan læses og Protocolleres, naar det enten af parterne det maatte forlanges.

Til ydermere vitterlighed haver vi ombedet og formaaet de 2de Dannemænd Bernt Nielsen Eric Michelsen Cortsen begge her af Læsøe med os underskriver og forseglers.

Datum Læsøe d. 8 november 1754

Anders Madsen

Som de umyndige pigers formyndere Lars Sørensen Bouet, Mads Andersen

Til vitterlighed efter begæring Eric Cortsen, Laurs Michelsen Smed i Bernt Nielsens lovlige forfald.

Anders Madsen fremstår i ægteskabskontrakten som en gammel mand der blev mere og mere dårlig, og derfor krævede daglig pleje “i denne min svage alderdom”.

Enten har Anders Madsen stærkt overdrevet behovet for daglige pleje, eller også han har fået sin anden ungdom ved at blive gift med en pige der var 39 år yngre end ham.

Anders Madsens videre livsforløb blev, at han blev far til 2 børn og levede endnu i 18 år! Han blev begravet d. 21. august 1772 i Byrum.

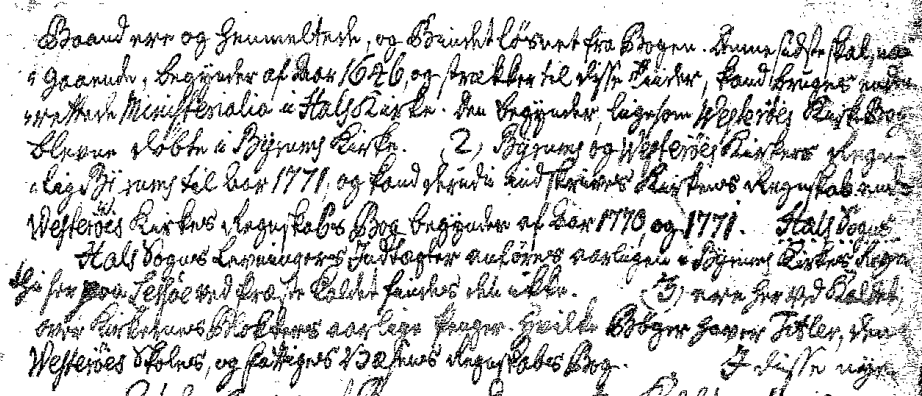
Efter Anders Madsens død blev Maren Jensdatter gift igen d. 26. november 1775, med den kendte Læsø-kvaksalver Mads Madsen Tveden.

Om en historie jeg ikke kan fortælle.

Jeg ville ønske at jeg her kunne skrive historien om hvad der skete med Byrum/Hals sogns gamle kirkebog der var i brug fra 1646 til 1719. Men det kan jeg desværre ikke. Jeg har spurgt flere om de kender historien. Men ingen har hørt den.

Hvis et sogn mangler sine kirkebøger kan det i de fleste tilfælde henføres til en brand i præstegården. Men det har tilsyneladende ikke været tilfældet på Læsø.

I en præsteindberetning fra 1772, af præsten Morten Lauridsen Bechmann, er der en oversigt over hvilke ministerialbøger der på det tidspunkt var i hans besiddelse. Indberetningen er indført i Byrum sogns kirkebog (1720-1801, side 169b-176a)

Præstens og Gammaltid, og Børnske Lovant fra Byrum. Byrum, Hals, og
Gaard, begynder af Aar 1646, og strækker sig til disse tider, kan bruges endnu i nogle aar, og en ministerialbog, som er holdt saa
længe, der er bleven forrettet ministerialia i Hals kirke. Den begynder, ligesom Vesterø, Byrum, og
Vesterø kirkes regnskabsbøger, af Aar 1589, og sluttede hhv. 1771 og 1769. I
indberetningen står der om Hals sogn "Hals sogns levningers indtægter anføres aarligen i Byrum
kirkes regnskabsbøger" - "Hals kirkes gamle regnskabsbog formodes at være i Stiftets kister, thi
her paa Lessø ved præstekaldet findes den ikke".

Følgende bøger har Morten Bechmann overtaget fra sin forgænger Niels Kirchemoes stervbo :
Byrum sogns kirkebog, der begynder 1720, en kirkebog fra Vesterø sogn der starter 1646 “og
strækker sig til disse tider, kan bruges endnu i nogle aar” og en ministerialbog, “som er holdt saa
længe, der er bleven forrettet ministerialia i Hals kirke”. Den begynder 1646 og slutter 1719.

På samme tid er der også følgende kirkeregnskabsbøger i præstens varetægt :

Byrum og Vesterø regnskabsbøger der startede år 1589, og sluttede hhv. 1771 og 1769. I
indberetningen står der om Hals sogn “Hals sogns levningers indtægter anføres aarligen i Byrum
kirkes regnskabsbøger” - “Hals kirkes gamle regnskabsbog formodes at være i Stiftets kister, thi
her paa Lessø ved præstekaldet findes den ikke”

Byrum og Vesterø sognes nye regnskabsbøger, der startede hvor de andre sluttede, var ligeledes i
præstens varetægt.

Det var en status over kirke- og regnskabsbøgerne i året 1772. Status i dag siger :

Hals sogns gamle regnskabsbog var ganske rigtigt i “Stiftets kister”. Den er i dag tilgængelig på
Landsarkivet i Viborg. Der findes nogle uddrag fra regnskabsbogen i en artikel i Vendsyssels
årbog 1954, side 170-194.

Endvidere findes der som bekendt, Vesterø sogns kirkebog tilbage fra 1646 og Byrum/Hals sognes kirkebog fra 1720.

Manglerne i forhold til Morten Bechmanns indberetning er den gamle Hals sogns kirkebog og de gamle regnskabsbøger fra Byrum og Vesterø.

Hvad blev der af dem? For mig at se, blev de gamle udskrevne bøger sorteret fra og anbragt et andet sted.

Men hvor var det sted? Hvornår skete det? og hvad blev bøgernes endeligt?

I Museumsforeningens årsskrift 1995, er der en beretning om Hals kirkes gamle dør der efter mange år findes på et høloft. Hvad med de gamle bøger?. Det bedste der kunne ske, var at de dukkede op. Det næstbedste var at finde historien om dem.

Kilder :

Skiftet efter Laurids Svendsen i Læsø Landfogeds skifteprotokol C2-278, dateret d. 16. februar 1723

Skiftet efter Anders Madsen Bach i Læsø Landfogeds skifteprotokol C2-283, dateret d. 19. august 1772.

Fæsterbrev til Maren Sørensdatter Bovet, Viborg bispearkiv C2-275

En skilsmisse i 1765

(Denne artikel har været publiceret i "Læsø Museumsforenings Årsskrift 2003")

Vi slægtsforskere leder efter oplysninger om vores forfædre, og derudfra danner vi os et billede af, hvordan de var, og hvordan de levede. Nogle personer finder man mange oplysninger om, og om andre færre oplysninger. Men alt i alt er der tale om sparsomme oplysninger, da disse skal ses i forhold til et menneskes årelange liv.

Men uanset omfanget af oplysninger, kan man komme til at stå i den situation, som jeg har stået i, nemlig at ændre syn på en af sine forfædre.

Mit indtryk af Melchior

Om en af mine forfædre, Melchior Christensen Cortsen, havde jeg fået det indtryk, at han var en levemand og en ødeland.

Melchior Christensen Cortsen blev født i 1721 i Byrum, som søn af skipper og kirkeværge Christen Melchiorson Cortsen og Hustru Margrethe Mortensdatter Brems. Efter forældrenes død modtog Melchior en anseelig arv. Men da han selv døde i 1781, var han fattig og forarmet. Melchior Christensen Cortsen blev gift anden gang d. 4. marts 1770 med Anne Margrethe Sørensdatter Langstræde. I forbindelse med dette giftermål, havde præsten skrevet, at der var en skilsmisshedom fra 1765. Det er sjældent, at man støder på en skilsmisse tilbage i 1700 tallet. Det var på baggrund af skilsmissen, samt at han ikke ejede kongens mønt ved sin død, og at han i 1766 blev udlagt som barnefar til et barn, der blev døbt i Byrum kirke d. 20. maj 1766, at jeg fik det indtryk, at det var en mand der havde levet livet.

Melchiors historie

Da Melchior Christensen Cortsen blev gift første gang d. 18. juli 1743 med Anne Hansdatter i Solum kirke, Telemarken fylke i Norge, bosatte parret sig i Norge.

I "Invandreakivet i Skien by med ladestederne Porsgrunn, Brevik og Langesund, Akerhus stiftsamt" står: Melchior Christensen Cortsen, skipstømmermann - Født på Læsø under Viborg stift i Danmark. tok borgerskap på skipstømmerarbeid, husnæring og smålasthandling 9. marts 1743. Skattebetaler 1743.

På det tidspunkt havde jeg kendskab til 2 børn fra deres ægteskab. Christine, der blev døbt i Solum kirke d. 1. december 1743 og Christen, som er min tip 3 oldefar, der blev døbt i Solum kirke d. 13. juni 1745.

Mit store Ønske var at finde deres skilsmissesag, for at få bekræftet min formodning om, at det var Melchior der var den skyldige part. Sagen måtte være på et eller andet arkiv i Norge.

På et tidspunkt var jeg heldig at komme i kontakt med en dame fra Norge, Wenche Hervig, som bor i Oslo. Hun lovede at hjælpe, da hun ofte kommer på Riksarkivet i Oslo. Desværre fandtes sagen ikke på Riksarkivet, men jeg blev henvist til Statsarkivet ligeledes i Oslo, hvor jeg var heldig. Jeg fik tilsendt en kopi fra forhandlingsprotokollen. Domsakterne er ikke bevaret.

Fakta ændrede mit syn på Melchior

Jeg har valgt at gengive hele teksten i en transskriberet udgave. Med denne tekst fik jeg et andet syn på Melchior Christensen Cortsen. I Melchior Cortsens Sag contra Hustrue Anna Hansdatter blev saaledes Dømt:

For Consistorial Retten har Melchior Christensøn Cortsen af Lessøe Land under Jylland ladet bevise at Anna Hansdatter med hvilken han var ægteviet, og havde 3de Børn og var med ham boesat paa bemelte Læssøe Land har i hans Fraværelse paa Søefardt i Hollandsk Tieneste, der han 1751 med hendes Samtykke til fælles Beste Sig paatoeg, icke alene forødet al deres samtliges Eyendom derpaa Landet og hun uafventet reist til sine Forældre paa Closter Øen ved Scheen, men og der i Horeri ladet sig besvangre 1755 af en Murmester Svend Andreas Berntsøn efter Sogne Præstens til Solum he. Knud Ramshartes Attest af 26 Junii 1761. Om Melchior Christensøn Cortsen imidlertid førte ulastelig Levnet er fremlagt beediget Beviser, og i særdelighed Sogne Præsten til Byrum paa Lessøe Land he. Morten Beckmann Skudsmaal af 1. April 1764. Der mod Qvinden Anna Hansdatter hverken efter hende lovlig forkyndt Stævning eller forlagte Laugdag enten selv har indstillet sig eller ladet noget til sit Forsvar Retten Ved andre anmelde. Thi kiændes for Ret at det imellem Melchior Christensen Cortsen og Anne Hansdatter værende Ægteskab hermed opløses og han tillades at begive sig i et andet Christeligt Ægteskab, alt efter Lovens Tilhold 3b:18c15 art 1 §. Procurator Scheitelies Salarium billiges med Tolv Rixdaler. - i det øvrige ophæves Processens Omkostninger.
E Nannestad - O.Holmboe Johan Cornisch - Monrad.

Anne Hansdatters videre skæbne

Senere har jeg fundet følgende om Anne Hansdatter i Solum sogns kirkebog: Publ. absolv.1755: Anne, Melchior Cortsens Hustru for Brudt sig imod det 6te Bud, med Andreas Muremester Svend, der opholdt sig i Schien.

Ligeledes i Solum sogns kirkebog ved barnets dåb (en pige der blev døbt Adriana Andreasdatter): "Andreas Bærentsen Muurmester, logerende i Schien hos Toer Pedersen, Moderen Anne Hansdatter gift med Melchior Chortsen, der nu farer udenlands".

Det sidste jeg endnu ved om Anne Hansdatters levnedsløb er fra Ekstraskattemanntallet for Solum sogn i 1762. Hos Anders Thygesen og hustru: "Inderster Anne Hansdatter og Christine Melchiorsdatter" i en bemærkning hertil: "Anne Hansdatter er en fattig Krøbling, og saaledes unntatt fra Beskatning". Hendes datter, som hun fik udenfor ægteskab døde i starten af 1759, 3 år 3 måneder gammel.

Efter at have fundet disse oplysninger, tegner der sig et helt andet billede af Anne Hansdatter og Melchior Christensen Cortsen. Hvordan Anne Hansdatter formøblede deres fælles formue, ved jeg ikke, men det er muligt at de gamle tingbøger gemmer på svaret, da pantedokumenterne er indført heri. - En slægtsforsker finder et svar, og nye spørgsmål opstår.

Men Melchior var altså ikke den levemand og ødeland som jeg troede. Overskriften til denne artikel var "En skilsmisse i 1765". Den burde måske i stedet have været "Undskyld Melchior".

Troldkarle og hekse på Læsø

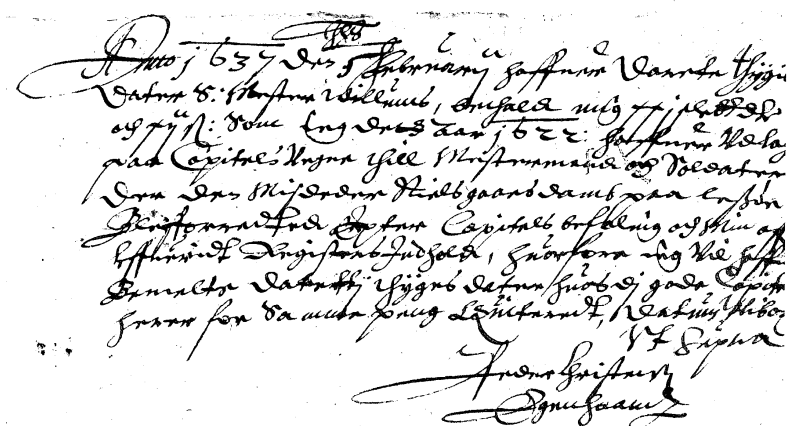
(Denne artikel har været publiceret i "Læsø Museumsforenings Årsskrift 2006")

Igenem det 16. og det 17. århundrede blev der gennemført mange hekseprocesser i Danmark og det øvrige Europa. Det var en tid hvor overtroen florerede. Det var en tid hvor der ofte kun skulle en mistanke til før en person blev betegnet som en der kunne hekse eller lave spøgeri. Det er værd at bemærke, at udtrykket "hekseprocesser" ikke kun omfattede kvinder, men i lige så høj grad var der mænd der blev tiltalt.

Dette hekseri eller spøgeri kunne bestå i at man kunne gøre folk syge, eller omvendt man kunne gøre syge mennesker raske. Heksen kunne påføre andre død og ødelæggelse hvis man kom ham eller hende, eller deres lige, på tværs.

Men det var ikke kun i Europa og det øvrige Danmark, der var hekseprocesser. Det var der også på Læsø.

Læsøs gamle tingbøger, dvs. før 1685 er desværre ikke bevaret for eftertiden. Men pga. en bestemmelse der var i datidens love, så er det i dag muligt at finde disse sager. Denne bestemmelse sagde, at en person som fik en anklage over sig, som kunne medføre døden skulle have sin sag prøvet ved det nærmeste Landsting. For Læsøs vedkommende var det nærmeste Landsting, det der var i Viborg. Landstingets gamle protokoller er heldigvis bevaret langt tilbage i tiden. Så langt tilbage at vi kan konstatere, at der har været sager om hekse på Læsø i årene 1617, 1630, 1631, 1634, 1642, 1647, 1653 og 1656. Det er muligt, at der dukker flere op når vi får kigget nærmere efter i de gamle protokoller. Ved historiske studier er det altid spændende at finde flere kilder til samme beretning. Derfor tror jeg også at der findes flere sager. Herunder følger en kvittering som viser at der er betalt for mestermandens gerning i 1622. (Kilde: LAV C2-270)

Nu er det ikke sådan, at hekseri kun forekom i det 16. og det 17. århundrede. Det har der også været i mange områder senere. Forskellen er, at med den sidste hekseproces i 1692 ophørte man med at dødsdømme heksene og at brænde dem på bål. De senere hekse og troldkarle kunne straffes af præsten eller ved udstødelse af lokalsamfundet.

Som et lille kuriosum i denne sammenhæng kan nævnes at min egen tiptipoldefar Jørgen Børum Poulsen (1808-1891) var en af datidens troldkarle på Læsø. Jeg har citeret følgende fra min egen bog "Læsøfolk i flere hundrede år"

Jørgen Børum blev også kaldet Jørgen Pyh. Denne oplysning om hans navn har jeg fra Arne Espegaards bog "Liv og sprog - på svundne tiders Læsø" Heri står : Jørgen Pyh hed egentlig Jørgen Børm (navnet var her stavet uden "u") og boede i Klitten, "engang kom han og Svend

Strøm.....” Samme historie findes også i bogen “Læsøfolk i gamle dage”, side 229 og 230, af Grüner Nielsen. Jeg citere fra denne bog, da historien her er mere udførlig :
“JB., ogsaa kaldet Jørgen Pyh, siges ellers at have været næsten den bedste “Troldkat” på Øen. Han boede i Klitten. Engang bjærgede J.B. Hvede i en jolle sammen med en Mand, der hed S. Under arbejdet kom de i tanker om hver at “redde” en Sæk Hvede til sig selv. Det gjaldt nu blot om at faa baaret Sækkene i Land, uden at nogen saa det. De bar hver sin Sæk, men da de havde gaaet lidt, fik de øje paa Strandfogden, som kom hen imod dem. S. blev bange, men J.B. sagde :”Pyh, du skal pinnede aldrig bryde dig om det, lad mig faa Sækken.” J.B. tog nu begge Sækkene, og de fulgtes ad. J.B., der havde saa meget at slæbe paa, var dog lidt bagud; men pludselig mærkede S., at J.B. havde gjort sig usynlig. S. kunde tydeligt høre ham puste tæt ved sig, men se ham kunde han ikke. Da de kom forbi Strandfogden, spurgte denne . “Var i ikke to før” ?, S. sagde da, at J.B. havde været med, men var gaaet tilbage til Jollen for at øse Vand ud af den. De gik nu uantastet videre ; først da de kom til det sted, hvor de fra Stranden skulde op paa Strandbakken, blev J.B. pludselig synlig for S. Thi under Opstigningen var det blevet muligt for S., at se Troldkarlen under Fødderne, og saa var det umuligt i det Øjeblik for ham at gøre sig usynlig. Derfor har man ogsaa det Raad, naar man kan høre nogen gaa, men ikke kan se vedkommende, da at tage en kroget Stok og holde den saaledes, at den usynlige maa falde derover. Man kan da se ham under Fødderne, og hans Usynlighedsevne er forbi.”

En Troldkat der er nævnt i historien har følgende betydning iflg. “Liv og Sprog - på svundne tiders Læsø”. Samtidig med betydningen er det også en lille historie om Jørgen Børum.
“Troldkat, heksemester, en der kan mere end sit fadervor, og som enten kan gøre ondt eller modvirke andres onde hekseri. Nogle troldkatte havde Cyprianus. En troldkat gav det råd til Jens Peder Gaj hans bedstefar, som til stadighed mistede heste (der var hekseri med i spillet) at han skulle grave en død hest ned inden for stalddøren ; hullet skulle være så stort, at hesten kunne stå op. Så ville der ikke dø flere heste, Men samtidig forudsagde han, at konen i gården ville dø inden et år. Han fik ret. - Troldkatten Jørgen Pyh”

Følgende er citeret fra bogen “Den lede bog” af Arne Espegaard, side 68 :

Troldkatten Jørgen Børm, også kaldet Jørgen Pyh, kunne gøre sig usynlig, når han var ude og stjæle strandingsgods, og han kunne hypnotisere folk, så de troede, de befandt sig et helt andet sted. Da han skulle dø, blev stuen fuld af fugle” -

Det stemmer fint overens med “Liv og Sprog - på svundne tiders Læsø”, side 137, hvor der står.
“Line Olsen, kaldtes Line Højbaaren. Hun sad ved Jørgen Børms dødsleje, da stuen blev fuld af fugle.”

Men tilbage til 1600 tallet, nærmere bestemt hekserierne og spøgerierne på Læsø i 1630, hvor der stadig var dødsstraf. Jeg giver i det følgende et meget kort referat af sagen. Dels anklagen og nogle af vidneudsagnene, og slutteligt hvad dommen blev og hvordan den blev eksekveret. Grunden til at jeg har valgt sagen fra 1630 er, at det en af dem der er beskrevet mest fyldestgørende, men samtidig hænger den sammen med sagerne i 1631 og 1634, som begge er direkte afledt af denne sag. Min første tanke var, at beskrive sagerne fra 1631 og 1634 i Museumsforeningens Årsskrift i 2008. Men sagerne har et omfang der gør, at der kun kan blive tale om et beskedent referat, hvilket denne guldgrube af kulturhistorie ikke fortjener.

Landstingssag d. 14. august 1630.

anpheltt Gætt p den hær ~~gætt~~ Gætt
 van Gætt van Gætt Gætt, Gætt Gætt
 Gætt Gætt Gætt, Gætt Gætt i Gætt

Men træd nu indenfor i
Landstingssalen:

Landstingssag d. 14. august 1630
(LAV - B24-521, 1630 fol. 199 ff.)
Til venstre ses den øverste del af
dokumentets forside

I denne sag er der indstævnet 3
personer. Karen Jensdatter på Rimmen, Inger Mortensdatter, samt hendes mand Niels Lauridsen.

Sagen ved Viborg Landsting skete på baggrund af tingsvidner og dom fra Læsø Birketing fra tingdagene d. 21. maj, d. 4., 7. og 11. juni 1630. På disse tingdage er der skrevet tingsvidner, som er beskrivelser af sagen, vidnernes forklaringer og hvad dommen lød på. Disse beskrivelser tog Birkedommer med til landstinget, således at man ikke behøvede at transportere alle involverede personer derned.

Fra disse tingsvidner hvor anklagen bla. er angivet som "Spøgeri", gengiver jeg fra retssagen, med en tilnærmelse til nutidssprog:

"I mange år har Niels Lauridsen ved Backen og hans hustru Inger Mortensdatter haft ord for, at de har brugt spøgeri og andet slig i blandt folk. Nævnte Niels Lauridsen skulle kunne tage Løcke af kornsæd på markerne, og ligeledes skulle han kunne tage mælken fra køerne, og på samme måde sørge for at mælken kom tilbage."

Her ses et lille udsnit fra
en af de sytten foliosider,
som denne sag fylder.

Et vidnesbyrd kommer fra
Maren Lauridsdatter der er
gift med Christen
Pedersen Cortsen. Hun
vidnede: "Det hændte sig

en gang, at hans kvinde Inger Mortensdatter kom ned til mig og begærede at jeg skulle give hende noget mælk. Maren Lauridsdatter sagde da til Inger Mortensdatter, at det tjente ingen, da hendes mælk var fordærvet. Inger Mortensdatter svarede, giv mig noget malt og noget salt så skal det få det bedre. Inger Mortensdatter fik malten og saltet og bad Maren Lauridsdatter om at give køerne det tre morgener i træk, så vil de få det bedre. Hvis det ikke hjalp, så vil Niels Lauridsen komme, hvilket skete og køerne fik det bedre. Dog var der en ko der kort tid efter blev dårlig og blødte. Atter kom Niels Lauridsen og gik ud til koen og tog noget mold fra jorden og lagde på den, samtidig med at Niels Lauridsen tog sin hat i hånden. Maren Lauridsdatter vidste ikke hvad han havde gjort men koen fik det bedre, men kun en kort tid, hvorefter den døde. Derefter havde Maren Lauridsdatter mistet en ko hvert år. Else Jensdatter som var Maren Lauridsdatters tjenestepige vidnede på samme måde."

Næste vidne var Anne Markusdatter. Hun vidnede: ”at forleden år kom hun ned til Inger Mortensdatter og Niels Lauridsen og beklagede hvorledes hendes mælk var fordærvet og at det måtte være Inger Mortensdatter der havde haft onde tanker.” Et andet vidne, Else Sørensdatter, berettede videre: ”Da Anne Markusdatter havde været hos Inger Mortensdatter, gik Inger Mortensdatter til Anne Markusdatters gård og gik ind i husene, og kort efter blev mælken god igen. Men hvordan det gik til vidste Else Sørensdatter ikke.”

Næst vidne var Margrethe Hautornsdatter: ”Hun fik forleden år besøg af Inger Mortensdatter, hvor Margrethe sagde til Inger med stor hårdhed og onde ord, at hendes mælk var fordærvet. Inger Mortensdatter gik straks igen, og da blev mælken igen som den skulle være.”

Ved det næste tingsvidne vedkender Niels Lauridsen at han har lært troldomskunsten for ca. 15 år siden, Denne bekendelse gør han til præsten Peder Thøgersen Hvass og Landfogden Jens Thomsen. I bekendelsen kom det frem at han var blevet kontaktet af Lucifer, der havde talt til ham i et syn. Lucifer havde spurgt Niels Lauridsen om han ville tjene ham. I første omgang havde Niels sagt nej, men ved en senere lejlighed hvor Lucifer atter havde kontaktet ham, havde han sagt ja til at tjene ham og til af frasige sig den ”Hellige trefoldigheds dom” Derefter havde han taget kornet fra Jens Nielsen Vinters marker og givet det til Niels Madsen i Turen. Herefter vedkender han sig at have brugt slige kunster overfor Maren Lauridsdatter, Christen Pedersen Cortsens hustru.

Niels Lauridsen havde også en finger med i spillet omkring nogen brød der skulle sejles til Norge og sælges. Det brød der blev sendt til Norge var mærket således at man kunne se hvem det tilhørte. Men her havde Niels Lauridsen lavet noget spøgeri, så at noget af Peder Lauridsen i Gyden, hans brød pludselig var iblandt det brød som Lydik Pedersen havde.

Niels Lauridsen havde også kontakt til andre der kunne lave spøgeri. De mødtes på Syrodden hvert år til Vollermis nat, hvor de blandt andet forsøgte at holde fiskene fra at komme til lands. Vollermis nat eller Valborgs nat, som den også hedder, er natten imellem d. 30. april og 1. maj.

Mange andre vidnede også mod Niels Lauridsen: I Byrum sogn: Johanne Albretsdatter der var gift med Peder Lauridsen i Gyden og hendes mor Anne Andersdatter. Store Kirsten Andersdatter Smed og Karen på Rimmen. I Hals sogn: Kirsten Ambrusdatter, Kirsten Poulsdatter Pind og Else Nielsdatter Biørnsens. I Vester Sogn Maren Lauridsdatter Jon Vinters Hustru, Maren Pedersdatter Søren Madsens efterleverske, Birgitte Lauridsdatter Knud Skomagers Søster, og gamle Peder Skomager. Det de bla. vidnede var, at de ikke var i ledtog med Niels Lauridsen som han påstod. Bla. påstod Niels Lauridsen, at Lydik Pedersen der var syg, at denne sygdom skyldtes Johanne Albretsdatter og hende moder Anne Andersdatter. Og ydermere havde de givet Maren Nielsdatter, Niels Lauridsens datter, en dårlig ryg. Og at de havde være med på Syrodden Poul Pedersen i Lund vidnede, ”at for 17 år siden kom Anne Andersdatter til hans hus og gik hen til en seng hvor hans børn lå og sov. Anne Andersdatter tog det ene af børnene op, og derefter mistede det talens brug.”

Niels Lauridsen sagde også at Karen Jensdatter i Rimmen var en troldkvinde. Hun skulle være årsag til at Peder Sørensen i Høyen fik sit ben ”Sønder slaget” hvorefter han døde. Samme beskyldning rettede han imod stort set alle øvrige der havde vidnet mod ham, hvilket de samtlige benægtede med ed.

På den måde fortsatte tingsvidnerne. Niels Lauridsen rettede beskyldninger mod de personer der tidligere er nævnt. Det var som i mange andre trolddomssager på Læsø, og i andre dele af landet, at den eller de sigtede prøvede at få andre med i fedtefadet, så at de selv slap med en mildere dom.

Men under alle omstændigheder havde Niels Lauridsen vedgået at være en troldmand. Men det ses ikke at hans kone og Karen Jensdatter blev dømt. Men et nærmere studie af samtlige sager giver måske flere relevante oplysninger.

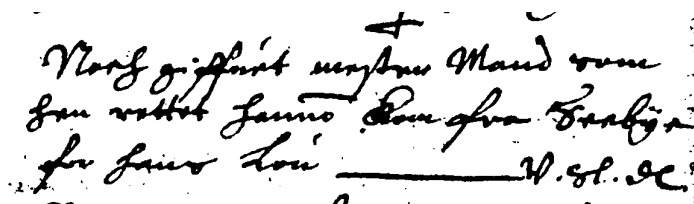
I denne forbindelse er det interessant at inddrage en anden kilde. Nemlig Landfogdens regnskaber fra 1629/1630 (LAV - C2-270)

Heri findes nogle interessante poster der har relation til ovennævnte sag:

En af posterne lyder: (gengivet efter kilden) "Bekostning paa dennem Som Var beskylt for trolddom, Som Var en Mand oc tho quinder, de komme hid til Viborg then 21 Julÿ, oc bliffue i Bÿrums fengsel indsatt huor Vdi de Vare i femten dage, til øll oc Madt gaff Ieg 7 sld. Gaff Bÿsuennene for diris Vmage (*umage*), at thage Vare paa dennom effter Capitels befaling 2 Sl. dl.

Giffuet for opsettelse och domme i denne Sag 5 Sl. dl.

Giffuet til Vogen Leie her fra byen Ned til Vhorde med den Mand Som bleff dømt til Ilden och dem Som tage Vare paa hannom 3 Sl. dl.

Noch giffuet mester Mand som hen
rettet hanom. Kom fra Seebÿe, for hans
Løn 5 Sl. dl. (*originalteksten ses til
venstre*)

Baaden som førde hannd frem oc tilbage 3 Sl. dl.

Som det ses af den sidste kilde blev Niels Lauridsen dømt til Ilden. Det var en normal straf for trolddom på den tid. Men en meget barsk straf, hvor den formastelige blev bundet til en stige og væltet ind i bålet.

Men er hekseri og spøgeri et fortids fænomen? Jeg havde den fornøjelse, da jeg var på Læsø sidste sommer, at være til "Nattesalt" i Saltsydehytten. Her hørte vi fortællinger fra Læsøs kulturhistorie. Bla. om den store skat fra Bogøgaard, som tilhørte Laurids Lauridsen Melchiorson.

Efter sigende vender han tilbage hvert år d. 1. november, og kigger ind ad vinduet i søfartsmuseet, for at se om der bliver passet godt på hans formue.

Så måske er der stadig "spøgeri" på Læsø.

Danzigmann 1741

(Denne artikel har været publiceret i "Læsø Museumsforenings Årsskrift 2008")

På Læsøs nordlige kyst, så langt mod øst som næsten muligt, ligger der et område, som hedder Danzigmann, eller Danzigmand som det er skrevet på ældre kort. Dette område er opkaldt efter et skib fra Danzig der strandede i 1741.

Hvorfor var det et skib fra Danzig, som gav navn til området, når der var mange andre skibe der igennem tiderne var strandet i samme område.

I min gennemgang af de gamle tingbøger fra Læsø var jeg efterhånden kommet til det omtalte år 1741, og tænkte, at det kunne være interessant at vide lidt mere om den stranding. Jeg ledte forgæves i Læsøs tingbog for 1741, men det var gevinst i året 1742.

Danzig-skibet strandende natten imellem d. 27. og 28. november 1741. Den nat var der en hård storm i området omkring Læsø. Danzig-skibet, hvis navn var "Alexander de Comte Dohna", blev ført af kaptajn Jørgen Michleÿ. Disse oplysninger stammer fra det obligatoriske søforhør, som startede d. 2. januar 1742, (indført i tingbogen under d. 12. januar 1742) Her får vi også at vide, at den storm der rasede var så hård, at ingen fra Læsø turde gå på vandet for at hjælpe de strandende. De måtte selv sørge for at komme i land, og vente med bjergning af lasten til dagen efter. Herefter fortæller tingbogen om selve bjergningen af lasten. Selve skibet kunne ikke umiddelbart bjergeres, da det var bygget på et jernskrog, modsat mange skibe på den tid, som udelukkende var lavet af træ.

Derefter går der ca. 3 måneder før der igen sker noget i sagen. D. 6. april samme år, bliver der indkaldt til auktion den førstkommande mandag, over Kaptajn Jørgen Michleys strandede skib. I tingbogen står der: *"hvilchet (skibet) staar paa Grunden ved den Nordost Kant af Landet, hvor det om Natten imellem Den 27 og 28de Novembr. sidstleden indstrandede udi Eet overhaands haart Veierlig med stor tjehen og Mørchen"*

Skibet havde lidt stor overlast, men da det var et jernskrog kunne vind og vejr ikke få bugt med det. Vraget blev vurderet af nogle gamle læsøskippere til, at det aldrig mere ville komme ud at sejle.

Skibsvraget må være blevet solgt på den omtalte auktion og trukket på land, hvor det måske er blevet brugt som byggematerialer til gårde eller huse, eller måske er det indgået som en del af et nyt skib. Det kan vi kun gisne om, da der ikke står mere i tingbogen om dette forlis.

Det strandede skib har ligget på grund ud for Læsø i ca. et halvt år. Andre strandede skibe er hurtigt gået tabt og er forsvundet både fra havets overflade og fra folks hukommelse. Men Danzig-skibet, med sit jernskrog, har haft mulighed for at gøre opmærksom på sig selv igennem længere tid. Med andre ord, så har det været et dagligt mindesmærke og monument over en

tragisk hændelse, og det må være derfor, at netop dette strandende skib aldrig blev glemt, men derimod gav navn til en lokalitet på Læsø.

Kilde: Læsøs tingbog 1740-1743, B31-11 på Landsarkivet i Viborg

Gabestokken på Læsø.

(Denne artikel har været publiceret i "Læsø Museumsforenings Årsskrift 2008")

En gabestok, brugt som straffemiddel, har tidligere været anvendt i alle egne af landet; Men at der var en gabestok på Læsø, det har jeg først for nylig erfaret via nogle gamle dokumenter på Landsarkivet i Viborg (LAV)

Det er derfor vigtigt, med denne artikel, også at få udbredt kendskabet til den del af Læsøs kulturhistorie, og dermed den dagligdag vores forfædre levede i.

I middelalderen og helt op i 1600 tallet var gabestokken et almindeligt strafferedskab. Dels kunne de formastelige stå til offentlig spot og spe, og dels skulle den tjene som et "pædagogisk" redskab til skræk og advarsel for andre, som måske var fristet til at betræde syndens eller den kriminelle vej.

Men foran Byrum kirke stod der en gabestok så sent som i perioden fra 1741 til 1771. Denne årrække er dokumenteret ved hjælp af gamle dokumenter, som ligger på Landsarkivet i Viborg. Det er muligt at der ved søgning i de gamle arkiver viser sig, at denne periode startede tidligere, og sluttede senere.

Der var på den tid også flere måder at straffe på, alt afhængig af forseelsen. Lige fra den mildeste form, som var en bøde, til de lidt barskere, som ofte var en straf på vand og brød i den lokale arrest. I den tunge ende var der tale om en straf i gabestokken eller et ophold på flere år i tugthuset i Viborg.

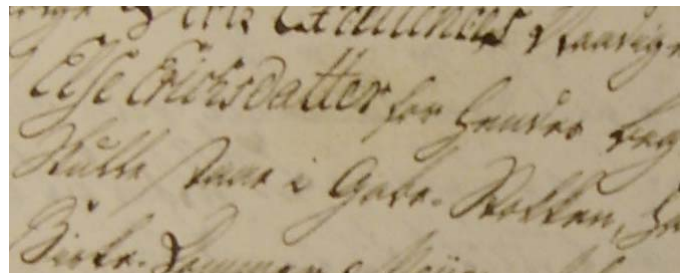
Når jeg har opstillet denne "strafferække", så er det sket på baggrund af nogle sager om fødsel af børn udenfor ægteskab.

Uden at påstå at der var en fast tarif, så var det ofte sådan, at en kvinde der fødte et barn udenfor ægteskab måtte stå til offentlig skrifte i kirken foran præst og menighed, og derudover måtte hun også betale en bøde. Hvis hun ikke mødte op til det offentlige skrifte eller ikke betalte sin bøde, så var straffen 8 dage på vand og brød i den lokale arrest.

En kvinde, Else Erichsdatter, som i 1756 og 1763 fødte to børn udenfor ægteskab, fik en hårdere straf. Hun skulle, udover det offentlige skrifte, stå i gabestokken foran Byrum kirke i en time tre søndage i træk.

Placeringen af gabestokken er ikke svær at gætte. Den stod hvor menigheden defilerede forbi på vej til gudstjenesten, så Else Erichsdatter og andre stod "Til spot og spe, og til afskrækkelse for andre"

I Læsø tingbog d. 27. juli 1742, i forbindelse med en sag som nævnes senere i denne artikel, står der "Gabestochen paa Byrums Kirkegaard". Den stod altsaa på selve kirkegården, og derfor formodes det, at den har stået meget tæt på døren ind til kirken.

Udsnit af et dokument (LAV, B3B-47, 1766) hvor gabestokken er omtalt.

Når en person skulle placeres i gabestokken var det landfogden sammen med nogle udkommanderede Læsø-mænd der skulle placere vedkommende. Men i forbindelse med placeringen af Else Erichsdatter, udspandt der sig en episode, som nok var uventet. Man kan næsten sige at datidens græsrødder var på banen. De to mænd der blev udkommanderet, Christen Jensen og Jørgen Jensen ved Bakken, nægtede at deltage.

På landsarkivet i Viborg findes der en lille notits, som har forbindelse med den forkyndelse der skete for de to mænd, om at de skulle deltage.

"At hand (Christen Jensen) icke dette ommelte kunde forrætte; Thi saa Vilde Folk Bebreide Ham, Hans Kone og Barn det"

Her ses den lille notits (LAV, B3B-47, 1766)

Første gang forkyndelsen skete nægtede han: *"og med grove Eeder samme Bekræfftede"*. Ved den anden forkyndelse: *"og samme endnu med langt fleere grove og blodige Eeder Stadfæstede"* og lidt senere ved samme forkyndelse: *"Svarede Hand (Christen Jensen), at hand blæste ad dem tilsammen"*

Men enden på det hele blev, at Else Erichsdatter blev placeret i gabestokken og fik sin straf.

I relation til de hårde straffe, så bør det nævnes at 2 andre kvinder, Ingeborg Jørgensdatter der fik tre børn udenfor ægteskab og Anne Nielsdatter Røhr der fik fire børn udenfor ægteskab fik en straf på hhv. seks og syv års tvangsarbejde i tugthuset i Viborg.

Gabestokken blev ikke kun brugt til kvinder der fik børn udenfor ægteskab. I Læsøs tingbog (LAV, B31-11) d. 8. september og 6. oktober 1741 og igen d. 16. februar 1742, er det en mand, Lars Pedersen Munk, der fik sin straf og måtte gå den tunge vej til gabestokken. Han havde undladt at betale nogle bøder til kongens kasse. Disse bøder havde ikke forbindelse til uægteskabelige børn.

Korrekt gengivet fra tingbogen d. 16. februar 1742:

"at Lars Pedersøn Munch bør straffes paa Kroppen med at staae 2de Timer i Gabestochen fordi hand icke har kundet udreede hvis Bødder hand til hans Maj:ts Casse er i dømt at betale"

Ved Lars Pedersen Munks indsættelse i gabestokken blev der udkommanderet hele ni mand: *"Til Rættens assistance og exsecutionens fuldbjærdelse"*

Det vil sikkert dukke flere sager frem, hvor straffen var en tur i gabestokken. Men hvorfor havde Læsø en gabestok som strafmiddel længe efter at den var blevet afskaffet andre steder? Det er muligt at svaret gemmer sig i de gamle dokumenter på Landsarkivet i Viborg.

Pro Memoria - og en tur til Læsø

(Denne artikel har været publiceret i "Læsø Muesumsforenings Årsskrift 2009")

De fleste af dette årsskrifts læsere er nok bekendt med, at Læsø igennem flere hundrede år har været underlagt Viborg Domkapitel. Men mindre kendt er, hvad det betød for øen. I denne artikel vil jeg kaste lys over hvad dette forhold indebar.

I Landsarkivet i Viborg findes der mange dokumenter der omhandler Læsø og Domkapitlet. En type dokument der går igen år efter år er dokumenterne "Pro Memoria" Ifølge Gyldendals "Den Store Danske" er Pro Memoria: "kortfattet redegørelse, der opsummerer en sags punkter; erindrings-skrivelse. Forkortes p.m."

Ved Domkapitlet i Viborg var der prokuratorer for de forskellige områder, hvor Domkapitlet havde sine interesse. Et af disse områder var Læsø. Denne prokurator kaldtes "Procurator Lessoviæ". En gang pr. år tog han turen til Læsø, for at kontrollere om øen blev drevet efter de gældende forordninger og regler, og at skatter blev indkasseret.

Det virkede måske ikke som det mest attraktive job at være prokurator for Læsø. Forestil dig at rejse fra Viborg til Læsø tilbage i 1700 tallet. Det foregik med hestevogn, undertiden måske på hesteryg, op igennem Jylland på støvede markveje. Undervejs blev den rejsende nødt til at gøre ophold for natten, måske på en af de mange landevejskroer, eller i Viborg Domkapitels område, hos en gejstlig kollega, for næste dag at rejse videre. Når man så kom til Limfjorden skulle man sejle over, for at komme videre op igennem Vendsyssel til Sæby, hvor der var overfart til Læsø. Vel ankommet til Læsø, lagde båden til lidt nord for Vesterø kirke. Der var ingen havn på Læsø på det tidspunkt, så de rejsende, hvis det var kvinder, børn eller finere folk blev båret i land, da båden ikke kunne gå helt ind til kysten.

Det virkede ikke tiltrækkende. Men ikke desto mindre, var det flere gange Biskoppen selv der foretog denne rejse. Det var måske en god undskyldning for at komme væk fra domkirkens og andre gejstlige bygningers tykke og kolde mure, og komme ud i naturen.

Når den gejstlige person var ankommet til Læsø må det formodes at Landforvalterens (Landfogdens) egen hestevogn ventede på den fornemme gæst fra Viborg. Men uanset hvad, så ventede der en tilsvarende tur tilbage til Viborg.

Når denne prokurator var på Læsø, var det stor set kun Birkedommeren af øvrighedspersonerne der ikke skulle kontrolleres. Han var ansat af kongen, og derfor ikke underlagt Domkapitlet. Men Birkedommeren havde også sine at stå til ansvar overfor, men det er en anden historie.

Dette årlige eftersyn kom ikke som en overraskelse for landforvalteren. Der findes, ligeledes i Landsarkivet i Viborg, flere ansættelseskontrakter for øens landforvaltere. Indholdet heri svarer i det store og hele til den gennemgang der her følger i Pro Memoria.

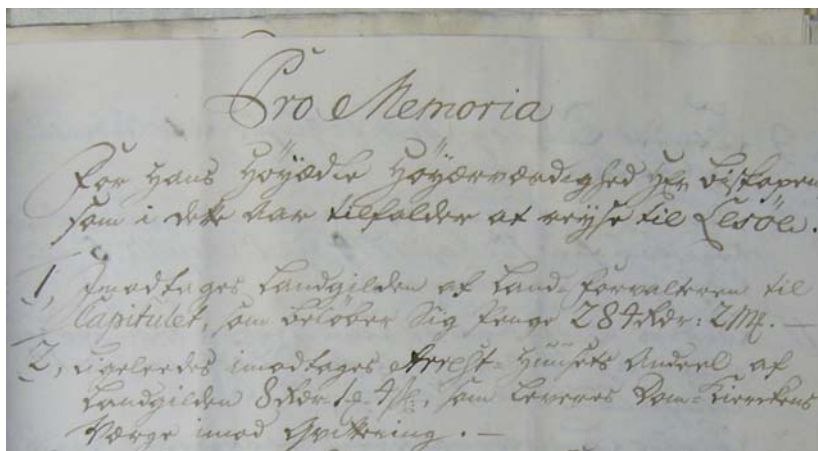
I det omtalte Pro Memoria er der en plan for denne prokurators opgaver på Læsø dette år, som er 1776. De gamle dokumenter er skrevet med gotiske bogstaver, og gammel sætningsopbygning,

hvilket i dag kan virke som tung læsning. Jeg har derfor efterfølgende, efter bedste evne, omskrevet dette Pro Memoria til nudansk.

Pro Memoria:

- Prokuratoren skulle modtage landgilden fra Landforvalteren, som dette år, 1776, beløb sig til 284 Rigsdaler 2 Mark.

- Modtage Arresthusets andel af Landgilden, som beløb sig til 8 Rigsdaler 1 mark 4 Skilling. Der står, at det skete imod udstedelse af en Kvittering.

- Af sognepræsten skulle Prokuratoren modtage *expenser*, som er udgifter i forbindelse med gejstlige møder.

- Men der gik også penge den anden vej. Kapellanen havde dette år fået lønforhøjelse for at holde skole på øen. Denne forhøjelse var 46 rigsdaler 5 mark og 4 skilling. Det virker som en stor lønforhøjelse set i forhold til at Landgildeafgiften for hele øen er på 284 rigsdaler. Men i disse 46 rigsdaler kan det tænkes at han skulle afholde omkostninger i forbindelse med skolen.

- Der skal føres revision med kirkernes regnskabsbøger. Der var en regnskabsbog for hvert af de tre sogne på øen. Derforuden skulle prokuratoren modtage en kopi af sidste års regnskab. Disse regnskabskopier findes i dag på Landsarkivet i Viborg.

- Dette år skulle prokuratoren også føre tilsyn med det reparationsarbejde der var foregået i Býrum kirke. Kort og godt, se om det var gjort ordentligt i forhold til de aftaler der forelå.

- Han skulle ligeledes føre tilsyn med Vesterø kirke, om den trængte til at blive istandsat. Der står i dette Pro Memoria, at dette ikke forventedes.

- Skolehusene skulle også efterses, om de var forsvarlige.

- Arresthuset skulle på samme måde som skolerne efterses. Var indretningen og beskaffenheden i orden.

- Landforvalteren skulle modtage regnskabet retur for perioden fra 1 maj 1774 til 1 maj 1775. I godkendt stand. Dette var blevet revideret siden sidste besøg på øen.

- Landforvalteren skulle aflevere Landgilderegnskabet fra 1. maj 1775 til 1. maj 1776, som han så vil modtage retur det følgende år, efter endt revision.

- Landforvalteren skulle ligeledes modtage et regnskab retur for den 1/5 part af strandingerne for perioden 29. juli 1774 til 20. juli 1775.

- Modsat skal Landforvalteren aflevere regnskab for strandingerne for perioden 20. juli 1775 til samme dato 1776. Her står der en kommentar om, at Prokuratoren mangler regnskab for tre strandinger, som ikke ses af regnskabet, og citeret fra dokumentet: ”hvorum ey haves fra Ham nogen tilforladelig Efterretning”

- Skifteprotokollen skulle også efterses. Det skyldes bla. at der ved hvert skifte skulle betales afgifter, som skulle tilgå Domkapitlet. Formyndernes tilstand skulle også kontrolleres. Det skyldes hensynet til Arvingerne. På samme måde som med regnskaberne skulle Landforvalteren også aflevere en kopi af skifterne, dog kun i ekstrakt.

- Der var dette år tilfaldet en ekstraskat som også skulle kontrolleres.

- Blokpengene skulle eftertælles. Disse var bla. indtægter fra frivillige bidrag til kirken. Pengene brugtes til de fattige og deres børns skolegang. Sognepræsten var den ansvarlige for dette regnskab.

- Sognepræstens regnskab skulle også revideres. Her skulle der også afleveres kopier af redskaberne.

- Prokuratoren skulle også erindre præsten om, at der hvert år indsendes mandtal over de personer på øen som skulle betale ekstraskat.

- Undersøge hvor meget af de sandfugne jorder der er optaget til beboelse, og hvor mange personer der bor derpå. Det er interessant i denne sammenhæng, at man senere i Læsøs skøde og panteprotokoller kan se hvem der har bosat sig i de områder. Det ses ved at der ikke kan fremvises Adkomster, eller skøder på de pågældende områder. Men det ses også at der var givet tilladelse dertil fra Landforvalteren.

- Modtage godtgørelsen for procentskatten af Landets Hartkorn for de Måneder og Terminer fra nytår 1775 til nytår 1776.

Dette Pro Memoria er underskrevet: Wiborg den 11te Junii 1776, Worsøe, Jessen.

Det var et omfattende eftersyn, som øens øvrighed var underlagt. Men trods det er der flere eksempler på, gennem tiderne, at Landforvalteren har oparbejdet en gæld til Domkapitlet pga. uorden i regnskaberne. Bla. den navnkundige Landforvalter Berendt Fallenkamp som var i embedet fra 1691 til 1719, hans enke måtte lide den tort, at der ved skiftet efter ham var en stor gæld til Domkapitlet.

Disse eftersyn af øens øvrighed, samt de uregelmæssigheder som ind imellem var en udløber deraf, må have skabt nogen skadefryd blandt almuen. Det er meget tænkeligt at der rundt omkring på øen i de små lavloftede stuer er udvekslet nogle bemærkninger om det forestående besøg af øvrigheden fra Viborg. ”Har i set som de store vimser rundt?” ”Ja, jeg så at Landfogdens

karl var ved at gøre den fine vogn klar” – ”Tror i at Landforvalteren og Præsten har orden i deres regnskaber, for jeg har hørt.....” o.s.v.

På samme måde, når den gejstlige person var rejst, kan man forestille sig, at degn, præst, kapellan og landforvalter stod på kysten og så at prokuratoren sejlede bort og forsvandt i det fjerne, med vished om, at nu vil der gå et helt år før han kom igen.

Det var atter normale tilstande på øen.

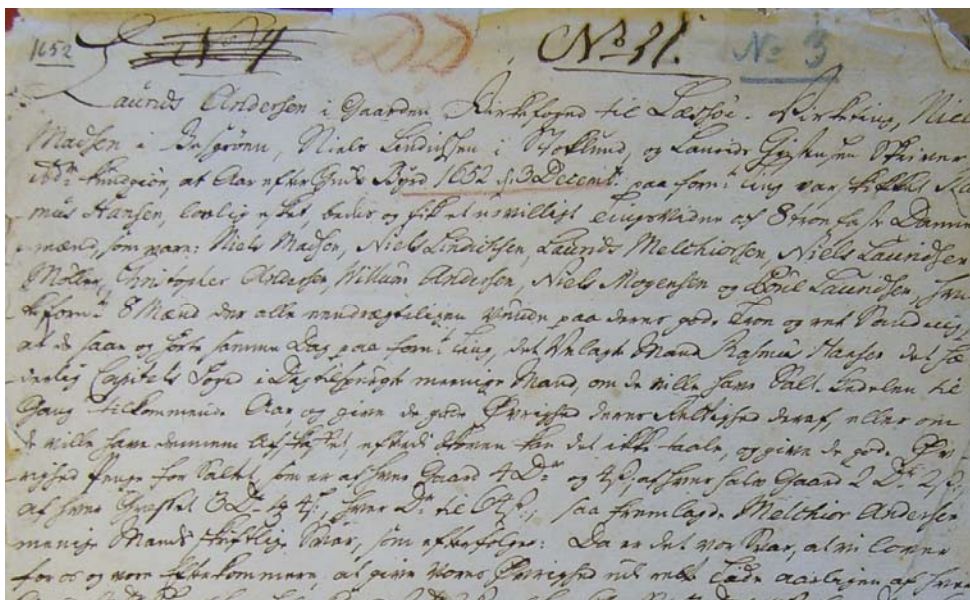

Schäffer og saltværket

(Denne artikel har været publiceret i "Læsø Museumsforenings Årsskrift 2010")

Denne artikel vil prøve at kaste lys over en mindre kendt del af Læsøs salthistorie. Læsøs salthistorie rækker langt tilbage i tiden nærmere bestemt tilbage til middelalderen. På den tid var der mange saltsyderier på øen, hvoraf en stor del af disse senere er blevet udgravet. Den ældste del af Læsøs salthistorie stoppede i 1652, dog uden at jeg vil påstå at det skete fra dag til dag eller

fra år til år. Men året 1652 er skelsættende da det var det år kongen udsendte et dekret om at det var forbudt at hugge mere træ i skovene. Årsagen var at Læsø var blevet ramt af en omfattende sandflugt, som lagde store dele af øen øde. Den ældste og mest omfattende del af

saltproduktionen ebbede dermed ud.

Her ses en del af dokumentet fra 1652 der "afskaffede" saltkedlerne. Samtidig ændrede man landgildeafgiften så den blev afregnet i penge i stedet for i salt

Det næste kapitel blev skrevet fra ca. år 1681 og frem til år 1710, hvor der var flere lykkeriddere som forsøgte at genstarte saltproduktionen. Der var fire mand i alt som investerede penge og tid uden at det gav et tilfredsstillende afkast. Disse personer var Kaptajn Mathiasen, som var den første. Siden fulgte Abraham Pelt, Friderick Edelberg og Johan Peder Bister eller Dr. Bister som han var kendt under. Dr. Bisters anlæg er et af dem der senere blev udgravet.

Efter dette saltkapitel gik der over 50 år, før der igen skete noget på saltfronten I 1764-1766 forsøgte et konsortium "Det mineralogiske Selskab" fra København at lave et saltværk på Læsø, bla. med den betingelse at Læsøboerne skulle forpligte sig til at arbejde for dette værk, som en slags fæstebønder, men da fæstevæsenet havde været dødt i mange år, var det ikke muligt at genoplive.

Næste kapitel, kom i starten af 1800 tallet hvor Landfoged Hesselholt omkring 1809 forsøgte at iværksætte en produktion ved hjælp af 40 saltkister. Disse typer saltkister havde været kendt længe. De havde stået rundt omkring på gårdene hvor der blev produceret salt til eget brug. I

Englandskrigens tid kunne det nok betale sig at producere salt. Men efter krigen gik det nedad med Jens Hesselholts anlæg. Hvornår disse anlæg ophørte vides ikke, men i skøde og panteprotokollerne findes der følgende, som viser at de bestod endnu i en del år: *"De mig tilhørende 8 Aktier i Saltværket"* Denne sætning stammer fra en panteobligation fra 1825, hvor disse aktier blev stillet som sikkerhed.

Her ses nogle af de saltkister, som i dag står ved saltsyderhytterne på Læsø.

I 1815 dukkede der en mand op, Krigsassessor H. Schäffer, og det er ham som denne artikel handler om. Jeg har kun set ham omtalt to steder. Dels hos Brinck-Seidelins *"Hjørring Amt – beskrevet efter Det Kgl. Landhuusholdningsselskab"* og dels som et citat fra Seidelin i *"Jyske samlinger, bind 5 række 3"* fra 1937 i en artikel af C. Klitgaard, som hed *"Saltværkerne paa Læsø"*. I C. Klitgaards artikel står der følgende om Schäffer:

"Brinck Seidelin fortæller ogsaa at en Krigsassessor Schäffer indgav Forslag til Regeringen om Anlæg af et Saltværk paa Læsø, men det blev ikke til noget, fordi han vilde have 20 Td. Land af Kringelrøn, hvad beboerne ikke vilde samtykke i, bla. fordi de der havde Græsning, Tørveskær og Tangbjergning"

Jeg har fundet de dokumenter der blev skrevet i forbindelse med Schäffers forsøg på at anlægge et saltværk. Dokumenterne ligger på Landsarkivet i Viborg i en pakke der hedder: *"Læsø Kald og Nørlyng Herred med Viborg 1805-18"* pakken ligger i bispearkivet og har nummer C2-648. Andre dokumenter fandt jeg i pakken fra Læsø Birk *"Indkomne breve 1807-16"*, som har nummer B31-185.

Her følger et udpluk af den korrespondance der blev ført. Jeg har valgt at gengive dokumenterne med den oprindelige stavemåde og sætningsopbygning. Det er muligt at det gør det lidt sværere at læse, men det bevarer noget af dokumenternes sjæl.

I dokumenterne omtales der en institution der hedder Rentekammeret. Her følger en forklaring hentet på Wikipedia:

Rentekammeret var betegnelsen for den funktion i statsadministrationen, som varetog økonomiske og materielle anliggender. Der var opgaver som bogholderi samt udbetalinger og told- og skatteopkrævning; men det indbefattede også administration af statens ejendom som skove, veje og bygninger. Rentekammeret blev nedlagt i 1848, da der blev indført ministerialstyre, og opgaverne blev da overdraget til de nyoprettede ministerier, hvoraf Finansministeriet fik hovedparten

Her følger det første dokument.

Til Deres Højærværdighed Biskop Bloch i Wiborg.

Ærbødig Promemoria

Under 21 Marts dette Aar ansøgte jeg Hans Majestæt Kongen igiennem det Høje Rentekammer, om Tilladelse at afbenytte mig af den paa Læssøe værende Salt Sole, hvorpaa jeg nu under 13 October har erholdt Tilladelse fra Kammerets Side, med Erklæring at jeg maae henvende mig til Grundeiere af Læssøe, for efter forening med dem at erholde det Terrain udvist som er nødvendigt til Værkets Anlæg.

Da jeg nu ikke rettere ved andet Domkapitulet i Wiborg er Grundeiere af Læssøe, og at Deres Højærværdighed er den som har Bestyrelsen, saa tager jeg mig den frihed at henvende mig til Dem med følgende Begiering:

- 1) At jeg hvor Salt Sole paa Læssøe findes maa indtage saa megen Grund som er nødvendig til Anlæggelse af en Saltvirknings Indretning, uden derfor at erlægge nogen Købesum.
- 2) at jeg tillige paa 10 Aar maatte blive begunstiget med Friheder og Rettigheder, som andre, der optage Land paa Læssøe, ifølge Rentekammerets Resolution af 10 Januari 1778 § 5 ere forundt; At jeg under det Land, som jeg vil indtage, forstaaes det, som til Datum ikke af nogen anden er optaget til Agerbrug, da de Stæder hvor man i ældre Dage har, og nu for tiden afbenyttet Salt Sole, er Udkanter af Landet, nemlig Færön, Bolbakken, Söbadet er en Selvfølge.

Tillige forbinder jeg mig til ikke at være Øens beboere eller det derværende Intersentskab til nogen Hinder i deres Saltvirkning, men tværtimod skal giøre mig en fornøjelse af om jeg kunde bidrage til Udvidelse af deres Virksomhed Da Deres Højærværdighed af anførte Begiering behagelig vil erfare at det er en Staten høyst rigtig Production, og som i Tiden ogsaa kunde give Domkapitulet en Indtægt, saa smigrer jeg mig med de fra Deres side ville bortfjerne enhver Hindring, og som snarest meddele mig Underretning, for at jeg kan præparere mig til at Drage til Læssøe uden der at møde nogen Hindring.

Slutteligen tager jeg mig den frihed at forespørge om der ikke i Domkapitulets Arkiv skulde findes noget Document, hvoraaf man kunde see hvor meget Salt der i ældre Dage har været givet af hver Kedel som blev afbenyttet, og hvorledes Afgiften har været beregnet, samt hvor meget det udgjorde. Forblivende med agtelse Deres ærbødige H Schæffer Krigs Assessor boende i Lille Kirkestræde N° 100 første Sal.

Kiøbenhavn d. 4. November 1815

Efter at kongen havde givet sin tilladelse til at spørge rette vedkommende om det var muligt at få råderet over det nødvendige jord på Læsø, så var der kun et at gøre, nemlig at sende denne skrivelse til biskoppen i Viborg. Biskoppen sendte brevet videre til Landfoged Jens Hesselholt på Læsø. På brevets ordlyd kan man nemt få den opfattelse at Schæffer troede at det blot var en formssag. Men her følger et uddrag af Hesselholts svar.

Assessor Schæffers Ansøgning om Tilladelse at anlægge et Salt Virknings Indretning paa Lessøe og i den Henseende at forunde adskillige Begunstigelser: at fra Kammerets Side kan intet være imod, at han anlægger et Saltvirknings Indretning paa Lessøe naar han derom formener sig med vedkommende Grund Ejer og alle Vedkommendes Lovlige Rettigheder i et hver Tilfælde blive uforkrænket men Kammeret derimod ikke see sig i Stand til at udvirke ham den ansøgte Begunstigelse.

Hvorvidt Beboernes paaberaabte Ejendoms Ret til Rønnerne strække sig efter Højeste Rets Dom vil jeg forbigaae, da Dommen siger, at de bør som Selv Ejere beholde de dem efter Skiøde eller med lovlige Adkomster tilhørende Ejendomme; og paa Rønnerne har de vidst ikke Skiøder eller andre Adkomster om Hævd paa Græsning, Tørveskiær m.v. som de over i 100 Aar har haft – Denne Rettighed som de saaledes har vundet ved Hævd, ville blive vanskelig at indskrænke, mindre ganske at betage dem. Dette har det Kongel. Rentekammer indseet og derfor

har, ved at henvise ham til vedkommende Grund Ejere tillige iagttaget, at alle Vedkommendes Lovlige Rettigheder i et hvert Tilfælde bliver uforkrænket – Med det Gode indvilger Beboerne ikke, at noget af den Ejendom som de har hævd paa, fratages dem og uden nødvendighed at indlade sig derom i Proces var vel ikke værd. Rønnerne er ikke indbefattet under de øde og Sandfugne Jorder hvorom Højeste Rets Dom taler, og disse sidste er det alene hvorom Rente Kammerets Skrivelse af 10de Janv. 1778 handler

Jeg finder ikke den mindste Oplysning om hvor meget Salt der i ældre Dage har været givet af hver Kiædel som blev afbenyttet, og hvorledes afgiften har været beregnet, eller hvor meget det udgjorde; men ved det i Aaret 1809 anlagte Salt Virknings Indretning har været tilvirket aarl. 20 á 30 Tønder, foruden at Øens Beboere har selv tilvirket det fornødne til eget Huusbrug.

H.e. Assessor Schæffers Skrivelse af 4de d.M. følger vedlagt tilbage. – Klitgaard paa Lessøe den 27de Nov. 1815, underdanig Hesselholt.

Følgende skrivelse er indlagt som et bilag i sagen. Dette bilag indeholder mange personnavne, som måske kan interessere slægtsforskerne blandt læserne.

Litr. C.

Paa Grund af det Højkongel. Rentekammers Skrivelse af 19de f.M., har Deres Højvelbaarenhed under 24de Ds. gunstbehageligst paalagt mig, i Anledning Hr. Krigsassessor Schæffers Ansøgning om Tilladelse at anlægge et Saltvirknings Indretning paa Læsøe m.v., at indhænte Oplysning om hvem der egentl. er Ejendomsberettiget til det i Ansøgningen benævnte saakaldte Kringelrøn; Deres Oplysning formeener ieg bedst at give ved hermed under No 1 at lade følge Gjenpart af en allernaadigst Højeste Rets Dom af 21 Janv. 1785, og tillige de vedkommende Beboere paa Læssøe, som, saavelsom deres Formænd og Formænds Formænd af deres paaboende Stæder bestandig har haft Græsning, Tørvegravning og Lyingslæt m.v. paa bemt. Kringelrøn, deres Erklæring, som ieg i den Anledning har indhæntet, og følger vedlagt under No 2. Klitgaard paa Læsøe den 12te Sept. 1815, underdanig Hesselholt
Til Højvelbaarne Herr. Amtmand Sporen.

No 1

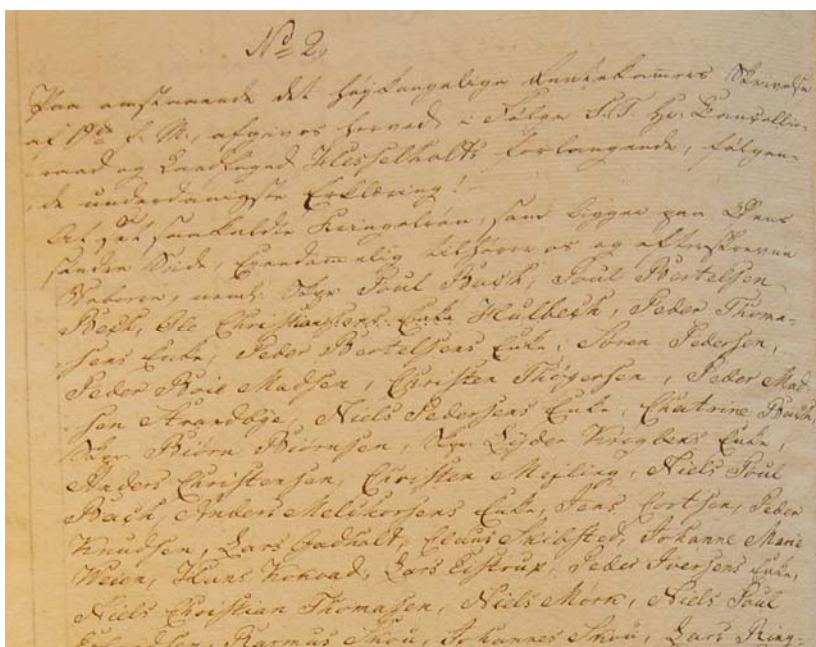
Læsøe Lands Beboere bør, som Selvejere, beholde de dem efter Skjøder eller andre lovlige Adkomster tilhørende Eiendomme. – Hvorimod Viborg Dom Capitul fremdeles bør nyde Herligheden og øvrige Indtægter af Landet, Ifølge Kongelig Befaling af 9de Sept. 1735, samt 1/5 Deel af Bjergeløn, hvad enten Skibene strande eller ved Baade hjælper af Grund og paa hvad Maade end derom af Bjergerne sluttes Accord – Ligeledes bør Dom Capitlet i Overensstemmelse med Rentekammerets Resolution af 10de Janv. 1778 eene være berettiget, at lade udvise af de øde og sandfugne Jorder, hvorpaa ingen maatte kunde fremvise nogen lovlig sær Adkomst – Hvorimod samtlige Læsøe Lands Beboere aldeles bør fraholde sig at selvtagne Brug paa fornævnte Stæder, samt efter Landfogdens Tilsigede fremdeles som hidtil, være behjælpelig ved Klitgaardens Bygnings Vedligeholdelse.

No 2

Paa omstaaende det højkongelige Rentekammers Skrivelse af 19de f.M. af, afgives herved Ifølge S:T: Hr. Cancellieraad og Landfoged Hesselholts forlangende, følgende underdanigste Erklæring:

At Det saakaldte Kringelrøn, som ligger paa Øens søndre Side, Eiendommelig tilhører os og efterskrevne Beboere, neml. Skpr. Poul Bach, Poul Bertelsen Bech, Ole Christian Hulbeck, Peder

Thomasens Enke, Peder
Bertelsens Enke, Søren
Pedersen, Peder Boie Madsen,
Christen Thøgersen, Peder
Madsen Strandbøye, Niels
Pedersens Enke, Chatrine
Bach, Skpr. Biørn Biørnsen,
Skpr. Lyster Krogbæks Enke,
Anders Christensen, Christen
Mejling, Niels Poul Bach,
Anders Melckorsens Enke, Jens
Cortsen, Peder Knudsen, Lars
Gadholt, Claus Skibsted,
Johanne Mari Weien, Hans
Kokvad, Lars Eistrup, Peder
Iversens Enke, Niels Christian
Thomassen, Niels Mørk, Niels
Poul Erlandsen, Rasmus Skou,

Johannes Skou, Lars Ringstedbrænd, Thomas Fædder, Niels Ottesen, Christen Grindsted, Jens
Ottesens Enke, Lars Meiling, Peder Andersens Enke, Jens Dahls Enke, Lars Bechs Enke,
Christen Hansen, Tolder Beck, Skpr. Søren Høillet Bach,

Jens Larsen Elling, Skpr. Niels Møller, Knud Stoklund, Ole Melckorsens Enke, Johannes
Carlsens Enke, Niels Sander, Søren Meiling, Carl Biørnsen, Peder Klattrups Enke, Niels Thuren,
Hans Broen, Niels Winther, Lars Neuvling, Christen Flade, Melchor Sørensen, Skpr. Poul
Poulsen Bach, Thøger Lindgaard, Skpr. Peder Gais Enke, Skpr. Peder Holms Enke, Mads
Madsen, Svend Strand. Commiss. Lindgaard, Thomas Estrup, Mallings Enke, Sognepræst
Søeborg, Capellan Hiersing, Skpr. Niels Knudsen, Jens Gaarns Enke, Birkedommer Berbom,
Bertel Skous Enke, Peder Christensen, Niels Ørum, Niels Cortsen, og Albret Pedersen, og at
fornævnte Kringelrøn, som fælleds Udmarks Ejendom, til Fæddrift og Græsning for vores
Creaturer, ligesom ogsaa til Tørveskiær og Længslæt, samt til opkastning af det til Huustækning
Højstfornødne Tang, som der For- og Efteraar inddriver og møjsomelig opbjerger, har tilhørt
vores og førmeldtes Formænd og Forfædre, ja fra Arrilds Tid uindskrænket tillagt vores
paaboende Stæder, der er stadfæstet ved Højeste Rets Dom af 24de Janv. 1785, og altsaa
underdanigst anseer vi os eene virkelig Ejendoms berettiget til samme; og om denne Rettighed
enten maatte blive indskrænket eller os ganske frataget, som vi underdanigst ikke haaber, saa
maatte vi blive total ruineret; thi den Indmark og ægrede Jord, som tilligger ethvert Stæd ere
saare liden og tildeels sandig og skarp Jord, saa Avlingen derpaa ved den bedste Dyrkning
ingenlunde ere tilstrækkelig til de fleste Stæders Beboere med Familiens Føde og tarvelige
Ophold; og naar vi ikke havde uindskrænket Græsning paa benævnte Kringelrøn og de øvrige
sønden Rønner til vores Creature, saa blive rimeligviis Avlingen langt ringere og Indkjøb fra
faste Landet af Fødekorn til enhver, tildels talrig Familie langt større, som dog i de sidste
Aaringer ikke har været ubetydelige, der almindelig er bekjendt; og naar denne Udgift tillægges
de Kongelige Skatter og andre offentlige Paabuder, saa ere Afgifter og Udgifter meget store, der
i de sidste Aaringer, efter Tids Omstændigheder, har været særdeles trykkede for enhver af
Øbeboerne; men skulde vores Udmarks Ejendom, hvoraf vi saavelsom Indmarks Ejendommen
svarer Skatter og Byrder, blive indskrænket, eller frataget vores og de øvrige Øens Beboeres
Rettighed til Søeboden, hvor Søevandet tages og deraf tilvirkes det fornødne Salt til egen

Huusholdning, saa vilde det blive umuelig for den største Deel at præstere de Kongelige Skatter, langt mindre andre offentlige Byrder – Læsøe den 12te Sept. 1815. Paa samtlige Beboeres og Grundejeres Vegne: B. C. Hjort, J. Dam, S. Juul, Lars Poul Cortsen, Rigtig Gienpart tilstaaes, J. Hesselholt.

Pro Memoria

I Anledning af en allerunderdanigst Ansøgning til Hans Majestæt Kongen fra Krigsassessor Schæffer om Tilladelse til at opstille Forsøg med den paa Læssøe værende Saltsole, og dertil at indtage saameget Jordsmon, som til Anlægget af en Saltvirknings Indretning behøves, med mere, angaaende hvilken Ansøgning Kammeret, efter allerhøiest Befaling, har vedlagt allerunderdanigst Forestilling, har Hans Majestæt under 28de i forrige Maaned allernaadigst bahaget at resolve saaledes:

Vi bifalde allernaadigst, at Krigsassessor Herman Schæffer, i Henseende til den af ham indgivne Ansøgning, maa tilkjendegives, at han ikke kan tillades at anstille Forsøg med den paa Læssøe værende Saltsole, og dertil at indtage det Jordsmon, som behøves til Anlægget af en Saltvirknings Indretning sammesteds, uden han forsaavidt derom foreener sig med vedkommende Grundeiere, og alle Vedkommendes Lovlige Rettigheder, i ethvert Tilfælde, blive uforkrænkede – Da vi imidlertid ansee at saadant Anlæg for at kunne blive til Nytte, ville Vi allernaadigst have Vort Rentekammer paalagt at tilkjendegive, saavel Domcapitulet i Viborg, som og Embedsmændene paa Læssøe: at Vi, med særdeles allerhøieste Tilfredshed, ville ansee enhver Begunstigelse fra deres Side for Anlægets Iværksættelse, ligesom Kammeret ogsaa kunde tilkjendegive bemeldte Embedsmænd, samt Krigsassessor Schæffer: at, naar de anstillede Forsøg maatte lade til det Resultat, at Salttilvirkningen kunde blive af nogen betydenhed, der da vilde kunde ventes tilstaaet enhver Lettelse eller Begunstigelse for de Partier Salt, som tilvirkes og udføres fra Læssøe til andre Steder i Vort Rige Danmark.

Denne allerhøieste Resolution undlade vi ikke herved tjenstligen at communicere de Herrer Residerende ved Dom Kapitulet i Viborg, til behagelig Efterretning, da i øvrigt, saavel Amtmand Sporen til Bekjendtgjørelse for Embedsmændene paa Læssøe Land, som Krigsassessor Schæffer, herfra er communiceret det Fornødne.

Rentekammeret, den 8de Juni 1816, (div. underskrivter)

Til de Herrer Residerende ved Dom Capitulet i Viborg.

Men som det allerede er fremgået, så fik Schæffer ikke truffet nogen aftale om at starte et saltværk på Læsø. Læsøboernes egenrådighed slog heldigvis til igen. Men når man tænker på dette forsøg og forsøget i 1764 med Det Mineralogiske Selskab, så skulle der ikke meget til før at Læsøs historie var blevet ændret markant. Hvordan havde Læsø så set ud i dag?

Er det den rigtige Knud?

(Denne artikel har været publiceret i "Fund&Fortid nummer 1 2010" udgivet af Sammenslutningen af danske amatørarkæologer.)

Læsøs segl blev brugt af de menige læsøboere, når de henvendte sig til øvrighederne, der for Læsø vedkommende var kongen og Domkapitlet i Viborg.

Oprindelsen af seglet er usikker. Nogle mener, at der på et tidspunkt blev oprettet et Sankt Knuds Gilde på øen, på samme måde som det skete i andre egne af landet og i Sverige. Oprettelsen af dette Sankt Knuds Gilde skulle være sket i 1300 tallet, hvilket ornamentikken på seglet også indikerer. Men det er usikkert, ligesom det er uvist, hvem der har bekostet fremstillingen. Læsø-seglet blev brugt i flere hundrede år. I læsøboernes natur lå der en vis rebelskhed, som gav sig udslag i henvendelser til øvrighederne, hvis de ikke kunne komme overens med birkedommeren og landfogden, som var øvrighedernes repræsentanter på øen. Med de menige læsøboeres segl nederst på skrivelserne fik disse et mere formelt præg.

Seglet blev på øen indtil 1894, hvor Nationalmuseet købte det for 25 kr. af det daværende sogneråd. Læsø fik ved samme lejlighed en kopi af seglet. Men denne kopi er desværre blevet væk.

Er det den rigtige Knud?

Jeg har ofte undret mig over den tvetydighed der er i Læsøs tidlige historie. Her tænker jeg på den historiske periode, hvor Læsø blev befolket.

Den ene del af historien går ud på, at Cisterciensermunkene fik Læsø foræret af Kong Valdemar den store og derefter tog øen i brug. Den anden del af historien er om Kong Knud den hellige, eller Sankt Knud, som efter sigende er afbilledet på Læsøs segl, og derfor må have haft en tilknytning til øen på en eller anden måde.

Der er her nævnt to konger fra forskellige århundreder. Knud den Hellige var konge fra 1080-1086 og Kong Valdemar den store var konge fra 1157-1182. Han havde være delekonge fra 1154-1157, hvor de tre konger Svend, Knud og Valdemar havde delt riget imellem sig. Men hvor er forbindelsen.

Jeg undredes kun til en dag for kort tid siden, da det for mig pludselig stod lysende klart hvordan tingene hænger sammen.

På Læsøs segl står der: "Sigillum Sancti Kanuti de Læshø" (Sankt Knuds segl fra Læsø) Men jeg tror, at det er den forkerte Sankt Knud der har fået æren!

Knud den Hellige blev helgenkåret, eller kanoniseret i år 1101 og fik helgennavnet Sankt Knud. Den anden Knud er Knud Lavard der blev helgenkåret i 1169 og ligeledes fik helgennavnet Sankt Knud, og Knud Lavard har i allerhøjeste grad tilknytning til den nævnte del af Læsøs historie.

Følgende citat er fra hjemmesiden: <http://canutus.org/canutus/historik/gillenas-utbredning/> som tilhører en svensk organisation der hedder "Canutus":

“Fram emot 1300-talet när gillena var väl etablerade började begreppen S:t Knud Konge och S:t Knud Hertug att flyta samman till ett enhetligt S:t Knud. Detta förhållande tillsammans med Knud Konges traditionellt starka ställning i vissa städer gör, att några gillen ser Knud Konge och andra Knud Lavard, som sin centralgestalt. I Sverige och Norge hade man kungarna Erik och Olof som rikshelgon (S:t Erik och S:t Olof). På liknande sätt gjordes Knud Konge till hela“

Her ses det, at Sankt Knud Konge og Sankt Knud Hertug (Knud Lavard) smelter sammen til en Sankt Knud som blev brugt i flæng.

Men inden jeg går videre med Knud Lavard og et forsøg på dokumentation af min påstand, vil jeg gå tilbage til nogle tidligere konger for at give et billede af de komplicerede politiske forhold der herskede på den tid, og førte frem til Valdemar den store.

Kong Svend Estridsen, barnebarn af den kendte vikingekonge Svend Tveskæg, var konge i Danmark fra 1047-1074. Han fik fem sønner, som alle blev konger efter ham. Den første var Harald III Hén fra 1074-1080. Han blev efterfulgt af Knud II den Hellige, som tidligere skrevet, var konge fra 1080-1086. Han blev efterfulgt af Oluf I Hunger, som var konge fra 1086-1095. Den næste var Erik I Ejegod, konge fra 1095-1103, og den sidste af de fem sønner var Kong Niels som sad på tronen fra 1104-1134.

Det var nogle af afdøde Knud Lavards, (Knud Lavard var søn af Erik Ejegod), gildebrødre der stod bag drabet på Kong Niels i 1134. Formentlig med det formål at hævne Knud. Knud Lavard var selv blevet dræbt i 1131 i Haraldsted skov, af sin fætter Magnus der var søn af Kong Niels.

Der har uden tvivl været mange andre magtkampe mellem andre af Svend Estridsens børnebørn. Målet var at blive konge af Danmark.

Da kong Niels døde blev han efterfulgt af Erik Ejegods søn Erik II Emune, som blev myrdet i 1137 og efter ham kom Erik III Lam. Men det er værd at nævne, at Erik Emune fik en søn, Svend Grathe, som jeg vender tilbage til.

Erik III Lam, var barnebarn af Erik Ejegod. Erik Lam er i øvrigt den eneste monark der er abdiceret fra den danske trone.

Den næste var Oluf II der var konge fra 1140-1143 og barnebarn af Erik Ejegod. Vi kommer nu til den tidligere nævnte Svend Grathe som var konge fra 1146-1157. Han var søn af Erik Emune, og dermed barnebarn til Erik Ejegod.

Det skinner tydeligt igennem at af Svend Estridsens fem sønner, er det Erik Ejegods slægt der har sat sig på tronen. Men i samme tidsrum fra 1146-1157 var Knud III medkonge til Svend Grathe. Knud var søn af Kong Niels, en anden af Svend Estridsens fem sønner.

Hvad der skete fra 1146 til 1154 vil jeg ikke komme nærmere ind på. Men i 1154 blev Valdemar I den store medkonge sammen med Svend og Knud. Valdemar var søn af Knud Lavard.

I 1157 kommer det til et opgør imellem de 3 delekonger, Svend, Knud og Valdemar. De samles til en forligssammenkomst i Kongsgården i Roskilde. Ved denne sammenkomst forsøgte Svend

at dræbe sine to medkonger. Det lykkedes at dræbe Knud, men Valdemar undslap til Jylland, hvor han fik samlet en hær og det endelige opgør mellem Svend og Valdemar stod på Grathe Hede syd for Viborg i selv samme år, 1157. Valdemar vandt slaget og den flygtende Svend blev dræbt af nogle lokale bønder. Dermed havde Danmark igen kun en konge - Valdemar den store

Det er på dette tidspunkt, at Læsø kommer ind i billedet. I 1158 inviterede Valdemar den store nogle cistercienser munke fra Frankrig til Danmark for at bygge Vitskøl Kloster.

Citeret fra Wikipedia: "Byggeriet (Vitskøl kloster) startede i år 1158, da Kong Valdemar den Store skænkede området og godset til munkene for at takke Gud for sejren over kong Svend på Grathe Hede" .... "Cistercienserordenen var kendt for at bosætte sig øde steder, hvor de med stor dygtighed drev landbrug, fiskeri, mølledrift m.v. Efter ordenens Foreskrifter anlagde man først det firefløjede bygningsanlæg med klosterkirken vendt mod nord. Kirken blev bygget som en treskibet korskirke, der hvis byggeriet var blevet fuldført, ville have været Nordens største kirke"

Senere som det er beskrevet flere steder var det samme munkeorden der slog sig ned på Læsø. Det er tænkeligt, at det var da de havde bygget Vitskøl Kloster, at de tog til Læsø, som på det tidspunkt var et øde sted. De grundlagde "Storhaven", som var et stort område formentlig med skov, som de skulle bruge til at dyrke afgrøder.

Hvis vi tænker os, som skrevet tidligere, at munkene tog til Læsø efter at de havde bygget Vitskøl, så er det ikke usandsynligt at det var omkring år 1170. I denne sammenhæng, med tanke på Knud Lavard, er dette årstal ikke uvæsentlig. I år 1170 var det lykkedes Kong Valdemar at overtale Paven til at helgenkåre sin far, Knud Lavard, efter at der skulle være foregået helbredelser og andre uforklarlige ting ved hans gravsted. Denne helgenkåring blev fejret ved et kirkemøde i Ringsted samme år.

Det tidligste dokument der er kendt, hvori Læsø er omtalt, er et brev fra 1219, hvor Abbed Gunnar af Øm Kloster, bla. skriver: "at alt hvad munkene har taget i besiddelse til kirkebygning eller dyrket op med ploven, skal de for fremtiden beholde" Dette viser at munkene før 1219 og uden tvivl mange år i forvejen var på Læsø.

Det var Kong Valdemar der skænkede Læsø til Munkene. Munke som tog ud på ukendt færd måtte have en skytshelgen med sig. Hvad er mere naturligt, med respekt for kongen som den ædle giver, at vælge kongens helgenkårede far Sankt Knud. Nok ikke på et segl, men måske på et relikvie eller blot i daglig tanke og handling. Læsø-seglet er så kommet til et par hundrede år senere.

Igennem årene er der dannet flere Sankt Knuds gilder, hvoraf 25 gilder har segl som er bevaret. For ikke at lade ovennævnte påstande stå alene har jeg undersøgt disse segl.

Seglene er gengivet i bogen: "Danske Gilders Segl fra middelalderen" af Poul Bredo Grandjean, København 1948. I bogen er de 25 segl fra forskellige Sankt Knuds gilder afbilledet. Af de 25 er der 4 segl, som enten er meget utydelige eller hvor kun et stykke er bevaret, og ikke kan bruges i denne sammenhæng. På et enkelt er der to personer, som jeg af den grund også har udeladt, da det ikke er sikkert hvem der er hovedpersonen. Det sidste er Læsøs segl, som skal bruges til sammenligning

Det vil sige der er 19 segl, som jeg vil bruge i den følgende sammenligning med Læsøs segl. Jeg har sammenlignet seglene på tre punkter. Krone, scepter og rigsæble.

På Læsøs segl er Sankt Knud afbilledet med noget på hovedet der ved første øjekast ligner en krone. Men som jeg ofte har set kroner afbilledet er det som symmetriske figurer. Nu skal man selvfølgelig være varsom med at bruge nutidens tankesæt til at forstå datiden med. Men her giver de øvrige segl et godt grundlag at lave vurderingen på. Ved de øvrige Sankt Knuds segl er langt de fleste kroner symmetriske, nogle enkelte som er utydelige kan måske tolkes anderledes. Men spørgsmålet er, er det en krone der sidder på hovedet af Sankt Knud på Læsøs segl. Jeg tror det ikke, men derimod en religiøs krans.

Sceptret, som er et liljescepter, går igen ved stor set alle, også på Læsø-seglet. Men det er værd at bemærke, at modsat kronen, er sceptret ikke udelukkende en kongelig genstand. Det findes også indenfor gejstlige kredse på det tidspunkt.

Rigsæblet, som vel nok er det mest kongelige der findes. Det findes på samtlige segl, med undtagelse af Læsøs! Grunden må være, at han ikke har været konge i Danmark.

Efter denne gennemgang af argumenter for Knud Lavard, skylder jeg også Knud den Hellige at finde ud af hvilken tilknytning han kan have haft til Læsø. Men det har ikke være muligt at finde nogen direkte forbindelse. Det skal dog siges, at fra disse beskrevne perioder er det et meget beskedent kildemateriale der er bevaret.

Det er muligt at jeg tager fejl, men jeg tror det ikke. Hvis min påstand er korrekt, er tvetydigheden i denne del af Læsøs historie borte.

Kilder:

Bøger -

- 1) Danske Gilders Segl fra middelalderen" af Poul Bredo Grandjean, København 1948
- 2) Danmarks konger og dronninger af Kay Nielsen, København 1980
- 3) Læsøs historie til ca. 1750 af Kay Johannsen, Museumsforeningen for Læsø 1982
- 4) Viborgs Domkirke med stad og stift i 800 aar, af P. Severinsen, O. Lohse København 1932
- 5) Den Danske Atlas IV, København 1768 - genoptrykt 1968
- 6) Danmarkshistoriens personer, Aschehoug 2002

Hjemmesider -

- 7) Canutus org. Hjemmeside: <http://canutus.org/canutus/historik/gillenas-utbredning/>
- 8) Sct. Albani kirkes hjemmeside: <http://www.sct-albani.dk/>
- 9) Historiens hus i Ringsted - hjemmeside:
<http://historienshus.ringsted.dk/Udstilling/Kongebyen/Knudlavard/1.htm>
- 10) Den katolske kirke i Danmark - hjemmeside: <http://www.katolsk.dk/2248/>
- 11) Vitskøl klostres hjemmeside: http://www.vitskolmiddelalderdage.dk/Flyer_08.pdf
- 12) Wikipedia

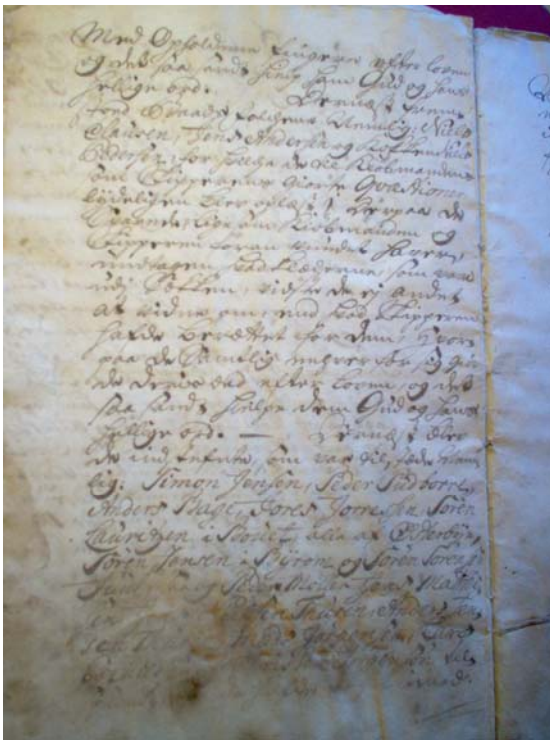
En stranding i 1735

(Denne artikel har ikke tidligere været publiceret.)

Dette dokument, som det følgende omhandler, indeholder en af de mistanker, der ofte har været ved strandingerne på Læsø gennem tiderne. En mistanke om at de lokale beboere tog deres del af ladningen, uden at det kom til øvrighedens kendskab. Artiklen skal ikke bruges som et forsøg på at hænge datidens Læsøboere ud som en flok kriminelle. Men derimod vise hvilke vilkår vores forfædre også levede under i deres daglige kamp for at opretholde livet.

Viborg Stiftsamt og Hald Amt - 1736, (LAV B3B-45) og sagen er også gengivet i Læsø tingbog d. 28. marts og d. 5. oktober 1736 (LAV B31-9)

Søforklaring optaget på Læsø Birketing til oplysning om Galiothen Grønnelunds Stranding i 1735

Her ses en af dokumentsiderne

Jens Johansen Palludan Kongelig Majestæts Birkefoget og Skriver paa Læssøe - Gjør Vitterligt at Aar 1736 Onsdagen den 28de Marty er holden Gieste Rætt her udi Kongl. Majts. Foget Gaard paa Læssøe med 3de overværende Mænd nemblig Povel Sørensen Lund, Peder Sørensen ibidm. Og Niels Jensen ved Kircken: Effter begiæring af Kongl. Majts. Byefoged udi Hobroe ædle Sr. Lauritz Hostrup angaaende et Tingvidnes erhvervelse som hand behøver her af Rættens om hans Galiothes for ulykkelse, Grønnelund kaldet, som her d. 16de December sidst Strandede. - Hvordan for Rættens Fremstoed ermelte Byefoged Sr. Hostrup og fremstillede tvende Kaldsmænd Peder Jacobsen og Marqvor Andersen som hiemlede ved æd med Opragte fingre efter Loven Til i dag at have Stefnet Efterskrevne efter en Rættens Stefning, saa meldende:

No. 18 Sex Skilling 1736. - Jens Johannisön Palludan Kongl. Majts. Birckedommer paa Læssøe, Gjør Vitterligt at for mig haver andraget Kongl. Majts. Byefoged i Hobroe Sr. Lauritz Hostrup det hand høyligen er foraarsaget af mig at begiere Gieste Rætt til vidners førelse angaaende hans Gallioth Skib dend Grønne Lund kaldet, som dend 16de Decembr. sidst herpaa Stranden strax ved Landet forulykkedes af dessen indehavende Ladning eendeel dette Lands indvaanere meget u-gudelig og u-Christelig haver forholdet dem med hemlig at bortstiele eendeel, samme fordølge og benegte som dog ved Inspection noget af er forre funden derfor hand vil formoede at vedkommende efter dend Kongl. Majts. allernaadigste Forordning vorder alle seet og af Straffet og rest omliggende indvaanere tilfunden hannem Skadesløs at betale efter yderligere giorte paastand; Thi indkaldes hermed til Gieste Rætt med aftens varsel at møde d. 28de Marty

førstkommende udi mit Huus Klocken 10 slet efterfølgende Simon Jensön, Peder Pudborre, Anders Bage, Jores Joresön, Søren Lauritsen Bouet, alle af Øster Býe, Søren Jensen i Býrum Sogn, Søren Juul i Hals Sogn, videre og beviiser at anhøre udi alt angaaende dette Skib og Ladnings for u-lykkelse, samt omgangen dermed paa Stranden og Landet, fra først og til sidst, derover ermelte H.e. Býefoged Hostrup agter et lovligt Tingsvidne at erhverve. Dets til Bekræftelse under min forseiling. Læssøe d. 27de Martý 1736, J.J. Palludan (L:S)

Herefter blev der læst endnu en stævning, som ord til andet til forveksling ligner den første. Men denne stævning gælder følgende personer:

Jens Skoemager, Peder Møller, Jens Mathisen, Jens Nielsen Thuren, Anders Jensön Thuren, Mads Jørgensön Hvent, Erland Madsen, Bernt Nielsön, Lars Eschild og Christen Jørgensön.

Efter nu afhiemlede Stefnemaal blev de indstefnte som meestendeel var tilstæde tilspurt af Býefogden, om de noget imod Stefnemaalene, eller dessens forkyndelse hafde at sige? Hvor til de svarede at de vare lovlig Stefnede. - Derpaa fremlagde Býefogden Sr. Hostrup een attest paa behørig papier No. 20, 24 Skl. udgiven og underskreven af Kiøbmanden mons. Christen Hansen Warsard, Skipper Biørn Lauritsön, begge paa fornefnte Galioth, saavelsom og Baadsmændene Niels Clausen og Jens Andersen samt drængen Niels Pedersen, hvilchen blev lydeligen for dennem oplæst og derpaa aflagt æed efter loven saaledis i ald Sandhed at være, og er af indhold som følger:

No. 20, 24 Skl. Aarstal 1736

Vores Sandferdig Vidne som vi til Gieste Rættén herpaa Læssøe i dag Aflægger om Galiothen dend Grønne Lund kaldet fra Hobroe, der u-lykkelig Strandede paa bemelte Land d. 16de Decembr. afvigte Aar 1735 er saaledis:

Dend 16de Decembr. om aften Klocken 7 til 8te støtte Galiothen paa Landet Læssøe omtrent 300 faune, da der med en Falchenet fra Fahrtøjet blev fyret 2de gange, strax derpaa blev Kappet af dend eene side, af Lavingen hvad der var og satte vi da strax voris Baad ud og lagde 1 stk. tou derpaa, derefter Giorte dend klar for at komme i land dermed, mens da vi imod dagen vilde resolve der til var dend borte, og lidet paa dagen var dend paa faste Landet, d. 17de om Morgenén Gandske tidligt heisede vi voris flag op under Gaflen derefter kom en mand Ridendes, kappede de saa af dend anden side, lidet efter kom 2de Ridendes, som Biergede Baandstagerne, klochen 9 á 10 saae vi meere folch paa Landet og gjorde alle de tegn os mueligt var, tillige med raaben, mens ingen vilde komme, Klocken et eller toe over Middag kappede vi stor
..... *(mere stod der ikke)*

Dernest blev Produceret en Specification, eller Reigning, under Kiøbmanden Christen Hansen Wassards æed og Haands Underskrift, Paa hvad som var i samme for ulýckede Fartøý da dend støtte her paa Grunden. Hvilchen ligeledis blev oplæst og af ham beædiget, og er ord fra ord som følger:

No. 20 24 Skil. Aarstal 136 - Specification og Reigning - Paa det Gods, som var udi Galiothen Lunden da dend Strandede her paa Landet dend 16de Dec. 1735, samt hvad det til førsteindkiøb havde kostet:

Her følger så i forkortet form, eksempler på hvad det strandede gods omfattede: - Tobach for en samlet sum af 471 Rigsdaler, deriblandt Engelsk Commin - Et Skriin hvori der var kontant 276

rd., og ellers lærred, sække, Hollandsk Seildug, Baandstager, Jern, Kakkelovne, Norsk snustobak, tøj, sko og støvler. En dejlig blandet landhandel

Summen af det bjergede udgjorde 253 rixdaler og 4 skilling

Videre lød det ifølge samme dokument:

Hvilche Toe Hundrede halv trediesindstiuge og tre Rixdaler Fiire Skilling, drages fra ladningens værdie, som ere 1171 rd. 1 mk. 6 sk., saa til endelig rest bliver igien Nie Hundrede og Atten Rixdaler een March toe Skilling, som ingen opliusning er bleven giort om, men formeenes at være hos Landets beboere.

Det saaledis at være i Sandhed, Bekræfter ieg med min Saligheds æed, Saa Sandt hielpe mig Gud og hans hellige ord. Læssøe d. 28de Marty 1736, Christen Hanssen Wassard

Herefter stillede Christen Hansen Wassard nogle uddybende spørgsmål til Sr. Lauritz Hostrup, hvoraf de væsentligste spørgsmål, og Hostrups svar gengives her:

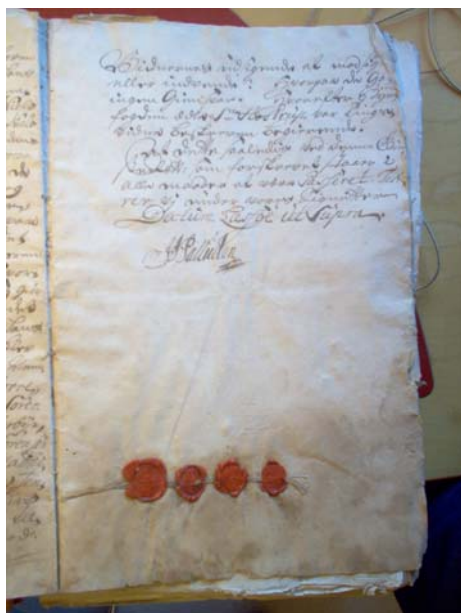
Hvor langt det kunde være fra Landet Galiothen Strandede? - Hand svarede omtrent 300 Favne

Om der med dend Vind kunde drive noget i Søen fra Landet af det, de hafde inde? - Hand Svarede at dend dag, eller til Søndagen kunde intet drive fra Landet, eller Fahrthøyet i Søen

Om hand kunde see at Godset, som var i Fahrthøyet, saasom Tobach, Sække og andet som de hafde inde der i land? - Hvortil hand Svarede ja, at hand saae det drev i land.

Om hand saae at Folchene paa landet bar noget Gods fra Stranden som drev i land? - Hvorpaa hand Svarede, at Landfolchene bar af Godset, som var i land dreven, op i Klitterne, som hand meente efter sine tancher at være Skeed efter Landforvalterens, eller Strandforpagterens ordre.

Om Folchene som gich paa landet kunde have bierget dem om Løverdagen? - Hvorpaa hand Svarede ja, at om Løverdagen imod aftenen, og ligeledis om Natten imellem Løverdag og Søndag, da det var godt veier, kunde de have været bierget.

Til slut aflagde Lauritz Hostrup ed på, at han havde talt sandt. Hans bådsfolk afgav, nok ikke uventet, samme svar.

Her til venstre ses den sidste side af dokumentet. Der indledes med: Vidnernes udsigende at modsige..... Og til sidst de hostrykte signetter

Videre står der i dokumentet:

Dernæst blev de indstefnte, som var tilstæde, Nemlig: Simon Jensen, Peder Pudborre, Anders Bage, Jores Jorressen, Søren Lauritzen i Bouet alle af Østerby, Søren Jensen i Byrom og Søren Sørensen Juul, saa og Peder Møller, Jens Mathisen, Jens Nielsen Thuren, Anders Jensen

Thuren, Mads Jørgensen, Lars Eschildsen, Mads Jørgensen, tilspurte om de hafde noget imod Vidnernes udsigende at modsige eller indvende. Hvorpaa de gav ingen Giensvar.

Hvorefter Byefogden ædle Sr. Hostrup var tingsvidne beskreven begierende.
Att dette saaledis ved denne Gieste Rætt, som foreskrevet staaer i alle maader at være Passeret.
Testerer vi under vores Signetter. Datum Læssøe ut Supra, J.J. Palludan.

Hvad der videre skete i sagen har endnu ikke været muligt at opklare. De forsvundne varer, eller nogle af dem, er muligvis dukket op. Mon ikke den daglige sladder er kommet øvrigheden for ørerne?

Det sidste der er skrevet er fra Læsøs tingbog d. 5. oktober 1736

Heri står:

”Dernæst er læst 2de Reqvirerende Documenter fra He. Byefoeged Sign. Hostrup udi Hoebroe andgaaende hans her dend 16 Decemb. 1735 under Landet indstrandede Galioth, som samme Dato er vorden for samptlig Indbyggere oplæst og er af Dato, Hobroe dend 24de Sept. 1736, hvor da samtlig til Stede værende begierede sitd svar til dend 8de October at gifve”

Brevet fra Hostrup, hvad mon det indeholdt? Et krav om betaling? Et krav om straf til de skyldige? Vi ved det ikke, men det er ikke utænkeligt, at det har været essensen af indholdet.

Bortauktionering af Ligsten

(Denne artikel har ikke tidligere været publiceret.)

Denne artikel blev jeg inspireret til at skrive, da jeg for nylig i Læsø Posten læste, at Byrum kirkegård skal undergå en større forandring i de kommende år. Jeg kom med det samme til at tænke på denne historie, som omhandler tre Ligsten, eller gravsten, på Byrum kirkegård som blev bortauktioneret tilbage i 1793.

Dokumenterne findes i Viborg Katedralskoles arkiv "Diverse dokumenter ang. Læsø 1742 – 1802", på Landsarkivet i Viborg (C634-477)

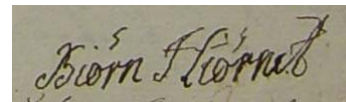
Her følger historien med citater fra de originale dokumenter. Det første dokument er en klage fra Biørn Hiørnet, som var retmæssig ejer af den ene af stenene. Klagen er rettet til de residerende ved Viborg Domkapitel, som på det tidspunkt havde råderetten over Læsø.

Ærbødigst Pro Memoria

Det maatte tillades mig ærbødigst at forestille for de Høje respective Herrer Residerende ved Dom Capitulet i Wiborg, hvorledes dette Stæds Sogne Præst og Kirke Værge i afvigte Vinter har uden mit vidende og Samtykke ved offentlig Auction bortsolgt en Liig Steen, som laae paa Býrums Kirkegaard over min Bedste moders Forældre afgl. Bærtel Larsen og Maren Michelsdatter, og hvorunder min afgl. Broder Laurs Biørnsen i Aaret 1762 blev nedlagt og hvorforre da blev betalt 1 rd. til Kirken – Steenen blev som meldt ved offentlig Auction bortsolgt for 14 rd., hvorimod ieg da ingen Indvendinger kunde gjøre, formedelst ieg om sammes Holdelse, som skeede Dagen efter Tillýsningen var gjort, var aldeles uvidende.

Da nu Kiøberen af berørte Steen allerede har gjort sig raadig over samme, saa beder ieg alleene, i Fald ieg dertil haver Ret, at Kiøbesummen maae komme de afdødes nærmeste Arvinger til Deel. Læsø den 5te August 1793, Biørn Hiørnet.

Her ses Biørn Hiørnets egenhændige underskrift, som findes på dokumentet

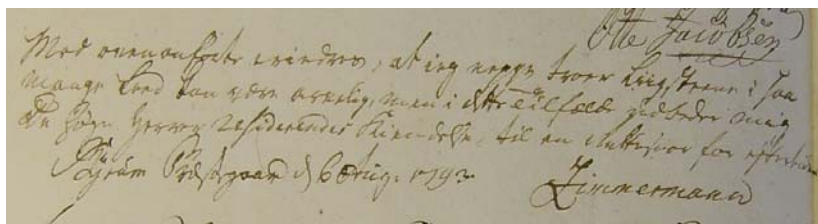
Næste dokument er fra en af kirkeværgerne, Otte Jacobsen, som stod for afholdelsen af auktionen. Indholdet er en bekræftelse på at Biørn Hiørnets oplysninger var rigtige:

Ovenmeldte Ligsten Er ved offentlig Auction bortsolgt d. 3^{die} Januari 1793 Efter forhen skeedte Tillýsning for dem Summa 14 rd. 1 mk. Derfra Auctions Sallarium 4 mk. 11 sk., igien 13 rd. 2 mk. 5 sk. Efter Ommælte Arvings Paastand har ieg Tilbageholdt det halve som er 6 rd. 4 mk. 2½ sk. Som hos mig er staaende, indtil Høje Øvrigheds Nærmere Bestemmelse. Læssøe Ut supra, Otte Jacobsen.

Sognepræsten Rasmus Christian Zimmermann blev også involveret i sagen. Men han hæftede sig mest ved det arvelige i sagen, og ikke om det var rigtigt at sælge stenen.:

Mod ovenanførte erindres, at ieg neppe troer Liigsteenen i saa mange Leed kan være arvelig, men i dette Tilfælde udbeder mig De Høje Herrer Residerendes Kiendelse til en Rettesnor for eftertiden

Byrum Præstegaard d. 6 Aug. 1793, Zimmermann,

A snippet of a handwritten document in cursive script. The text is written on aged, slightly yellowed paper. The signature 'Otte Jacobsen' is visible at the top right, and 'Zimmermann' is written at the bottom right. The main body of the text is partially obscured but appears to be a formal declaration or statement.

Her ses indførslen på originaldokumentet fra Sognepræst Rasmus Christian Zimmermann Øverst ses også Otte Jacobsens underskrift.

Det var vist ingen øvrighedsperson på Læsø, som ikke skulle ind over sagen. Det følgende er fra Landfoged Jens Hesselholt:

Jeg har erkyndiget mig om hvad Skik og vedtagen Rettigheder hidtil har være paa Lessøe, naar Liig Steene paa Kirkegaardene formedelst ælde og mangel paa Vedligeholdelse forfaldte, men ingen ved derpaa at kand svare andet, end de ere blevne liggende naar ingen af Familien har været til, og har der været Familie er undertiiden nogle af dem bleven nedlagt under deres Forfædres bekostede Steene, der for det eneste skal være skedt uden nogen synderlig Interesse for Kirken, undtagen i de sidste Arvinger, da Arvingerne til 2de Steene, som laae paa Byrums Kirkegaard, selv har solgt dem underhaanden og af Kiøbe Summen erlagt det halve til Kirken. – Det skulle synes godt, om for Eftertiden en Bestemmelse var til: Hvor længe Liig Steene skulle ligge førend de henfaldt og til hvem de da henfaldt? jeg indstiller underdanig til Høigunstigst Øvrighed: 1) Om alle Liig Steene ikke kunde efter 50 Aars Forløb fra den Dag de er paalagt det sidste Liig /:Mand eller Kone:/ efter udskriften, henfalde, med mindre Familien vedligeholdte den med Opfyldning, da de i sidste Fald forblev liggende paa Liigene saalænge sligt skeede, dog uden at andre eller fleere maatte ligge derunder end efter Inscriptionen. Og Steenens eventl. Bestemmelse. 2) Naar Steene paa Kirkegaarden blev anseet forfalden, skulle Kirkeværgen lade tillyse af Kirkestævne, at hand den Dag ved 2de Mænd lod disse Steene syne, og naar de da befandtes forfaldne efter første Post burde de ved offentl. Auction bortsælges og Beløbet komme Kirken tilgode. Klitgaard den 24 aug. 1793, Hesselholt.

Nu følger nogle udskrifter fra andre dokumenter, som ligger i pakken Læsø Kald "Regnskaber 1680-1800" på Landsarkivet i Viborg (C2-221). Disse dokumenter viser at der ikke kun var tale om bortsalg af én Ligsten, men hele tre stk.

Udskrift

Af auctions Forretningen holdet den 7de January 1793, paa Byrums Kirkegaard, over nogle for Kirkens Regning, der Lignede og bortsolgte gamle Liig Steene, Saaledes.

Conditioner

Hvorefter Kirke Værgerne for Byrum Sogns Kirke Otte Jacobsen og Lauritz Michelsen Smith, i dag den 7de January 1793, ved offentlig auction lader bortsælge 3de paa bemelte Byrum Kirkegaard der liggende gamle Liig Stene

1) Disse Liig Steene som ere 3de i Tallet opaabes Stk. viis hver for sig, og saa snart Hammerslag er skeet liiger de for Kiøberens Regning, og Sælges disse Steene med Reservation at de ikke af Kirkegaarden maae bortføres.

2) Auctions Pengene derfor betales til Kirkeværgen Otte Jacobsen inden 6 ugers forløb fra Dato, og i mangel af betaling liider Kiøberen Dom derfor ved Læssøe Birketing uagtet der under anden Rett maae henhøre.

Efter disse Conditioner begiærer vi auctionen fremmet. Læssøe den 7de Januari 1793, Otte Jacobsen, Lauritz Michelsen Smed.

Catalogus

Hvorefter 3de Liig Stene liggende paa Byrums Kirkegaard den 7de Januar 1793, ved offentlig auction vorder bortsolgt, Saaledes:

Vahrene	Wurdering	De Kiøbende	Auction rd. mk. sk.
No. 1. 1 Liig Steen ligende Østen og Østen til Sonden paa Kirkegaar- den, opraabes for	10 rd.	Anders Marcussen	15 1 8
No. 2. 1 Ditto ligende som Ditto	8 rd.	Peder Nielsen Ulsted	14 1
No.3 1 Liden Ditto ligende Søn- den for Kirken.	4 rd.	hr. Forvalter Hesselholt	4 2
		Summa	33 2 10

Skriver Tredive og Tre Rigsdaler toe Mark og Tie Skilling.

At Saaledes er Passeret, Opraabt, Auctioneret og tilslaget som forestaaende udviiser, det bevidnes af Auctions Stedet paa Læssøe ut supra, N. Lindgaard Constitueret.
at denne udskrift er Conform med originalen det tilstaaes af. Læssøe den 30 Julij 1793, Lindgaard.

Regning

Til Kirkeværgen Otte Jacobsen for holdte auction paa Byrums Kirkegaard den 7de January 1793, over 3de der liggende, for Kirkens Regning, bortsolgte gamle Liig Steene, saaledes:

1) For auctions Placats udstædelse og Publication	1 mk. 8 sk.
2) auctions Salarium af den Summa 33 rd. 2 mk. 10 sk. á 4 pcto	1 rd. 2 mk. 1 sk.
3) Denne Forretnings udfærdigelse paa Slett Papiir, 1 ark 12 sk, og i forseglingspenge 10 sk., samt dertil, og til det paa Auctions Stedet holdende Catalogus, har ieg forbrugt 2 ark Slet Papir af 1 sk. arket er	1 mk. 8 sk.
Summa	1 rd. 5 mk. 1 sk.

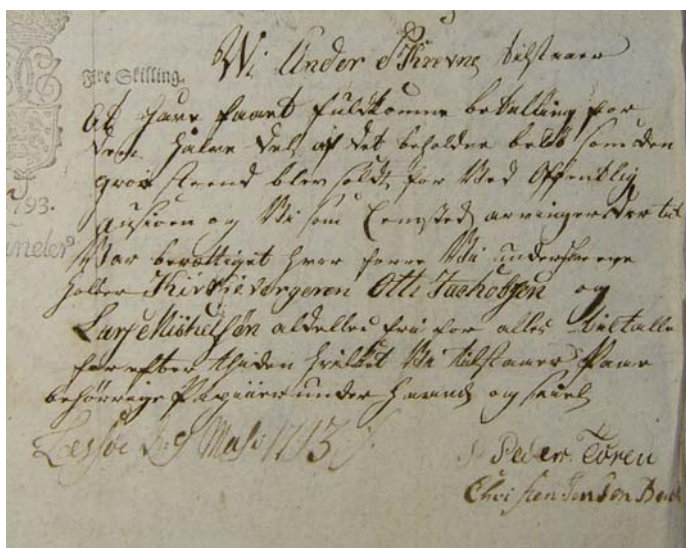
Skriver Een Rdr. Fem Mark og Een Skilling, Som betalt, Læssøe den 30te Julij 1793. Lindgaard

Det næste dokument viser, at det ikke var alle der var ligeså uvidende om auktionen som Biørn Hiørnet:

Vi Under Skrevne tilstaaer

At have faaet fuldkommen betaling for den halve Del af det beholdne beløb som den gravsteen blev solgt for Ved Offentlig auction og Vi som Eeneste Arvinger der til Var berættiget hvor forre Vi underskrevne holder Kirkeværgerne Otte Jakobsen og Lars Michelsen aldeles fri for alle tiltalle for efter thiden hvilket Vi tilstaaer Paa behørige Papirer under haand og seigl Læssøe d. 9 Maj 1793, Peder Søren, Christen Jensen Bach

Til venstre ses originaldokumentet Biørn Hiørnet fik også sin halvdel af salgssummen til deling med de andre arvinger. Men det var ikke først gang i Læsøs historie at der blev lavet "numre" med nogle gravsten. Iflg. Læsøs tingbog, så blev der i 1730 fjernet nogle gravsten fra Hals kirkegård og ført til Vesterø kirkegård. Hvad selve formålet var vides ikke. Men det er ikke utænkeligt at man på det tidspunkt, hvor alle kirkelige handlinger var ophørt i Hals kirke, syntes at man ville tage hvad der var noget værd.

Når man har læst denne historie fra 1793 og kort hørt om episoden i 1730, er det

dejligt at se, at der på Byrum og Vesterø kirkegårde, og i Vesterø kirke, er bevaret mange af de gamle gravsten, eller rettere gravmonumenter. Disse gravmonumenter blev beskrevet på bedste vis af Arne Juul Jacobsen i Museumsforeningens årsskrift for 1988.

Læsødragten

(Denne artikel har ikke tidligere været publiceret.)

Denne artikel, er lavet på baggrund af en undersøgelse, som jeg har foretaget af, om der fandtes det man kan kalde en hel Læsødragt til kvinderne på øen, eller om dragten var en sammensætning af forskellige klædningsstykker. Den mest naturlige kilde til en sådan undersøgelse er skifteprotokollerne. Jeg har brugte bogen: ”75 udvalgte renskrevne skifteforretninger fra 1708 til 1779”, Bangsbo Museum & Arkivs forlag 2003.

I bogen var der 28 skifter, som var efter kvinder. I skifterne efter mændene var der ingen omtale af kvindernes beklædning eller smykker. Modsat var der heller ikke omtalt mandlige beklædningsstykker i skifter efter kvinderne. Jeg har kun en gang set at der var nævnt dragtudsmykning i et skifte efter en mand, og her var de brugt som pant for et lån.

Ud over de 28 skifter i ovennævnte bog, har jeg også undersøgt 10 skifter fra mine egne aner, samt 5 andre skifter som jeg også er i besiddelse af. I alt 43 skifter efter Læsø-kvinder.

”Læsødragten” er ikke omtalt i nogle af de 43 skifter. For at finde ”Læsødragten” skal man tilsyneladende kigge efter smykker, eller med andre ord udsmykninger der passer med de dragter som vi kender.

I de 43 skifter stødte jeg kun på forskellige former for dragtudsmykning i 6 af skifterne. Det er tydelig, at denne udsmykning findes i de bedre stillede familiers besiddelse. I de 43 skifter som jeg har gennemgået er der kvinder fra forskellige social lag, og det er som skrevet i de øverste lag at vi finder smykkerne og dermed læsødragterne.

Men spørgsmålet er om der er tale om en læsødragt. Iflg. Grüner Nielsen ”Læsøfolk i gamle dage” fra 1924, så blev dragterne brugt til forskellige festlige lejligheder men de var ikke ens hver gang. (se Grüner Nielsen side 133.)

Der må have været en eller anden for beklædningskodeks. Det er måske mere rigtigt at sige, at der fandtes mange beklædningsstykker som samme med udsmykningen kunne stykkes sammen til en ”Læsødragt” jvf. skiftet efter Anne Melchiorsdatter (længere nede i teksten) hvor der afslutningsvis står: ”Hvad videre den salige kone, som sidst ved døden afgik, enten af kirkegangklæder, alle andre daglige, paa den sidste tid her udi vorden ejede, haver hun selv forud hendes dødelige afgang, til en og anden, som hende udi hendes svaghed opvartede, hengivet og til-foræret.” Det tyder på at de øvrige klædningsstykker der er nævnt sammen med udsmykningen har fungeret som en ”Læsødragt”.

Jeg har efterfølgende gengivet nogle uddrag fra de 6 skifter. Uddragene indeholder hvad der var af tøj og udsmykning. Selv om vi tilsyneladende befinder os i de højere lag, så ses det også på mængden af tøj og udsmykning, at der var forskel på hvor meget man ejede.

Skifte efter Else Erlandsdatter d. 13. februar 1715 (75 udvalgte renskrevne skifteforretninger fra 1708 til 1779, Bangsbo Museum & Arkivs forlag 2003) Side 41:

”Den salige kvindes klæder: 1 grøn-rød skørt 8 mark, 1 sort skørt 1 rigsd., 1 blaa vadmels skørt 1 rigsd., et andet sort skørt 4 mark, 1 hvid kjole med snøreliv 3 mark, 1 sort klædes trøje 1 mark 8 skil., en grøn trøje 2 mark, 1 klæde 1 mark 4 skil., 1 sort ditto 1 mark, 1 gl. hverdags forklæde 8 skil., 1 gl. blaa trøje 12 skil., 1 blaa bul med brune ærmer 1 mark, 1 gl. kaabe med 2 smalle sølvspænder 4 mark, 1 gl. høgarns skærf 1 mark, 2 blaargarns ditto 1 mark 8 skil., 1 høgarns halsklæde 6 skil., 2 halsklæder 3 mark, 1 sort plysses hue 12 skil., 1 par tøfler 12 skil., 1 par blaa handsker 12 skil., 1 par gl. sko 1 mark, 1 sort skafte skørt 7 mark, 1 snøreliv med sølv naal 10 mark, 1 klædes trøje med 3 dusin sølv knapper udi alt vurderet for 2 rigsd. 4 mark.

Skifte efter Else Bjørnsdatter d. 12. januar 1720 (75 udvalgte renskrevne skifteforretninger fra 1708 til 1779, Bangsbo Museum 6 Arkivs forlag 2003) Side 61:

Sølv: -----, 14 par maller 3 rigsd. 2 ½ skil., 10 par ditto 2 rigsd. 1 mark 8 skil., 4 par ditto 5 mark 1 skil., 1 par store kobber-spænder forgyldt 7 mark 3 skil., 1 par mindre ditto forgyldt 1 mark 11 skil -----.

Gangklæder: 1 sort klædes kaabe 4 mark, 1 sort brun klædes skørt 10 mark, 1 sort ditto 1 rigsd. 1 sort brun ditto 4 mark, 1 grøn kjole 3 mark, 1 grøn plysdes skørt 1 mak, 1 rød overstykke 2 mark, 1 sort klædes trøje 4 mark, 1 ditto af klæde med opslag 7 mark og 1 grøn ditto 1 rigsd.

Skifte efter Anne Melchiorsdatter d. 20. februar 1727 (75 udvalgte renskrevne skifteforretninger fra 1708 til 1779, Bangsbo Museum 6 Arkivs forlag 2003) Side 119:

Guld, sølv og kobber: 6 par sølv maller 11 mark, -----

Gangklæder: 1 sort taftes skørt 4 mark, 1 grøn vadmels ditto 5 mark, 1 gl. grøn klædes trøje 1 mark 8 skil., 1 gl. sort klædes trøje 3 mark 8 skil. Hvad videre den salige kone, som sidst ved døden afgik, enten af kirke-gangklæder, alle andre daglige, paa den sidste tid her udi vorden ejede, haver hun selv forud hendes dødelige afgang, til en og anden, som hende udi hendes svaghed opvartede, hengivet og til-foræret.

Skifte efter Anne Knudsdatter d. 1. februar 1729 (75 udvalgte renskrevne skifteforretninger fra 1708 til 1779, Bangsbo Museum 6 Arkivs forlag 2003) Side 130:

Sølv: som udi den salige kones gangklæder forefandtes, nemlig 2 forgyldte kaaberspænder 5 mark 10 skil., 10 sølv maller 10 mark 8 skil., 10 par ditto 1 rigsd. 6 skil., 1 dusin runde trøjeknapper 1 rigsd. 11 skil., 1 sølv knap 1 mark 14 skil., 1 mindre ditto 1 mark 2 skil.

Den salige kones gangklæder: 1 sort klædes kaabe 5 rigsd. 2 mark, 1 blaa skørt med besætning af rød og sort blommeret fløjls 4 rigsd., 1 sort ditto ligeledes med liv af grønt fløjls med sorte blomster 2 rigsd. 2 mark, 1 gul taftes forklæde 8 mark, 1 sort ditto 2 mark, 1 sort klædes trøje med sort plys til opslag 1 rigsd., 1 sort livstykke blommet 1 mark 8 skil., 1 blaa trøje 5 mark, 1 grøn trøje 4 mark, 1 brun klædes livstykke 2 mark, 1 ny grønt skørt 9 mark, 1 ditto gammelt 3 mark, 1 blaa vadmels skørt 5 mark, 1 sort plyses hue 1 mark 8 skil., 1 hueklæde 2 mark, 1 ditto 1 mark 8 skil., 4 maal tøj 2 rigsd., 4 maal ditto 1 rigsd., 3 par hjemmegjorte strømper 3 mark, 1 par sko 3 mark 8 skil., 1 par tøfler 2 mark 8 skil.

Skifte efter Karen Svendsdatter d. 29. april 1754 (75 udvalgte renskrevne skifteforretninger fra 1708 til 1779, Bangsbo Museum 6 Arkivs forlag 2003) Side 197:

Sølv: 1 fruentimmer livbælte forgyldt 9 rigsd. 1 mark 4 skil., et ditto uden forgyldning 9 rigsd. 2 mark, 1 svær kæde med naal og 24 maller 4 rigsd. 2 mark, (og senere) 1 par kaabber spænder 9 mark, 6 stk udstukket knapper 7 mark 8 skil., 15 stk. runde ditto 8 mark 2 skil., 12 par hægter 3 par ditto større forgyldt 3 rigsd. 1 mark 8 skil., og en del gammel sølv.

Den salige kones gangklæder: 1 gl. sort sørgekaabe af klæde 2 mark 8 skil., 1 rød plysses livstykke med snorer 4 mark, 1 sort plysses ditto 5 mark, 1 ditto 2 mark 8 skil., 1 rød sort ditto med røde ærmer ved 1 rigsd., 1 sort klædes trøje med sorte fløjels opslag 8 mark, 1 gl. ditto trøje 4 mark, 1 grøn klædes ditto 2 rigsd., 1 violet plysses skørt 1 rigsd., 1 grøn bajes ditto 7 mark, 1 grøn silke ditto 9 mark, 1 sort hvergarns ditto 1 rigsd., 1 ditto 5 mark, 1 blaa vadmels ditto 5 mark, 1 rød ditto 5 mark, 1 grøn calemon forklæde 1 mark, 1 blaa ditto af lærred 1 mark 8 skil., 1 sort ditto 1 mark 12 skil., 1 blomstret silke tørklæde 1 mark, 4 alen hvid vadmæl 2 mark 8 skil.

Skifte efter Margrethe Mortensdatter Brems d. 19. august 1750 (C2-280, egen oversættelse)

Den Sal. Kones gang Klæder, 1 grøn Bajs Skiørt 1 rd 3 mk, 1 blaa Bajs Skiørt 1 rd 1 mk, 1 sort klædes Skiørt gl. 2 rd, 1 sort Skiørt af F? skaffet tøj 5 mk, 1 sort Klæde trøje 1 rd 2 mk, 1 gl. Do 2 mk, 1 grøn klæde trøje med sorte fløjels opslag 1 rd 4 mk, 1 blaa Kiesajs Trøje 1 rd, 1 sort Trykt fløjels Livstykke med 11 pr Sølvkroge eller Malier og derforuden 1 pr store hægter filigran arbejde 3 rd, 1 blaa Lieden Damaskes Livstykke med 11 pr smaae Sølv hægter, nok et pr udi filigran arbejde noget større, og 1 pr større Do forgyldt 3 rd, 1 sort liv stykke 1 mk, 1 blaa Damaskes forklæde 1 rd 3 mk, 1 sort ulden Damaskes Do 4 mk, 1 gl. sort Raskes Do 2 mk, 1 blaa og rød prikkert Do af kramtøj 4 mk, 1 sort plødses hue 1 mk, 3 pr Handsker 2 mk, 1 rød hue af Saes 8 sk, 4 stk hej klæder 1 rd 2 mk, 1 pr Tøfler 2 mk, 1 stk blaargarns Lærrets som er 16 allen á 8 sk er 1 rd 2 mk,

Dette er på ingen måde en videnskabelig undersøgelse, men jeg tror at den alligevel kan give et fingerpeg om hvor ofte, eller måske hvor sjælden at "Læsødragten" var. Var det en dragt?, eller blot enkelte klædestykker, når den ikke var i brug? Blev det først en dragt når de enkelte tøjstykker var taget på? Følgende udsnit kan måske sige lidt om det. Det er fra skiftet efter Anne Knudsdatter, som er tidligere nævnt:

Sølv: *som udi den salige kones gangklæder forefandtes*, nemlig 2 forgyldte kaabberspænder 5 mark 10 skil., 10 sølv maller 10 mark 8 skil., 10 par ditto 1 rigsd. 6 skil., 1 dusin runde trøjeknapper 1 rigsd. 11 skil., 1 sølv knap 1 mark 14 skil., 1 mindre ditto 1 mark 2 skil.

Her ser det ud til at det er en der har ejet så meget tøj, at hun har haft mulighed for at lade udsmykningen sidde fra gang til gang. Men heller ikke her er den omtalt, som en hel læsødragt.

Konklusionen må blive, at Læsødragten kunne skifte udseende fra gang til gang, alt efter de klædningsstykker som den enkelte var i besiddelse af.

Fiskeri og søfart på Læsø i 1771

(Denne artikel har ikke tidligere været publiceret.)

Denne artikel handler om fiskeri og søfart på Læsø i 1771. Indholdet til artiklen er baseret på en samtidsbeskrivelse, som jeg har fundet på Landsarkivet i Viborg. Beskrivelsen opstod, da den daværende landfoged Peder Zeuthen havde fået til opgave at besvare nogle konkrete spørgsmål fra "Hr. Finance Raad Oeder" om søfarten og fiskeriet på Læsø. Det var ikke kun på Læsø, men i alle egne af landet hvor der var fiskeri og søfart, at Oeder indhentede disse oplysninger.

Her følger indledningen til det dokument der blev sendt til Peder Zeuthen:

Pro Memoria

Ved Skrivelse af 23de hujus, haver det Danske Cammer til Brug for Hr. Finance Raad Oeder, som af Hans Majestæt allernaadigst er befalet at gjøre Forslag til Søfartens og Fiskeriernes Forbedring, af mig forlanget følgende dertil behøvende Efterretninger.

Denne Finance Raad Oeder, hvis fulde navn var Georg Christian Oeder, var datidens finansminister.

Oeder, som ses på billedet til venstre, var en nytæinker på mange områder. Det ses bla. af disse få linjer som er citeret fra Wikipedia: "1770 gjorde Struensee ham til medlem af Landvæsenkommissionen til trods for modstand fra de konservatives side. De frygtede hans overlegenhed og hans iver for fremskridt. Umiddelbart derefter forelagde Oeder kommissionen en omfattende plan for dens virksomhed og de principper, der burde følges, bl.a. med hensyn til styringen af krongodset, ophævelse af Landsbyfællesskabet, lettelse af stavnsbåndet, bestemmelser om hoveriet og landmilitsens forandring. Det følgende år udtrådte Oeder af kommissionen, da han blev udnævnt til deputeret i Finanskollegiet. Også her påbegyndtes en række reformer efter Oeders råd." En driftig mand der oprindelig var uddannet læge.

"Søfarten vedkommende"

Her ses først Peder Zeuthens indledning i sin svarskrivelse til Oeder:

I underdanigst følge Deris Excellences ordre findes min Underdanigst Erklæring paa fremsadte Spørgsmaale herhos hæftet.

Klitgaard paa Læssøe d. 30 Aug. 1771, P. Zeuthen

Her følger spørgsmålene og siden svarene til: "Søfarten vedkommende"

1. Hvor mange Skibe pleie om Aaret at lade og udgaae?
2. Sammes Størrelse effter Læsten eller Tønder samt Besætning af Folck?
3. Hvor mange deraf er indenlandske, og Hvor mange udenlandske?

4. *Fra hvilcke Stæder i Særdeleshed de sidste ere?*
5. *Hvor mange Skibe pleie om Aaret at indløbe og at lade?*
6. *Størrelsen af disse Skibe, samt Besætningen?*
7. *Hvor mange indenlandske og hvor mange udenlandske?*
8. *Hvor mange derpaa Stædet har hjemme?*
9. *Af hvilken Bygnings maade og Takkelage?*
10. *Hvorhen den meste Fart gaar?*
11. *Om, og hvor mange in loco hjemmehørende Skibe der ere ude paa Cabotage /:Kyst Farten:/*
12. *Om der ligger nogle ved Pælen uden at blive brugt?*
13. *Om der paa Stædet bygges Skibe?*
14. *Om, og hvilke Materialer til denne Skibs Bygning ere indenlandske, eller hentes fra Fremmede Stæder?*
15. *Om der findes Seildugs Fabriquer?*
16. *Hvorleedes Haunen og Rehden er beskaffen?*
17. *Hvorleedes Lods Væsenet er beskaffen?*
18. *Om der er Navigations eller Styrmands Skole?*
19. *Hvor meget Matroserne kan faae i Hyre, og hvor høyt Skibets approvisionnement kand løbe?*
20. *Fragtens Størrelse og Forhold imod Udrustnings Bekostninger?*
21. *Hvad der kunne fattes i, og findes tjenligt til Søefartens opkomst derpaa Stedet?*

*Her til venstre ses en del af Peder Zeuthens
svarskrivelse.*

Landfoged Peder Zeuthen valgte i sit svar at slå flere spørgsmål sammen. Her følger svaret på de første 14 spørgsmål:

Herpaa Læssøe land er ej Andre Fahrtrøyer end nogle Smaae Fiske Baader og Jouller, de allerstørste paa Een Læst eller lidet over, hvoraf dog ey er kuns trende, de øvrige ere mindre paa Een halv læst og derunder. I alt baade Store og Smaae 57 stk. som nu Sejler viidere end til Sæbye, Fladstrand, Søraae, Hals og Aalborg for at

handle fornøden levnets midler, samt bruges til det lidet Fiskerie her falder, og naar Indstrandinger maatte Indtræffe da ved samme at Assistere. – De 3de ovenmelte Største Baade Sejler undertiiden til Kiøbenhavn med færske Hornfisk eller ogsaa til Sverrig som er deres længste og betydeligste Sejlads. – De Bygges alle herpaa Landet som absolutte maae skee paa det de kand lempes flade efter de mange udgrunde dette Land er omgiven med, da her er aldeles ingen Haun, men maa slæbes op paa Land heele vinteren og en part af Sommeren imedens de bruges. – Bygnings Materialier til disse Smaa Jouller saavit Indtømmeret angaar faaes til deels af vrags Tømmer til deels kjøbes fra Wensydsel, men hvad de Eege fiele eller Plancker angaar da kjøbes de enten fra Norge eller Sverrig.

Svar på spørgsmål nr. 15: *Herpaa Stædet er ingen Sejldugs Fabriquer icke heller kand blive.*

Svar på spørgsmål nr. 16: *Vii har som melt her ingen Haun, men Baadene maa Slebes paa Land og derfor henfalder dette Spørsmaal af Sig selv.*

Svar på spørgsmål nr. 17: *Herpaa Landet er 4 Lodser som hielper de Siøefolckends naar de give Tegn.*

Svar på spørgsmål nr. 18: *Navigations eller Styrmands Skoele er her icke, men ved det Landet er Siøelemitter saa kunde det højlig behøves, men paa hvis Bekostning; thi Indvaanerne formaar det icke.*

Svar på spørgsmål nr. 19: *De Matrosser her paa Landet er, Søger Hyre paa andre Steder og i sær fra Aalborg, saa deris Hyre ei kand bestemmes, men efter accordt enten for Reise eller Maanet er forskiellig.*

Svar på spørgsmål nr. 20: *Ved det her er ingen Fahrtøyer men alleene Jouller, henfalder dette.*

Svar på spørgsmål nr. 21: *Siden her er ingen Haun saa kand Siøefarten icke blive bedre end dend er saa lenge denne Hoved Post mangler.*

Fiskerierne Vedkommende

Her følger spørgsmålene og siden svarene til: "Fiskerierne Vedkommende"

1. Hvilke Sorter af Fiskerier der bliver dreven, og en specie, hvilke i det ferske Vand?
2. Hvilke i Salt Vand?
3. Hvad Reedskaber og Maade at fiske paa bruges ved samme?
4. Hvorledes behandles de adskillige sorter af Fisk?
5. Paa hvilke Tiid af Aaret indfalder Fiskerierne?
6. Hvor stor et Quantum af hvert slags Fisk kan Aarlig regnes at tilberedes?
7. Hvor stor er deraf den Part som exporteres eller udskebnes?
8. Paa hvilke Steder bliver deraf meest afsat?
9. Hvor mange Mennesker finde derved Arbeide og Næring og hvorledes bliver deres Arbeide betalt?
10. Hvor mange Fartøyer og Baade bliver dertil brugt?
11. Hvor meget Salt consumeres dertil overhovedet og af hver Slags?
12. Om Fisker Reedskaberne bliver forfærdiget i Landet eller ikke? Ligesaa om Foustagierne?
13. Er fangsten og Velsignelsen ved samme underkastet nogen Nævnlig forandring? eller er den Maaske i Aftagelse? og hvad kan dertil være Aarsag?
14. Hvad der synes at fattes i og være tjenlig til Fiskeriets opkomst derpaa Stedet?

Til højre ses en del af Peder Zeuthens svarskrivelse. Det er den del der omhandler "Fiskerierne vedkommende"

Her følger Landfoged Peder Zeuthens svar, hvor han som tidligere har slået flere spørgsmål sammen.

Svaret på de 5 første spørgsmål lyder:

Herpaa Landet er ingen Færsk Siør, som til

Fiskerie kand bruges, men i havet fiskes fornemmelig Hornfisk hvoraf falder en temmelig mængde, vedvarer 5 á 6 ugger fra Maj Maanets begyndelse og til Medio Juny dend største deel bliver solt Færsk til Khaun (København), Helsingøer og Sverrig og de øvrige bliver Røeget og Tørret til Landsaatternes underholdning, men hvor stoer et quantum der falder er umuelig at

bestemme. – Dend Største Deel Fiskes med Store Bundgarn som kand koste 100 rd. omtrændt, og Resten med vander hvoraf dog er kuns Et par Støcker. Det øvrige Fiskerie bestaar af Kolle og Machrel der fiskes med Kroge hvor af ej faaes mere end hvad der bliver opspist Færsk da saadan Fiskerie drives Sielden, men vil kunde give meere der som der var til at ind og udlade med Baadene.

Her følger svaret på spørgsmålene 6, 7 og 8: Her bliver ingen Saltet Fisk udskibet icke heller Saltet og Tørret fleere end neppe til indvaanernes Egen underholdning.

Her følger svaret på spørgsmålene 9 og 10: Naar Horn Fiskeriet gaar for sig haver over 50 Mennisker derved arbejde, som tager deris lod liden eller Stor ligesom Velsignelsen falder og de har part i Fiske Redskabet til, og dertil bruges 12 á 16 smaae Jouller.

Svar på spørgsmål nr. 11: Ved det at der intet Saltet Fisk bliver udskibet, saa er det Salt ey af stor Betydenhed som Eenhver bruger til Eget Fisk, der icke just kand siges.

Svar på spørgsmål nr. 12: Fiske Redskaberne bliver forfærdiget her i Landet og ved det der ej bliver noget nedsaltet behøves icke hellere Fouslagier som ellers skulle kjøbes i Aalborg.

Svar på spørgsmål nr. 13: Det fiskerie her falder med Bakker eller Kroge aftager her ligesom andre Steder og aarsager dertil er dend almægtige Gud alleene bekiendt; men Hornfiskeriet kand mand ej Sige nu i 12 á 16 aar har aftaget noget dog har det i gamle tiider været overfladigere end det er nu.

Svar på spørgsmål nr. 14: Det Eenniste som kunde befordre Fiskeriets Drift herpaa Stedet, var Een goed Haun, men saalenge dend mangler kand ej noget til fordeel deraf ventes icke heller komme i anden Drift end det nu er.

Saaleedes Underdanigst Erklæret. Klitgaard paa Læssøe d. 30 aug. 1771, P. Zeuthen.

Kilde:

Viborg Stiftamt og Hald Amt – Indkomne breve m. m. vedr. Læsø 1770-79 (LAV: B3B-48)

Tang på Læsø

(Denne artikel har været publiceret i Læsø museumsforeningens årsskrift 2011)

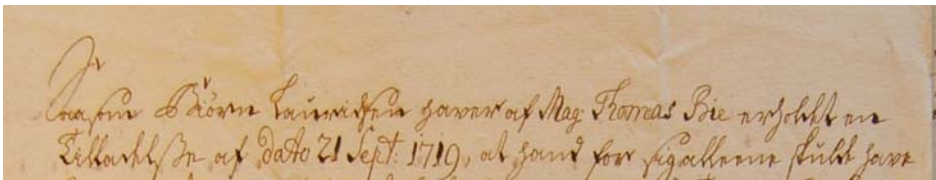
Tangtaget har tilbage i tiden prydet stort set alle bygninger på Læsø, men i dag findes der desværre kun få huse og gårde som endnu har det. Grunden hertil skal bla. ses i, at der ad åre skete en nedgang i tangmængden ved Læsøs kyster, samtidig med at nye typer tag dukkede op. Der er heldigvis gjort meget for at bevare de sidste tangtage der er tilbage. Her tænker jeg specielt på Museumsgården og Hedvigs hus som begge er fredet og derfor vil stå med det flotte tag i endnu mange år. Et andet problem der er dukket op er, at der er ingen der kan tænge et tag med tang; men driftige mennesker på øen er heldigvis i gang med at genfinde teknikken fra gemmerne. Jeg håber at det vil lykkes.

Med disse tanker i hovedet kunne jeg ikke lade være med at stoppe ved et gammelt dokument som jeg har fundet på Landsarkivet i Viborg. Det viser, som i dag, at det var ikke uden problemer at fremskaffe tang til tagene, og som det også tidligere var en skik, nemlig til gødning af jorden.

Dokumentet er fra 1719, altså snart 300 år gammel, og omhandler rettighed til den tang der flød på Læsø kyster, eller mere præcist om man frit måtte tage den tang der drev i land lige ud for ens egen gård.

Dokumentet er produceret på baggrund af en mand der hed Bjørn Lauridsen, som efter sigende havde fået lov til at tage og bruge den tang der drev i land ved hans gård. Men som det ofte går når nogle får en tilladelse, så er der andre der er utilfreds. Det sker i dag, og det skete også den gang. Indledningen i dokumentet lyder som følger: *”Saasom Biørn Lauridsen haver af Mag. Thomas Bie erholdt en Tilladelse af Dato 21 Sept. 1719, at hand for sig alleene skulde have Frihed og Rettighed til at lade bierge ald den Tang, som kunde samlis paa Havbreden lige Vesten for hans Gaard, hvilken Længde af Havbreden naar dend skulde være lige saa lang som Længden fra dend Syndre Hiørne til dend Nordre Hiørne af bem.te Biørn Lauridsens Vesterdige kunde være over 300 Alen”*

Hertil venstre ses indledningen til dokumentet.

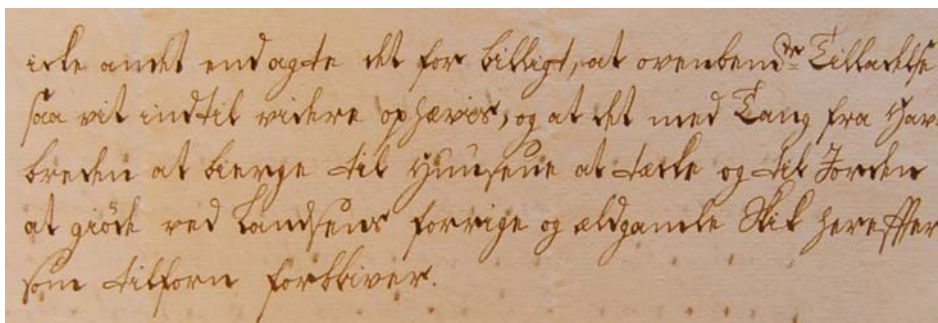
Nu skulle man tro at det var nemt at følge op på denne tilladelse, men problemet var at manden, Thomas Bie, der havde givet tilladelsen i samme stund havde forladt Læsø. Her ses næste afsnit som omtaler denne afrejse: *”Da som samme Tilladelse blev givet af M. Bie, da hand var færdig at reise fra Landet, saa hand dend tiid icke kunde have Leilighed nærmere at erkyndige sig om dend Sags Beskaffenhed, Biørn Lauridsen ogsaa haver samme Tilladelse indholdet indtil effter*

Kyndelmisse 1720, og mand siden haver erfaret at det var alle Landsaatterne til Fornærmelse, om een eller anden Mand skulde ligesom have Strandrettighed og ejendom paa det som af Arilds tiid haver været til fællis for alle”

Men der var hjælp at hente, som det ses af næste afsnit af dokumentet: ”da haver icke alleene Hans Velædle Høyærværdighed Biskopen og Prousten He. Absalon Finde men end og M. Thomas Bie strax for min Bortreise til Læssø begiært af mig, at naar ieg kom paa Landet, ieg da vilde grandske og efftersee Stæderne, anhøre hvad de andre Landsaatter mod dend givne Tilladelse kunde have at protestere, og dereffter sammen Tilladelse, saa vit billigt og lovligt kunde eragtis, forandre.”

Det sidste afsnit af dokumentet viser at alt blev ført tilbage som det var: afsnittet følger her: ”Hvorudover ieg icke alleene haver efterseet Stæderne, men og hos Indbyggerne paa Landet ladet mig underrette om de adskillige onde Conseqvencer, deraf kunde følge, hvis een eller anden nogen Rettighed til den Tang, som af Havet lige ud for hans Gaard optagis, frem for andre sig skulle tilegne, og kand derfor icke andet end agte det for billigt, at ovenbem.te Tilladelse saa vit indtil videre ophævis, og at det med Tang fra Havbredden at bierge til Huusene at tække og til Jorden af giøde ved Landsens forrige og ældgamle Skik hereffter som tilforn forbliver. Dette ar Være rigtig Copie af Originalen testerer N. Skive.”

Der åndende atter fred og ro over Læsø.

Til venstre ses de sidste linjer i dokumentet.

Kilde: Viborg bispearkiv på Landsarkivet i Viborg – C2-255 ”Domkapitlets prokurator 1595-1728”

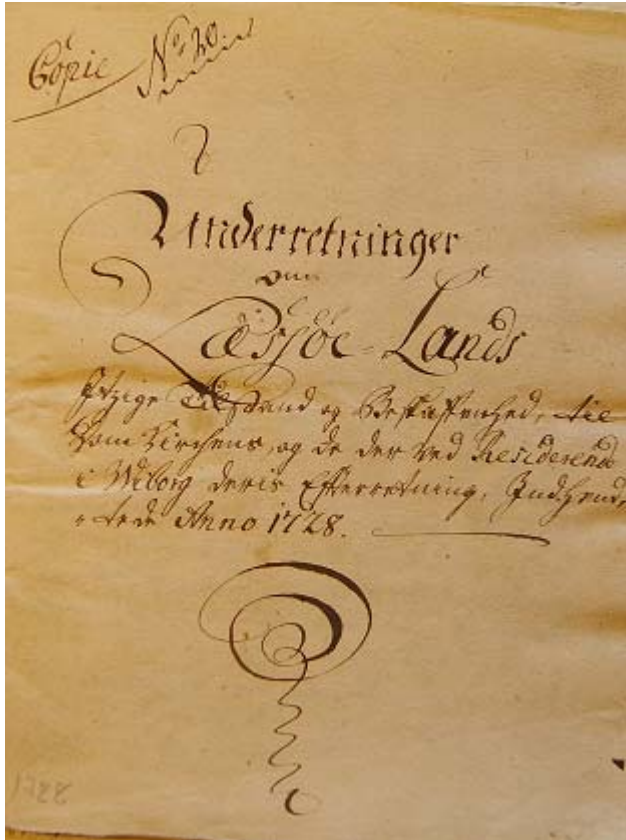
Beskrivelser

Beskrivelse fra 1728

(Kilde: Viborg bispearkiv C2-255 – Domkirkens Prokurator)

Underretninger om Læssøe Lands Itzige Tilstand og Beskaffenhed, til Dom Kirchens, og de derved Residerende i Wiborg deris Efterretning, Indhentede Anno 1728.

1. Landfolchet og Landetz Væsen angaaende:

1) Der er paa Læssøe en temmelig Mængde af folck langt over den Sædvanlige Proportion af Hartkorn: Saa ieg, saa vit af Communion Bøgger og ellers har kunded skionne, vel skal holde for at der ere ungefehr 1400 Siæle paa Landet, dog vist noch 5 á 6 qvindfolck imod hver Mands Person.

2) Fattigdom Regierer der over alt, saa de allerfleeste lever et uselt lif af tør Hornefisk og en drich vand til; Aarsagen er 1. Landets avl kand u-muelig føde Indvaanerne. 2. Af Søn kand de ei nære sig, saa som der hvercken falder Torsk, Hvilling eller Flýnder uden Enckelde faa; Thi dývet hvor det skulde fangis, falder langt fra Landet, som har flade udgrunde, og qvindfolchet er ei skicket til fiskeriets arbeide, Mændene der ere Ret som Cretenses Epimenedis, bekýmrer sig og eý uden om det de magelig kand tage under Landet. Seilatzten her fra Landet Er i forige

Krigstid, ved Aalborgs Magt og tiltagelse, ved de gamle drevne Mænds død, og ungesolchis Entvigelse fra Landet, som altid finder sig bedre andensteds end hiemme, samt andre Aarsager, saa plat ruineret, at i stæden for der til forn har været 150 Seilere fra Landet, Ere der Nu ei over 8 stk. er, som kand seile til Norge eller andensteds, hvor ved da Landfolcket har ingen fortieniste, ophold Credit eller Ressource. Det kand der for ei blive andet end Armod naar der inttet uden Landet fortienis, og Naturen har uagtet Indvaanerne sin ophold af Landet og Stranden.

3) Det som Baade /:saa lenge det vil vare:/ Conserverer Domkirchen og de Residerende ved deris Indkomst af Landet, saa og peu á peu Ruinerer Landet, Er Indvaanernis daarlige Ambition at de med gevalt vil self heede Eiere af deris Jorder, hvilcke de og skifter, deeler, sælger, Skiøder imellem sig ligesom det var frikiøbstæd Eiendomme, og for at Maintinere sig i denne gamle Hævd, tager de sig Landskýldens udreedning nær; Der ere 12 á 16 Mænd paa Landet, som har noget til overs, Mens det har ingen Proportion imod de fattiges Mængde; Og disse flýer de andre Penge efter Haanden til Skat og skýlde paa deris Jorder Indtil dend ere effter Haanden

appouvrieres med dend anden, saa ieg først ei forstaar, hvorledis det lenge kand udholde, naar de Midler, som fordum har været paa Landet er medgaaen.

4) Denne fattigdom, som Forvalteren forhen hafde Debiteret, men ieg iche troet er i Sandhed ingen skrømt, thi at ieg intet vil melde, at de sværer dend og dend i 20, i 24, i 30 Aar, at have tilsat 6, 7, 10, 15 I sneese daler, saa kand det klarlig seeis af de Restantzdomme, som Landforvalteren for forrige Aaringers Rastancer af landskyllden for 1722, 1723 etc. etc. d. 30 April i dette Aar har forhvervet beløbende sig over 200 Rdr, for hvilcken de kand betale ham endskiønt de fægter for Eiendommens frihed, som pro aris et Focis, den anden Restancedom for dette Aars Landskylld til Olai forfalden forhvervet d. 6. Augusty sidstleden er over af 160 Rixd.rs beløb. Af samme Indkom vel det Meeste ved min Nærværelse der paa Landet ved yderste Extremitet af Nam og Exsecution, Men som saadant paa Læssøe var u-sædvahnligt, hafde det nær bragt dem til Desperation. Alle de der kan til mig Lamenterte. Nogle soer paa Læssøisk at de Eiede ei en skilling, andre at de hafde ei Brød til Martini, andre at de ei kunde besaae deris Jorder med Rug, alle bad om Moderation og Dilation indtil ieg slap fra dem. Samme 2de Restancedomme har ieg taget med mig in Copie af Tingbogen for at have næste Aar til Oplysning. Endelig har landforvalteren lovet mig, at hand ei ved sin Doms ubetiennelige Exscution skal pressere Landfolcket for nær, hvad hand der af vil holde, staar til at forsøge.

5) Det heele Land Er /:Naar den meget store deel af Hals Sogn, som baade før og siden Landmaalingens Matricul af dend fordervelige Sandflugt er Ruineret fratagis:/ Nu kun ungefehr 140 td. Hkorn. Jeg har derover medbragt en Particulier Specificeret Jordebog under de Itzige besidderes Navne, hvilchen dog ei er saa Rigtig /:Thi ieg befandt der udi stor urigtighed at Landforvalteren ei self har en exact Jordebog, som og er vanskelig at have formedelst de idelige forandringer som de aarlig ja Maanetlig ved smaa Kiøb, Sall, Skifter, dødsfald etc. imellem sig Forvolder:/ at ieg kand Debitere den for andet end en ungeferlig Effterretning, heldst i Hals Sogn, som vel er 2 á 3 Td. Hkorn meere end her er anført.

6) Dend Jordskylld i Penge, som Landsaatterne Aarlig giver til Domkirchen har ieg i samme Jordebog vedtegne Hvor med det har sig saaledis at Mand gjør en ungefehr Facit paa at et Boel /:Thi heele eller halve gaarde er ingen paa Landet:/ Kand være en Td. Hkorn, samme svarer Aarlig 16 mk 4 sk, efter ieg Veed ey ei hvor gammel en Praxis, og var det vel umag værd at vide hvor af dette Numer i førstningen er kommen /:Thi ieg Kand ei troe at det som folck paa Landet siger er bleven til denne Sum formedelst en tilladelse af Saltbrenderie, da et Boel tilforne gaf kun 4 mk 4 sk:/ Men som Hartkornet ved ny Matricul er meget ulige paa disse Boele, somme af dem ogsaa har større, somme mindre Jord og avling, saa er dend gamle Taxt meget ubillig og u-taalelig, at dend skal være ligge Eens overalt. Denne Summa Kand løbe sig inalles /:siden de her og der gjorde Moderationer ere fratagne:/ til ungefehr 316 Rd, som skulle være Dom Kirckens og de Residerendes aarlig Indkomst af Læssøe. Men som det ei nogensinde er venteligt formedelst besiddernis armod at det udden Restance kand indkomme, saa kand dog indbringis haaber ieg 300 som kand være tilstreckelig til de Aarlige udgiffter, som ere 284 rd 2 mk her i Wiborg. 6 Rd. til tønderne ved Hals, 8 Rd. 2 mk til Capellanen etc. Men som Landets udgiffter ei er lige i Proportion af Hkorn, men par Exemple dend der sidder kun paa 4 Skpr Hkorn sammesteds giver meer end dend der sidder paa 1 Td. Hkorn, saa skulde ieg holde det fornødent til landetz Conservation og til lighed at treffe at mand Modererte Eengang for alle det heele lands skylde til 14 mk Aarlig hver 1 Td. Hkorn, som kunde gjøre en Sum af 330 rd, hvilche da kunde ligelig

deelis paa hartkornet, skieppe, fierdingkar, album og baade med bedre skiel og med støre vished være at indbekomme, dog kunde saadant ey skee uden ved En Kongl. Befaling.

7) Fæstebreve Hvilchen tager nogen paa Landet eller vil tage, deris adkomster bestaar i Skiffte, eller Kiøbe, eller Pantebrev, alt det mand har at søge dem efter for Jordskylden er løs Papiir hos Forvalteren, og saa de qviteringsbøger, de Aarlig lader afskrive baade skyld og Skat, saa ieg troer ei at det nogen sted i Danmarck har saadan en sælsom beskaffenhed med Jordegods.

8) Jeg har nu Reist Landet Mangfoldelig Igiennem Tvers og Langs, Men har seet gandske lidet got jord af Agger Eller Eng. Jeg vil ei tale om Hals Sogn der forud har været den folckrigste og best bemidlede Meenighed, Men nu er et mare arenosum, saa der af 200 beboere nu er kun 14 Td. Hkorn tilovers, Men endog de andre 2 Sogner, som fra denne ulücke ere Conserverede, bestaar mest af Sandig, steenig, Vaad og suur Jord, som er Vaag til Sædeland og kand fast hverchen taale heede eller Kuld. Ieg saae ey tÿve gode Agre paa det Land, og hvor det end synnis grønt, havde ieg dog, naar ieg med en spade lod det Sondere iche 1 á 1 ½ qvarter Muld, men sand og gruus under neden.

9) Dend Mængde af Qvindfolck der er Paa Landet, driver Avlingen hvor med Mændene sig lidet befatter. Det er et sælsomt Syen at see deris Pløining, hvor de har 16, 18 á 20 Bester for en Plov, som en Qvinde holder paa, og én Qvinde gaar og kiører hver 2 Beester. Jeg har forestillet dem at saa besværlig Pløining var unødvendig at drive med saa mange Beester det som kunde gøres med 4re. Men de skyder paa Hævd, at det har altid saa været deris Lands skick. Qvinderne gaar og saaer sæden af deris forklæder, skiærer deris Korn med Zegle, kiører altid Vognene, og der er sandelig til Landetz store forsveckelse stor Mangel af Mandfolck, saa ieg med Landforvalteren og Landkyndige folck har gjort en overreigning at Paa Landetz 140 Td. Hkorn sidder hen ved 100de opsiddere og Familier uden Mandfolck, bare Encher og faderløse Pige eller qvindfolck, hvilcke dog ere ret arbeidsomme og flittige, og sender Lærret, oste, Sengeklæder, røget Kiød, Pølser, Ac: til Norge for at bringe Penge til Udgifterne, og fattes kan Landetz forige Seilatz for at have de, det kunde tage Varene af dem og skaffe Penge paa Lande der for.

10) Siden alt Landet holder sig til self at Eie deris Jord, som de kalder Jordegods, saa kalder de en gaard et boel, Saadan en Boel skiffter de, saa ved arve, saa ved Kiøb, saa ved Giftermaal, saa ved Mageskifte, saa ved gave, saa ved Pandt, Imellem sig Hundredefold i saa Mange Brøchensdeele, at de hverken self snart veed reede der i, eller kand i udgangen give forklaring for andre, hvilchet saa vel i Jordebogen, som i Skatte og Landgildes Reigninger forvolder store Confussioner, saa mand aldrig kand have noget fast at fordre efter et Aar efter et andet.

11) Der er en stor deel Creature paa Landet til lige Hkorn: Saa vit ieg kunde skiønne af Qvægtiende Registerne som værgerne ved Kirche Regenskaberne maatte vise mig, skal der vel være 3 ½ Tusinde faar, 600 bester, 900 Fæhøvder. Et Temmelig stort tal gies, ingen Bier. Vil mand spørge, hvor saa mange Creature kand underholdis saa gaar det Vilt i Klitterne sommeren igiennem uden Hyrde og tilsÿn, saa det er ei rart i Storm og Havetz høje Vande at en 4 á 6 sneese Faar druchner paa gangen, da de ei kand Retirere sig til høit Land: dend 18. Augustÿ sidst drev i dend da værende store storm 76 fæhøveder af Køer og ungfæ udi stranden og druchnede; Jeg har der over alvorlig paalagt Landfogden at drive der paa, at hand tilholder dem at holde Hyrder ved Havsiderne til deris qvæg for slig ulücke at forekomme. Om Vinteren gaar det ude, Mens det

Immer Kand, og det fødis meget sparsom af foder, som desto bedre kand tilstrecke, saa som der tagis ingen Langhalm der af.

12) Alle Huusene derpaa Landet ere Techede med Tang, som og driver paa havbredden, hvilchet de uden Zimmer eller baand legger 3 al. Tÿck paa Huusene og stopper og træcher det fast, saa at hvert huus seer ud ligesom en Høestack.

13) Der er et flad Land uden nogen Backe eller Dal, hvilchet foraarsager at der er fast ingen Rindende Vand, og par Consequence Ingen Mølle paa Landet uden En Værmølle, som Forvalteren Eiendommelig tilhører, og hand paa Auction har kjøbt, som er iche ret, thi ieg seer iche hvem der kand Hiemle slig Eiendom. Dog har hand ei stor profit der af, thi de allerfleeste har Haandqværne i Husene.

14) Der groer til Landetz forvaring for videre ulÿcke af Sandflugt mange urter af Guds Naade i dend bare Havsand, Klittetag og Maarhalm i busketall, og der for uden Kragelÿng, som er dend vext, Hvor paa Revninger groer paa Heede her i Jÿlland, og et slags vext ieg eÿ har seet før, de kalder Dværeviger, fast af Art som Veiriis, Men har lange smalle Rødder som de skÿder fast 3 qvarter 1 al. og lengere ud i Sandet. Landfolchet ere saa Daarlige at de til Ildebrand stiæler sig til at Hugge disse vexter op. Det er Endelig vist, at de lider meget ilde for noget at Brænde, hvor til de maa sancke nøie Creaturernes fortørrede giødning paa Marchen hvor udi denne lille Republiqve og har sine egne love; Men det er dog plat utaaleligt at berøve Landet denne Beskiærmelse, som Gud og Naturen forunderlig har givet dend; hvor for ieg tillige med Landforvalteren har oprettet paa fod og Fundament af Loven en Meget stræng Reglement derom, hvor at ieg Copie har medtaget,, for at fredde disse vexter, hvilcken Reglement 2de gange om Aaret her efter af Prædichestoelene vorder oplæst.

15) At Landet nu ingen Fæstebreve vil tage paa sine Jorder, Er baade Dom Capitulet meget præjudicerligt, og Landet i udgangen self skadelig. Jeg har seet og haft i Hænder eendeel gamle fæstebreve af en Canonico Peder Erlandsen, og af Landfogeden paa Capitletz Vegne givne, den Eldste ieg observeerte var af Ao. 1606, den ÿngste af Ao. 1654. Hvor ved Landsaatterne har fæstet af Capitulet deris Jorder og Boel, Endskiønt de selv ved Skiøde Eiede dem. Til denne store feil at faa Redresseret har ieg Remarqveret 2 fornødne ting. Et, at landforvalteren maa vendis at Hand ved alle forefaldende Skifter nøie Observerer at tage slige fæstebreve til sig; Et andet at Capitulet entten ved en Kongl. Commission eller under en Befaling til Stifts Amtmanden fick sin gamle Rettighed tilbage, som sandelig for Indfæstningerne og anden Aarsags skÿld nock var værd at vove noget paa.

16) Jeg har observeret at 5 á 6 Jordløse Huuse findes i Bÿrom, som hverchen ere Matriculerede eller giver nogen ringeste Afgifft entten til Kongens eller Capitulet; Om samme Huusis beboere vilde der gives en ordre til Landforvalteren at hand dem for en visse afgifft til Capitulet ved u-villige Mænd skulde lade Taxere til Jordebogens forbedring i stæd for det som deraf ved Moderation, sandflugt eller andre maader Tÿve gang saa meget er afgaaen.

17) I Hals Sogn er Eendeel Jorder, som forhen har været med sandflugt bedeckt ført under dÿrckning af en Mand, som fra sin Egen Eiendom af Sand var fordreven. Hand har for Skat og afgifft frihed i 12 Aar. Jeg kunde ei bruge ham til at tage nogen fæste eller udvisning, Jeg holder det og ei raadeligt at paussere den sag til Extremitet: 1. fordi hand er Medÿnck værd, 2. fordi

andre ved hans Eksempel maatte entten Encourageres til at dyrcke slig Jord eller plat Abandonere den. 3. fordi der er lit for ham at giøre. Der er endnu ei Leilighed til at drive synderlig Auling. Græs til Creature kand hand have, Men som grønsværet er groet Oven paa Sand, meeste paa de Stæder, hvor Sandet er føgen over vaad og kiærig bund saa er der ei Menneskelig apporace at der af vil blive god Sædeland I hvor flittig Dyrckningen end der paa maatte anvendes.

II Salt Verkerne Angaaende

1) Det gamle Saltverck, som gav Aarsag til Skovens forhuggelse og denne til Sandflugten, Er ingen Levning af Landet. De fleeste Landsaatter brugte det, og i deris Egne Huuse.

2) Mons. Pelt En Fransos af Nation, dend bekiendte Leeces Sviger Søn hafde med stor bekostning indrettet Et Saltbrænderi at Koge Vand til Salt, Sudost paa Landet, samme med Huuse, Kister, Pander og alt er nu Ruineret, saa der er kun grundsteenene igien. En Jern Pande paa 24 Lp. Staaer ved en Bundis Laurs Hulbecks gaard. Ingen bemægtiger sig dend. Endskiønt det var Kostbart at føre Brænde fra Mariagers Fiord til Læssøe til denne Saltbrenden, maa dog alle tilstaa at Mons. Pelt drev det med Profit og Advantage paa den Maade og med de gode foranstaltninger hand derved hafde, Men hans vitløftighed andenstæds og andre Conjunctioner forvoldte at hand opgav det for Vind og Veir for 10 á 12 Aar siden.

3) Doctor Bisters Saltværck har ieg beseet, det er foranstaltet deels at brændis imod Solen, hvor til Saltvandstrugene Endnu staar heele og holdne, og et par sneese Kister ere indsatte i det Huus, som Hannem endnu Tilhørende, staaer Sudost paa Landet, noget østen for Mons. Pelses Værck. I samme Huus holder Hand et Eenligt qvind Menniske, Men som hun er langt fra andre folck har hun ei lyst til der længere at være, da der vil ufeilbar følge en Suar Ruin og Spolering af det gandske Huus og Inventario. Doctoren selv er Reist til Engeland for at tiene sig 20000 £ Sterling med at vise Longitudinen, som han meener sig efter lange observationer at have fundet, sine Viderligere Facta har Hand nyelig i dette Aar skrevet hiem under Justits Raad Schrøders Couvert i Kiøbenhavn til Sogne Præsten paa Læssøe, hvilchet brev ieg in originali har hidbragt. Jeg tvivler paa at hand kommer igien, thi entten bliver hand saa Rig, a hand ei vil komme til Læssøe, eller fattig, at hand ei kand.

4) Siden her findes og endelig uden stor besværing af opgravede Brønde ved Stranden kand havis Vand af dend Natur af Salt om Sommeren Ved Soelen og heele Aaret igiennem ved Ilden kand brændis, som kand blive af en udadelig Prøve, saa var det vel værd at sette samme i stand. Jeg talte med de beste folck paa Landet derom, ieg for en Prøvis skyld erbød at sette 200 Rd. der i, Men den besværing og Mangel med brændet at faa hindrer dem fra den Entreprise.

5) Saa som Doctor Bister Er nu 8 Td. Salt skyldig til Capitulet, saa er der ei andet for, førend Huuset med sit Inventario Spoleris End at hand vil stævnis, som den Mand veed ei hvor er til Landstinget og Birchetinget, og da Hendis Dom paa fordringen til Birchetinget og derefter paa hans Effecter hvor de Paa Landet findes giøris Hegte, Hvilchet skulde være mit Raad at skee jo før jo bedre, thi ellers er der ei andet End skade at forventte. Der staar til at Hav Salt Vand samlet udi, En Kam ved hans Huus Ret vel giøres i 4te Kandt, som der kand efter min gitzning paa 200 Td. Vand udi, og Huuset, som nu forfalder og ødes hører ham til og har været ret skichelig Indrettet.

III Om Packhuuset, Ebben kaldet.

- 1) Dette Packhuus staar ved Nordost Kandt af Landet ved et sted hvor Havet bugter sig, og hvor der i fordom tid har været en god Havn, men nu af Sand er saa fyldt, at en Baad paa 4 Lr. ei kand komme Landet nærpaa 40 Faune
- 2) Dette Packhuus har været forsynet inden for Have med et skønt Egebulværck, og samme opfyldt med store steen og gruus, Men Havet har undermineret det, bortskyllet baade Bulværcket og demninger, saa der kun nu staar de bare Pæle igien.
- 3) Huusene paa dette Stæd ere 3. Et østerst af 12 fag, et Norderst af 8 fag, et vesterst af 13 fag, alle bygt i hin anden. Alle af Fuhrtømmer, undtagen nogle faae Egestolper, alle meget brøstfældige. Enderne af de 2 ere borttagne af Havet ved høye vande, saa de staar gandske aabne og henger paa fald. Fodstykkerne af rodnede stolperne siunckne, Vindverne og dørene Ruinerede, da det tilforne har været vel apteret til en oeconomie, Saa Huuse og bulværck ei skal settes i stand med 150 Rdr.
- 4) Dette Packhuus, hvor udi nu sidder en stachels forløben Svensk uden at give noget der af, bare for at have tilsyn med Huusene, Er af Mag. Bie bortfæstet til Jens Fallenkamp for 3 mk. Aarlig, da det dog har været det aar hand har faaet 30 á 40 Rd. til leie der af, saa det er skammeligt efter dend da værende tilstand, og det er iche engang meldet i fæstebrevet, hvor af ieg med bringer Copie, at hand er pligtig til Bygningens Vedligeholdelse.
- 5) Uagtet dette Fæstebrev blev Huuset dog ved forrige Forvalters Sterfboe af Stiffts Amtmandens fuldmægtig sat paa auction, hvor der blev buden for dend 325 rd, hvor af dend nu ei er 1/5 deel værd.
- 6) Jeg veed ei hvordan det tøy blev omgiort, men en Kongl. Befaling blev udvircket af Falenkamps Encke skulde beholde Packhuuset for en kiendelse til Dom Capitule, og det skulle ei komme Sterfboens Midler ved. I samme Kongel. Befaling er hun og ei bleven forbunden til vedligeholdelse, Men samme Melder at hendis Mand hafde bygt det af Nye og at der aldrig var Huus før, hvilcket begge deele er urigtigt og kand ei have anden Source end en falsk Erklæring for Hans Kongl. Maj.st af hvis Allernaadigste brev ieg og Copie medbringer.
- 7) Jeg vilde ei Melere mig med denne Kongl. Befaling, som ieg vel saae er paa urigtig forebringende udvirchet, holde mig der for paa Capituletz Vegne til Jens Falenkamp, som fæstebunde at hand skulde skaffe Caution for at hand strax skulde sette sin i fæstehavende Pachbørsbygning i forsvarlig stand under fæstebrevets forbrydelse. Samme Beskichelse med sin besvaring ieg in originali med bringer.
- 8) Som Pachhuuset baade kunde give Capitelet Aarlig /:ieg troer:/ 10 Rd til afgifft, og er høinødvendig for de Søfarende til at bierge sig og noget Gods i ved paakommende Skibbrud, Hvilcket det Strandede Ostindiske Skib til sin store fordeel erfare saa skulle et formligt Syvn dertil tagis, Jens Falenkamp dømmis fra sit fæste, Huuset auctioneres den Kiøbende gives forlov at sette det noget høiere op fra Havet, og saa gives fæstebref Paa En Aarlig Kiendelse af grunden, anden Expedient seer og forstaar ieg ei her udi er at finde

IV Om Landforvalteren og Klitgaarden

- 1) Landforvalteren er en snild Mand, Vigilant, og for sin interesse.
- 2) Hand har givet 500 Rd. for denne Bestilling at faae, hvilchet meldis i en Resolution givet af Hans Kongl. Maj.st paa Clausholm d. 19. Juli 1729.
- 3) Hand er Hans Maj.sts Tolder og i den henseende Dependerer af Cammerit, hand tager og imod alle Matricul og Korn Skatter og den betales til Aalborg Amtstue.
- 4) Hand tager og Familie og Folcheskatten som ieg mercher at hand har par accort af forpagteren Justitz Raad Dýsset, Med samme holdis temmelig streng Huus, saa det var ønske at det Sorterede her under Wiborg Stiftt, Eller at Kongen nød noget Vist Aarlig der af.
- 5) Klitgaarden er en Vitbegreben gaard af sin Býgning, Er vel kun 3 ½ Td. Hkorn. Men paa dends avling, som hand holder sig til at have fri for alle 3 Tiender, som den beste Sædegaard og Kongetienden Af heele Landet, som hand siger sig at have fri af Kongen Pro officio kand hand holde en Merchelig Parthi Creature, saa som 7 Beester, 24 gode Stude, 24 gode ungfæ, 10 á 12 Kiør, foruden Faar og nogle gedder.
- 6) Klitgaardens Býgning er Meserabel og fast i bunde Ruineret. Jeg har der paa forfattet en áparte underretning, som her ved følger, nock er det her at melde, at dend skal ei settis i stand med 300 Rd., Thi hvad der ei er falden staar paa fald og Stýlter.
- 7) Landforvalteren siger at sligt ei Capitlet vedkommer, Gaarden er Kongens og hand har om dends Brøstfeldighed alleene med Kongen og Cammerit at giøre. Det vil nøie overveies hvad Resolution med dette skal tagis, ne qvid Detrimenti Capiat Capitulum: Thi ieg har seet Falenkamps Instrux af Capitelet hvor udi hand forbindis at holde Klitgaarden altid i forsvarlig stand, og ieg veed der ved denne Forvalters antrædelse til Tienisten blev tagen sývn paa Gaardens Brøstfældighed, Men hvercken kunde ieg faa originalen af Falenkampis instrux, hvilken Sønen siger at Mag. Bie har tagen til sig, Ei heller kunde ieg af Birchedommeren tilbringe mig Copie af forbem.te Sývn, som Ao. 1719 er tagen, siden hvilcken Tiid Et Huus er gandske nedfalden og de andre skammelig forsømte og forfaldne.
- 8) Landforvalteren har assumement kun liden hielp af Landfolckene til Klitgaardens drifft i rette tide, Men ieg forstaar ei hvorledis det tøy kand rettis og hvor Vit mand skulde kunde tvinge de folck der self sidder i Possession af deris Jorder og giver Herligheds afgiffter i Penge til Dom Capitlet, thi denne aarlige Afgifft kand ieg ei kalde andet end Herlighed, siden hver Pandter, Skiøder og Alienere grunden og Jorden efter egen gode behag.
- 9) Skiffte Rettigheden holder Landforvalteren sig ti, formeenende hand har det af Kongen, pro Salario og ei af Dom Capitlet, hand vilde ei engang lade mig see sin Skiffte Protocol, men vist er det at hand i den occassion seer sig skadeholden, og endskiønt Birchefogden forhen har hafft unam Tertiam af Skiffte Salarier, saa har hand nu iche en Skierve, men Landforvalteren forretter alting og tager heelt op, dette er vel værd at betencke til en god forandring.

10) Sigt og Sagefald Indtaler hand efter behag, siger at godset og Landet er Kongens, og hand der for gjør Regnskab for slig Extra Indtegt Directe til Cammerit. Atter en stærck Præjudice for Dom-Capitulet.

11) Jeg har ei en fuldkommen Idee af hvad rettighed Capitlet har til Strandet Gods og hvordan det henger samme med de lodder de Residerende der af tilkommer. Men det veed ieg at Landforvalteren tager 2de lodder af ald Strandet gods være sig det er de forulýckedes eller Kongens, ja og 2 lodder af Landfolchets biergeløn, som er $\frac{1}{3}$ deel af Strandet Skib og Gods, af den Eene lod betaler hand Birchefogedens løn, hvoer med atter er en sælsom Anomalie, at Kongens Constituerer ham og hverchen Kongen eller Landet, Men Capitulet skal lønne ham Dend anden ved ieg aldrig hvor fore Hand nýder; Thi skulle det hede at det var hans løn for Landgilden at opbære saa er sligt en meget ringe ting, for en Bagatelle kunde Capitulet have en Mand i hvert Sogn, som kunde gjøre reede derfor, hvilcket og skulde være mit Raad mand gjorde; Thi saa havde mand bragt sig en reen Sag til Veir anlangende Klitgaarden og Kongetienden at Disputere ham, og hand var betagen en stor deel af Anledningen at Impatronere sin Mýndighed hos Landsaatterne, Naar for det første Landskýldens Indkomst var ham fratagen Plura Coram.

V Om Kircherne og Geistligheden

1) Býrom Kirche er i fuldkommen god stand, dends Muur, som efter en faldfærdig Brøstfældighed for

2 Aar siden er af ný opsat behøver at Dønckes og udspeilis. Dend er hvalvt over alt; Og som den er smal er den forliden for sine tilhører og kand ei give Platz uden for $\frac{2}{3}$ deele af sine Communicanter. Dends Regnskab Indførte ieg i Kirchebogen, Værgerne er Jens Falenkamp og Jens Jørgensen bliver fremdeelis. Dend har en Snes Daler i behold.

2) Westerøe Kircke er hvalvt saa nær som Altergulvet, dend er og saa i meget god tilstand paa sin Býgning, dend er videre end Býrom Kirche, har og bedre rum til sine folck, dends Regnskab blev ligeledes i Kirchebogen indført. Anders Gai sat til dends Værge i dend forige Værgis stæd, som blev forlovet. Dends Beholdning er Ongefehr 80 daler

3) Endeel fornødne Anordninger om forhold med Kircherne og dessen Værgemaale her efter har ieg gjort under Regnskaberne, og samme anstalter i Kirchebøggerne indført.

4) Hals Kirche staar plat Ruineret der har ei været holdet guds tieniste i dend i sidste 6 Aar. Techet er paa sit tømmer over aldt øde paa Taarnet og heele Kirchen. En 6000 Tagsteen er der ungefehr endnu, Men de blæser og falder bort /:samt de raadnede Sparer og Legter:/ dag fra dag. Muren paa Nørre side af Kirchen samt Taarnet er fast og god, Men paa sýndersiden er Muuren gandske falden paa gulvet, at forstaa, dend ýderste Muur, saa dend nøgne Mantel staar igien. Dend østre gavl har givet sig i hiørnet ud fra den sýndre Muur, saa mand kand gandske see igiennem. Hvelvingerne staar endelig endnu, saa nær som dend i Taarnet, Men naar de tager daglig Vind, Soel og Regn, kand det gl. skravl ei lengre staa inden de maa her under. Vindver og Døre ere øde, stoelene lidt bedre, saa ieg holder for at denne Kirche kand ei settes i nogenledis forsvarlig tilstand for 4re Hundrede Rixdr. Og nær den 5te med.

5) Som det meeste af Hals Sogn af Sandflugten er Ruineret, og mand skal have Møie med at persvadere Hans Kongel. Maÿts til at gjøre stor depense paa en Kirche som har et Sogn af 14 td. Hkorn, man dog ei kand vide, hvad der vil blive af det Haab at Engeland og Holland skal vilde i Sundet gjøre en liden Cassa til dends Vedligeholdelse og Conservation formedelst et vist meed til Seilatzens underretning og dend, saa Kaldet Trindel at undgaa, som af denne Kirches Taarn havis og ei vel skal kand undveris. Saa har mand Imidlertid maatte været bestænckt paa at dette Sogns Mennisker, som endnu ere fast 120 Siæle at forsÿvne til forsamling og med guds Huusis gode Ting. Bÿrom Kirche hvor de om Onsdagen tagis til Alters, og til deris saa vel som Bÿroms Meenigheds Egen tieniste og Nÿtte har ieg Paa samtl. Residerendes behag og Approbation giort det, som ieg høi nødvendigt eragtede Neml. Anstalt om et Pulpitur i Bÿrom Kirche at opbygge, hvor paa Folchet af Hals Sogn kunde have Stader. Dend bliver til visse paa 60 Personers rum. Effter ongefehrlig overslag Vil dend koste 50 Rd eller meere. Dend beholdning, Bÿrom Kirche har er kuns 20 Daler. Westerøe laaner 20 daler dertil og Resten gøres Credit for, til andet og 3^{die} Aar, hvilcket baade for Hals og Bÿroms Sognepræst er en Merchelig Soulagement, som indtil videre Mengerer herved sine Sogne reiser, og ei Mindre for Meenigheden, som der ved faar Plat i Kirchen, som tilforn var dem for snævre.

6) Biørn Laursen og Lÿder Madsen bleve satte til Værger for Hals Kircke. Dog de har Moxen intet at gjøre regnskab for det lidt, som er til overs af Sognet kand give 5 daler ongefehr i tiende, samme Rester nu i 4te Aar, noget skal gives til Vin og Brød, Lÿs paa Alteret og Resten skal de ligge til forbem.te anviste 40 Sldr. Til Pulpituretz bygning udi Bÿrom Kirche.

7) Sognepræsten som er en god Habil Præst, og Capellanen som er udadelig, kommer i ald Venlighed og Kiærlighed til Rette, Capellanen har sin Kost hos Sogne-Præsten og nÿder i alle maader lige efter seeneste udgangne Forordning, siden hvilchen hans Indkomstis forbedring det er qvæstio, om hand skal have de 8 Rd 2 mk, som hand af Capitelet sædvaanlig har nødt, eller Sogne Præsten nu børe samme at nÿde, Eller de gandske skal ophøre at gives.

8) Ungdommen fandt ieg i slet oplysning, saa ieg om Catechization har forføiet effter Lovens anledning en nÿ anstalt for at faae nogen guds Kundskab plandtet Paa Landet.

9) Denne har ingen Degne-boelig, har der for besværet sig ved en skriftlig Memorial derover og forlanget at dend efter Loven ham af Kircherne maatte forskaffis, hvorpaa ieg har Resolverit at Indtil sligt kandske skal hand til hielp til Huusleie nÿde af hver af de 2 Kircher Aarlig 1 Rixdr.

Og dette er da et, som ieg ved min Nærværelse paa Læssøe har fundet værd at annotere til nogen oplysning for den Itzige og tilkommende tid, ÿnskende, at det maatte naa det maal ieg har sigtet til der med, som er det almindelige Gavn og beste, og baade Dom-Capitulet og Landetz Tarv og Nÿtte.

Wiborg d. 17de Septembr. Ao. 1728

Vilhemsborg d. 18. Julÿ 1734 C. Gyldenchrone.

Beskrivelse fra 1743

(Kilde: Rigsarkivet - Danske Kancelli 232-D102A)

Denne beskrivelse er delt op i 2 dele. Første del er nogle spørgsmål, som Danske Kancelli ønskede svar på, og anden del er de svar som øens øvrighed gav. Øvrigheden i denne sammenhæng er Landfoged Niels Sørensen og Birkedommer Bertel Kierulf.

Spørgsmål til indberetningerne fra 1743:

- 1) Stiftets rette grænse i Nord, Østen, Sønder og Westen, og i hver Kant at Navngive de yderste Grændse Stæder hvad entten det er Egn, Bøe, Gaard, Øe eller Vand.
- 2) Dets Stræckning i Lengden og Breden, nemlig hvor mange Danske Miile der er fra et vist forommelte yderste Stæd fra Sønder til Nord og fra Øster til Væster.
- 3) Stiffets Situation og almindelige Beskaffenhed, det er om det bestaar af fastland alleene eller af Øer tillige, om Landet er indskaaret med Fiorder, bugter og Viiger, og paa hvad Stæder, om igiennemskaaret af mange strømme, Aær. Søer og Moratser, om det er jevnt eller Bierget og Klippet, om der er meget Skov og hvad Slags; Jordens beskaffenhed, om den er frugtbar eller ufrugtbar; om Meere Korn land end Enge og Moeser; om der ligger Jord udyrchet og af hvad Gældig Aarsag; om der er mange Heeder, Hvor, hvor store, til hvad nytte de ere, og om de ei kand nytte bedre; om nogen Synderlig Slags Jord findes i Amtet, hvor og hvortil det bruges, eller kand bruges; om der er Sandflugt eller fløve Sand, om den er gammel og allereede har gjort stor skade, om der er Giort nogen anstalt til at Dempe den.
- 4) Det samme som No. 3 om Amtet in Specie.
- 5) Hvad slags Korn i Amtet Voxer, i hvad Mengde, om meere end til Egen fornødenhed, og om der af kand selges og udføres.
- 6) Hvad slags Træfrugter, om i Over fladighed, til hvad fordeel.
- 7) Om Indvaanerne gjøre Salt til Egen og andres fornødenhed, paa hvad Stæder.
- 8) Om der er nogen Dyr Hauger i Amtet, hvor og hvilche de største.
- 9) Item Stutterier, hvor, og hvilche De rigtigste, til hvad fordeel.
- 10) Item Bie Hauger og andre saadanne Indretninger og til hvad fordeel de anvendes.
- 11) Hvad slags Mineralia og Naturalia edel og u-edel, saa som Ertz, Steen, Marmor, Perler, Glas, Steen Kull, baade af Jorden og Haved falder, i hvad Qvantitet og Qvalitet og om nogen benytter sig der af.
- 12) Hvad slags Vildt, Fiirefoddet og Fugle, Vildt, om i stor mengde og hvilchet i største. Det samme om Insecter
- 13) Hvad slags Creaturer, tamme Dyr som før, og hvorpaa Indvaanerne meest legger Vind og har størst Fordeel af.
- 14) Havets Producter, hvor i De bestaar, hvilche De fornemster; om De ret benyttes, og hvor i den største og Vigtigste Fangst bestaar.
- 15) Om der er Miile Pæle over alt, eller hvor helst.
- 16) Hvorledes Luften og Veierligt gemenelig er beskyttet; Hvilchet der er frugtbarest og hvilchet skadeligst for Mennesker og Frugter
- 17) Hvad slags Store Sygdomme meest er gierne i Landet, om De ere farlige, Smitsomme eller iche, saa og hvad slags entten og andet Landet giver fra sig, som kand være tienlig

- imod saadanne Sygdomme; om nogle beskynderlige urter og rare Vexter findes, og om noget er bekjendt om Deres Krafft og brug i Medicin, farverier etc.?
- 18) Indvaanernes Egenskaber Inclination, og ungefærligen Tall; Hver Ampts Kiøbstæds Døde og Føde i nogle af De sidste Aar. – Dernest behøves af Eet hvert Ampt, En saa tilforladelig som fuldstændig forteignelse nemlig Navn og Tall.
  - 19) Paa alle Skove, Kongelige og Particuliere, Enhvers ungeferlige Størrelse Strækning, Situation og Sort.
  - 20) Paa alle Øer og Holme, store og smaae, Beboede og ubeboede, ingen undtagen, med Een Kort beskrivelse om eenhvers Bebyggende, form, Storhed, og beskaffenhed i anledning af den 3 Post, saa og hvor streche De ere Bebyggede, og om der kunde leve fleere, i fald Een eller anden Indretning skeede, eller Eet obstauclum blev borttaget
  - 21) Paa alle Fiorde, Deres udløb, Storhed og udbredelse paa Determinerte Stæder; Om Der ere Fiorde, Veigne og Havets indløb saaledes beskaffen, at De ved oversvømmelse skader Land Manden, eller at De ved Et Snevret indløb kunde Dempes og opskilles fra Havet, saa der blev tørt land.
  - 22) Paa alle Strømme og Aær, hvor Eenhver har sin oprindelse, Cours og udløb, og hvor mange minder hver større tager sig til og paa hvad stæd om De ere Fiskeriige, hvor meget, og af hvad slags Fisk; Om De have været, ere, eller kunde blive Navigable, og om det var til nogen Provintzes Kiendelig Fordeel i fald slige Aær kunde beseigles med Baade.
  - 23) Item paa alle Søer, store og smaae, om, og hvilche ere Fiskeriige ey som før.
  - 24) Paa alle heldst Merchværdige Kilder i Amtet, af hvad Navn de ere og hvorledes de ere beliggende.
  - 25) Item paa De største Bæcher og Moradser om der ere Kiære eller Elle Mooser, af det slags som kunde ved igiennem skaaren Vande under udtøres og gøres til Ager eller Eng.
  - 26) Paa alle Klipper, Bierge og Dale med hvis remorgrable ved Dennem findes.
  - 27) Hvad andre Curiositeter og Merchverdigheder i Amtet findes og hvad besynderligt det har frem for De øvrige omliggende Ampter.
  - 28) Paa alle Havne, Deres Beliggenhed, og hvilche ere De største og tryggeste.
  - 29) Paa alle Told lose og lade Stæder med parkering om Deres beliggenhed og Distance fra den nærmeste Kiøbstad.
  - 30) Paa alle Kongelige Slotte, med En kort Beskrivelse om Deres Størrelse og Beskaffenhed, paa hvad Stæd og hvor nær De paa De nærmeste Kiøbstæder ere beliggende.
  - 31) Paa alle Herreder i Amtet item paa alle Tingstæder
  - 32) Paa alle Ryttere, Districter, hvor af De Anstaar og hvilche Stykker deraf de er, eller tilforne har været henhørende til Amtet.
  - 33) Om Vise Stæder i Eet andet Stifft Beliggende, hører under dette Stifft, Civile Jurisdiction og hvilche.
  - 34) Ligeledes som under dette Stiffts Amtslige Jurisdiction henhører
  - 35) Fortegnelse paa alle Overskrevne Baronier, Herre og Proprietaier, Gaarder og hvilche af De sidste er Stamhuuse, hvilche Familier tilhørende, Hvad slags Bygning der er paa Herre Gaardene, om Gammel eller Nye, og om Mand ved af hvem den er Bygt om slige Stæder og Herre Gaarden have hafft andre Navne tilforne, hvad de da i fordum tid er kaldede og naar Navnet er forandret.
  - 36) Navn og Tal paa alle Kircher og andre Publique Bygninger i hver Kjøbstad og Deres ungefærlige Beskaffenhed, med Eenhver Kiøbstads Vaaben eller Zignethe som trøches i rode Lach paa samme Fortegnelse med det Korte Beskrivelse, saa vel som om dets oprindelse og ælde.

- 37) Een kort Fortegnelse paa Gamle Konge Breve eller Privilegier som Eenhver Kiøbstad kand have i sit Archiv.
- 38) Om nogen Antiquiteter findes i Amtet, i hvad Sogn paa hvad Stæd etc., om der om viides at nogen Auctor etz gr. olaus Wormuis eller andre Navn Skribenten kunde have meldet, om sligt er accurat eller hvad der udi kand være feylet.
- 39) Een Fortegnelse paa De rareste Ord og Tale maader i Sproget der udi Amtet og Deres Betødning i Andet brugelig Dansk, hvilche mand heller ynsker vitløfftig end for kort.
- 40) Ligeledes Een Fortegnelse paa Nomina Propria, nemlig Mand og Qvindfolchs Navne, som ere ei andenstæds og overalt almindelig.

Herefter følger svarene på de 40 spørgsmål. Først Landfoged Niels Sørensens svar og derefter Birkedommer Bertel Kierulfs svar.

D. Kanc. - D.1026

Efterretninger om Købstæderne og Amterne, indsendt i henhold til oversekretærens skrivelse 6. april 1743 (Løbenr. 144)
1743-46 (Fyn, Århus, Ribe og Viborg Stifter) II

Landfogden Niels Sørensens indberetning

Beskrivelse over Læsø Land

Indrettet efter de derover Reqvirerte 40 Poster, saavit Een eller anden deraf det concernerer

1. 2. 3. Post Det icke egentligen vedkommer

4. Læsø er 3 Miile lang fra Westen til Østen at regne og i det højeste 1 Miil bred, det er ganske givet og slet undtagen paa dend Nordre Side omtrent 2 Miile langs hen med Stranden, hvor der falder eendeel store Sanddýnger og Klittebacker, som i forige tiider har ødelagt dend Østre deel af Landet, men nu paa nogle Aar syntist ligesom af sig self at vilde ophøre. - Det er ellers paa dend Sýndre Siide med 2ende smaa Strømme fra Vesten til Østen igiennem-skaaren, hvor imellem ere da 2ende lange Holmer, hvorhen over Chræaturerne fra samme kant af Landet om Someren Drives, og gaaer der baade Nat og Dag uden Hýrde. Paa Nordre Side af Landet omtrent 1 Miil i Søen ligger og 3ende holme, som mest med hverandre sammenhænger, og bestaar af bare Kampe-Steen, hvorimellem voxer endeel græs og dend Urte Cochleare. Paa Landet er aldeeles ingen Morasser, Søer eller Aær, saa der i dette og fleere deslige tørre Aaringer har været stor mangel for ferskvand til Chræaturerne, hvorimod, naar langvarig regn indfalder, vandet paa mange steder staar over marken, og ved nogle bekker, hvis tal paa nogle Aar ere formeerede haver sit udløb til Havet. Skov er icke noget at regne uden et lidet stýcke bestaaende af æll og birk. Jorden er som andre steder frugtbar, og bærer endog naar dend hviiler meget got græs, hvilket er moxen det eeniste høe, som falder paa Landet; Thi af Eng er her gandske lidet paa Landet, kand icke eller blive mere enten deraf eller ager-jord, eftersom alt hvad tienligt er, haver Indbyggjerne alt for sen indhægnet, og behøver udmarkerne deels til Fæe-Drift deels og til at grave tørv paa deres gødning dermed at blænde.

5. Her voxer Rug, Byg og Aure, og det i frugtbar Aar til landets egen fornødenhed og icke til udførsel, da der i tilfælde af Misvæxst bliver bragt meget hertil; Der kand ogsaa voxer baade erter og hveede, men faaes dog icke i nogen partie.
6. Frugt Træer falder aldeles ingen, uden ved Fogedgaarden Klitgaard
7. Salt forarbejdes her af et slags Søe eller vand, som opgraves paa Fiærene ved Søe Kanten, naar vandet udfalder, og det ligesaa vel om høij Sommers-tiid ved Solens virkning, som andre tiider paa Aaret ved Ild, dog icke mere end landet self behøver, og icke engang saa meget, som det kand behjelpes sig med, hvortil alleeniste kand være aarsag dend Mangel her er paa skov og tilstreckelig ildebrand.
- 8,9,10. Dyer- eller Bie-hauger ere her icke, ej heller noget af slig Chræaturer; Hester falder her maadelig smaae som icke kand regnes iblant Stuterier, men ere dog meget raske, kand og udstaae baade sult og kuld, hvortil de fra begyndelsen og vennes.
11. Mineralia eller efter denne Postes indhold Naturalia falder aldeles icke, uden alleeniste Raf som nu dertiden i Tanget ved Strandbredden kand findes.
12. Intet slags vildt til Nytte uden alleeniste Harer som for nogle Aar siden er her til Landet bragt og deraf et yngel Stiftet; mens for faae Aar siden er her til Landet kommen et skadelig Dyr, som eendeel af Indbyggerne siger at være en Ref, eendeel veed icke egentlig hvad de skal kalde det, men dette finder de i gierningen, at dennem deraf Aarligen vederfares een og anden skade, Fugle-vildt Falder og paa sine visse tiider om Aaret saasom Svaner, graae-gæs, Ederfugl, Ender af alle slags, Sneper, Brogfugl, Kramsfugle og andre flere ved Strandsiden, af hvilke Graae-gæs, Ender og brogfugl gjører de største flokke.
13. De tamme Chreaturer bestaar udi Hester, Fæe, Faar, Suin, gæs, Ender og Høns, hvoraf enhver Beboer beflitter sig paa at have det meste mueligt er, alt for med det første slag at furtsætte deres Aufling, og ved de 4re der nest efterfølgende sorter indsamle hvad de til Kongl. Skatter og anden fornødne udgifter behøver.
14. Fisk falder her icke af nogen mengde, undtagen et slag, kaldes Hornfisk, som paa een tiid af 6 til 8te Uger om Someren fanges, og det somme Aar saa overflødige, at landet deraf i henseende til Fisk kand bespiises, og dog have en stor Partie at selge, som til et og andet sted bortføres.
15. Intet
16. Luften og Vejerliget føyer sig gemmeligen efter Aarets-tiider, nu klar og renn, nu igien tåk og taaget, hvilket siste er heel skadeligt, besynderligen, naar det kommer Nord fra Havet af, og kaldes da en Hav-guuse.
17. Her grasserer icke nogen egen stor Sygdom, som kand kaldes farlige, her voxer icke heller nogle Urter, som i Medicinen ere bekjendte at være tienlige uden aller eeniste Cochleare, Veronica og Mille Folium.

18. Indvonerne saavit Mandkiønnet angaar, inclinerer fra ungdommen af til Søen og skibsfart, qvindekiønnet derimod til agerdyrkningen og hvad som helst arbejde Landvæsenet vedkommer, over alt ere de allesammen af begge kiøn gemmeligen sparsommelige, og paa een skickelig maade stræber at fortiene klæde og Føde; Deres tal skal ungefær beløbe sig =1200, hvoraf i de sist forløbne Aar ere fødte = (*ikke nævnt*) Og derimod i samme tiid død = (*ikke nævnt*)

19. Intet.

20 Herover findes forklaring ved dend 4de Post saa tilstreckeligen, som viides kand, thi de Øer og Holme som ligger baade Sønden og Norden for Landet, ere icke tienlige at beboes eftersom ingen ager-Jord eller Korn-land der kand blive. Her inde paa Landet i sig self kand icke heller leve eller ernære sig flere end de her ere, hvoraf endeel paa nogle faae Aar haver taget merkeligen af, hvilket forskrecker ikke alleeniste mange af det unge Mandkiøn til at sette sig need og boe her paa Landet, men venteligen, som er at befrygte for Aarsager og bevæger nogle af de allereede boesiddende til at flytte herfra med det liidet de endnu kand have til overs fra Processer og anden deslige uleylighed med mindre sligt et Onde som er det største ja eeniste obstaculum ieg veed herpaa Landet, bliver aldeeles borttaget, og derimod een bestandig eenighed og rolighed igien stiftet og vedligeholdet uden hvilket dette saa vit fra faste Landet udi Søen liggende Ejland umuligen ret længe kand subistere, men ved denne Process-Syge, som nu paa nogle Aar har passeret saagot som incurabel, maa ufejlbarligen vorde Ruineret.

21,22,23,24,25. Derom intet her ved Landet at skrive.

26. Mit paa Landet imellem Býrums-kirke og Foged Gaarden Klitgaard strecker sig en smal banke eller Refle med smaae steen belagt, og imod dend Sýdost ende falder noget høý, hvor der efter Relation af de gamle forfædre fra een til anden skal for mange Aar siden en 3 til 4re Alen dybt i Jorden være bleven opgravet et Skibs Anker med sit tilhørende fulde Toug, hvoraf samme backe haver faaet sit Nafn, og endnu paa denne dag kaldes Cabel Backen, hvilket ligesom vil beviise, at landet haver lagt gandske under vandet, og er bleven over seýlet endog siden Søefarten og Skibe her i Norden er bleven bekiendt og i brug kommen.

27. Intet

28. Baade Østen og Sønden under Landet ere gode Haufner for Skibe paa 20 á 30 Læster alt saa længe indtil lisen udi Haufvet paatrænger.

29. Her ved Landet af forige tiid da det var i stand og med velhavende Beboere besat, som eýede meere end 50 gode Fartøyer, bleven ordineret et Told-sted, som endeligen endnu vedligeholdes, men formedelst Landets slette tilstand og ringe tal af Fartøyer gandske lidet importerer.

30. Ingen

31. Her er eget Birk og Tingsted, som af een betienter Dirigeris.

32,33,34,35 Henhører icke her til Landet at beskrives, siden der af sligt ey findes noget.

36. Publique Steder og Býgninger herpaa Landet ere først de 3ende Kirker, som alle tiider har været her og kaldes Vesterøe, Býrum og Hals Kirker, hvoraf dend siste, da en stor deel af Sognet ved Sandflugt er Ruineret, nu paa en 20 Aars tiid at regne, icke har været brugt til Guds-Tienistes forretning, og derover Aar efter Aar jo meere og meere forfalden.

NB. For 5 Aar siden er Taarnet derpaa saa got som fra grunden af nýt opbýgt, alt for de Søe-Farende udi deres Passage her omkring Landet paa dend Østre Ende dermed at tienne Dernest er her en gaard Klitgaard kaldet, som Deres Kongl. Maist. allernaadigst haver henlagt til en Boepæl for Landfogderne en efter anden.

Endeligen berettes og for vist efter de gamle Forfædres Tradition, at det skal engang have hændet sig, at Hendes Maist. Salig Høy Loflig ihukommelse Dronning Margreta paa sin reýse fra Norig over Søen er af Contraire vind herunder Læsøe bleven opholdet, Da hun Resolverede at fare til Landet for at besee det, reýste omkring paa Landet, og under tiden til fods spadserede, saa da hun engang saaledes kom for et lidet vand, og vilde icke umage sig at gaae der omkring forbie, blev udi en hast samlet endeel Kampe-Steene og lagt der til at gaae paa, som endeel paa denne Dag kaldets Dronning Margaretis Steenbroe - Samme tiid skal Hun have begavet landet med et Vaaben eller Zigneete saadan som udi rødt Lacktrycket hermed følger

37,38,39 Derom haves eller viides icke noget til fornøjelse at kand skrive.

40. Iblandt alle Nomina propria er ingen herpaa Landet, som io over alt andre steder brugelig er, undtagen dette eene Nafn - Hauftorn, som er et Mands fornafn og her paa Landet gandske rart, saa ieg veed icke der skal findes over 2ende af samme Nafn.

Dette er saavidt ieg efter Høy Øvrigheds ordre om foranførte 40 Poster sandfærdeligen haver veest at skrive.

Klitgaard paa Læsøe d. 4. Sept. 1743 - N. Sørensen.

D. Kanc. - D.1026

Efterretninger om Købstæderne og Amterne, indsendt i henhold til oversekretærens skrivelse 6. april 1743 (Løbenr. 144)
1743-46 (Fyn, Århus, Ribe og Viborg Stifter) II

Birkedommer Bertel Kierulfs indberetning

Beskrivelse over Læsøe Land

1. Lassoe, af Indby(*gg*)erne kaldet Læsøe Land er Een omfladt Øe, som ligger udi Cattegattet en 3 Miile i ost Sýdost fra dend nærmeste Stæd i Nørre Jylland som er Sæbye, imellem Anholt og Schagen.
2. Det er udi længden 3 Danske Miile i Øster og Wester sc. fra den østerste huk af Landet som kaldes Sýrodden og til den Væsterste som Kaldes Øerodden, udi bredden fra Norden Strand til Sýndre Strand Een Dansk Miil.
3. Ovenmælte er Øens Stræchning i sig Selv som bestaar af ren og slet Land alleene, her foruden er runt om Landet adskiller smaa ubebyggede Øer, som Indbyggerne Kalder Renner, saa som paa Sýndre Side Fire 1st. Langerennet. 2den Kringel Rennet. 3die Hornfisk Rennet. 4de Fæ Rennet, som ligger lidt meere Væsterlig og Væste for Landet er Nýeland, saa kaldet, fordi den er Kort siden tilgroet og Aarlig formedelst den opskýdende Tang og Sand endnu Voxer og er disse Øer gandske slette med meget stached og týnt græs begroet, hvor indbyggernes Creature gaar om Sommeren; thi mand kand med Daglig Vande vade og gaae fra den Eene til den anden og i mellem Landet, skiønt den yderste som er Horn Fisk Rennet ligger Een heel miil fra det faste Land eller Øen i sig selv. – Norden for Landet ligger Een liden Øe kaldes Nørrenet som ligger Een halv Miil fra Landet og kand ingen komme til den uden med baad og kand smaa fartøyer saa som Jagter og Skuder seile imellem dem og Landet, som een Øe er stenrig og paa nogle faae stæder har og været anlagt i forige tider kaasen ligesom og ved holmen eller Fladstrand hvor mand endnu kand indligge med Een Baad, Østen for Landet ligger Een liden Øe kaldes Kongen, bestaar af gandske Sand og Tang sammen skýlt – foruden disse ligger mange blinde og usiunlige Refder og Grunder runt omkring Landet, som er meget farlige for de Søfarene, saa som Trillen en 3 Miile i Søen nordøst fra Landet og siden fra østen om Landet indtil Væsten Steen-Knuderne, Kaaber Grunde, hvide Refvet, Silde Refvet, Dvælgrunden og Væster Býe Rev og Eendeel ved Nørrenet, Bordfæld etc. Hvilche mig alle ei ere bekiendte, saa er og meget ubeqvem og farlig Landgang for indbyggerne Selv, som dog ere Bekiendte naar u-veir paakommer, formedelst her er hverchen, Fiorde, Viiger eller Aær som de kand indlande, iche heller i Landet nogen strum. Bech eller Aær, eller har været nogen tid, men østen for Landet ved et stæd kaldes Ebben hvor tilforn har staaet et Pach-Huus For den som Strandede og lidde Skibbrud at indlægge Deres Gods, men nu er øde og nedfalden, hvor der har været landgang og havn for landets Fartøyer og Baade, som siden af Sandflugten er bleven ødelagt, ellers en endnu 2de udhavne som smaae Fartøyer om Sommeren kand legge for anchor den eene kaldet Varbergs Dýbet østen for Landet, den anden kaldes Alsdýbet Sýnden for Landet, og ere begge meget langt ude fra Landet; Thi fra alle Sider undtagen Nord fra Landet, er saa gandske Flad Strand og Fiere at mand paa samme Stæder vade meere end Een dansk Miil udi Søen paa Een eller halv fod Vand og somme tider gandske tør Sand meest om Sommeren, Men ingen indhavner hvor de kand legge Baade sicher, uden alleeneste væsten fra Landet Een Stæds kaldes Kirche Laagen, hvor indbyggerne meest Søger naar de farer mellem Sæbye og Øen, hvilchen stæd og landgang er gandske farlig at søge formedelst den er Grund udi indgangen af Sand som opskýldes af Søen, men kunde maaske blive meere Beqvem om nogen Bekostning derpaa blev giort, thi den har sin Begýndelse af Vandet, som ved Ebbe og Floe løber imellem Nýeland og dend faste Øe, der ved Lav Vand skier ud og gjør inløb om Sommeren, men naar Vandet er høýere, mesten om Vinteren kand det iche have den magt at skiære dýbt, formedelst den løber over den gandske skiære og Strand paa den Nordre Side, hvilchet om ved steen og Tang blev hindret. Et got Býsse skud lang kunde trolig med tiden giøre Een god Havn baade for Baade og smaae Fartøyer som kunde være Landet til stor forbædring, thi i fordum tid da havnen var i stand østen paa Landet, var der meere

end Hundrede smaae Fartøyer med skuder og Jagter, men nu, siden ingen Havn er, ere her alleeneste 3de til Landet som maae indhavnes ved Aalborg. Det er i Almindelighed Et slet og jevnt land som ingen Bierge, Klipper eller Bacher findes uden alleeneste Nord paa Landet ere 3de store Høye Sandbacher med klar og hvid Fløe Sand som har ødelagt mesten en 3die deel af Landets beste Egne, men disse sandbacher ere nu meget udfløyen baade udi Søen og paa Landet, og nu formedelst den i mængde Selv voxte Marhalm dempe dog mand formoder, nest Guds hielp, den iche meere skal tage Overhaand. Landet har af Arrilds tid været Gandske Begroet med adskillige Træer, mens meest med Fyr, mens nu Gandske og Aldeles ødelagt og aldrig kand kiendes at have været nogen Skou, og dog har Jorden den Natuur hos sig, at ofte opskyder smaa Vexte af Fyr paa sine stæder som dog formedelst Chreatuernis afbidelser iche kand komme nogen fuldkommenhed, nu er alleeniste Een liden Lund med smaae Træer, Eller, Bircher, asper, Ege etc., ungefæhr Et par Bøsseskud lang, som een Mand tilhører kaldet Lauridtz Andersøn Lund ellers ingen slags Træer eller Træfrugt - Den Jord som er Dyrchet er meest God og frugtbar man kand iche regnes for den 4de deel af Landet som i Matricul beregnet til hartkorn ungefæhr 140 Tønder, resten er Sand, Klitter, smaae Lying March hvor indbyggerne Grave tørv som er meget slette og Sandige, men ingen Enge Marcher som er haab om til nogen Fordel at kunde Æggres hvor indbyggerne Deres Creature har deres Græsning om Sommeren. - Saa falder og deres Ager Dyrkning her paa Landet meget tungt; thi de pløyer gemmenlig med 16ten Bæster for Plouven og Et Menniske til hver Par Bæster alt af Qvinde Mennisker, undtagen de som holder paa ploven, saa der skal være 9 Mennisker og 16ten Bæster til En Plov, dog Graves meere Jord omkring med Spaden ned Pløes. Qvinde Kiønnet driver alt Avlet, Kiøre Vogne, Graver, saaer og Høster, men Høet slaar Mandfolch.

4. (Intet nævnt)

5. Her paa Landet Voxer Vinter Rug, havre og Biug det sidste legger indbyggerne meest fliid paa thi de fleste opholder sig mest af askebaget Biug Brød, anden slags Korn vil her iche ellers gerne lyseskiønt det er ofte forsøgt - Naar der er frugtbare Aar er det observeret at Landet med Korn Vahrer Selv kunde være i behold, der imod er det og viist at saa slette Aar ere indfalden at de for mange 100 rd. har maat Kiøbe Korn om aaret fra andre stæder.

6. vid. 3^{die} Post ingen slags.

7. Om Salt Værchet. - Landet betaler Aarlig til Dom Capitlet i Wiborg Salt skyld, som og i Arild Hvidfelts Krønnicke ommelder, saaleedes at Læsøe svarer til Wiborg een deel Salt. - Hvilchet de og i fordom tid har betalt in Natura, saalenge Skoven var ved magt og de havde Brændetræ noch til at virche Saltet ved, hvilchet har og været Aarsage til Skouens og Landets ødeleggelse; - Thi saalenge skouen stod var den imellem Sanden og Landet Een beskiærmelse, men siden den blev ødelagt ved dette Salt Brenden som eenhver Mand da Brugte, tog saadan over Haand og Fordervede det Bæste af Landet, og siden her da formedelst mangel af Brende iche lengere kunde virche Salt, iche Eengang til Egen fornødenhed, da i stæden Eenhver Boels Mand /:det er saadan een som besidder 1 td. Hartkorn:/ skulle svare derfor Penge 3 rd. foruden Landgilde af hvert Boel 1 mk. 4 sk. - Hvilchen Aarlig Afgift endnu vedvarer skiønt Salt brenderiet formedelst mangel af Brende hviler og ophører Landet er forarmet, og den Beste deel der af ødelagt, saa De fattige Landsaater har nu ingen anden Brende end nogle Sandige tørve og Creaturernes Giødning, som de tørrer og holder for Deres Beste Brende, da de i den sted giøder. Jorden med Tang og Sandet jord sammen haket eller faldet. - Dette Salt Værch har da /:siden

Landbyggerne det maatte Overgive:/ været optaget af Een og anden dog med liden Fordeel, endelig til sidst var her nogle Aar Velædle Doctor Bister som ved Solens Varme paa den Beqvemmeste tid der til om Sommeren mestendelen Brente Salt, mens omsider ved Een temmelig Capitals Forliis samme maatte overgive; Dog har indbyggerne lært saa meget af samme Doctor Bister at Eendeel af Dem som fra andre Forretninger kand slide sig løs, kand ved Solens Varme udi smaae Træ-Kister Virche Een skiæppe Salt eller toe om Sommeren til deres Gryde.

8., 9., 10 og 11. Post er der intet nævnt

12. Post Af firføddet vilt findes her paa Landet Eendeel Harer som for en 4 á 5 aars tid siden ere her oversatt og skulle vel Aar effter Aar Voxe til, dersom De kunde have fred for Hunde og for nemmelig for Ræve som her paa Isen for et par Aars tid siden er Overkommen og formelt og tillige med ødelegger Folches Faar, Giæs og smaae Lam som De legger Vind paa at Elske her paa Landet, af Fugle Vildt fornemmes her Æder Fugle, Vild Ender og helonger mens ichuns Gandske faae yngler her om Sommeren, saa om her er ichun lidet til for dem, til med kand de iche have Fred for unge Mennisker som Berøver dem deres reeder. - Af Vildgiæs fornemmes vel ogsaa om effter Høsten, nogle ved Deris flugt fra Nord Landende Sýnder paa, een Dages tid eller meere at tage Deres hvile paa Landet. - Men Insecter er her ei paa Landet uden alleene rart at see een Øgle i Lýng Marchen, thi de har her iche nogen Lyng, for Lýnget er saa meget Slet smaat og stæchet og maae skee intet har de kand leve af.

13. Post Hæster, Fæe og Faar Elskes her og legges Vind paa af alle i almindelighed, men siden der er lidet for dem til føde baade Vinter og Sommer saa kand de ichun have Een ringe deel af dem og af de Faar de har kand undertiden udi hastig indfaldende Kold regn med Nordenlige Vinde end og Høyste Sommer løbe een stor deel af alle slags til Hafvet saa der er befunden over heele Landet paa Eengang at være udløbet nogle Sneese. Hvad skade dette fattige Land i slig tilfælde da kand tage, kand noch med ynchværdighed betenches.

14. Post Skiønt alt Mand Kiønnet her paa Landet ere Søefolch, har de dog gandske liden fordeel af Havet uden hvad de kand fortjene ved Deres Seilatz fra andre Stæder, da de om Foraaret henreiser og forhýrer sig, og dog tit naar ingen leilighed gives dem med u-Forrettet Ærende og penges Forliis maae reise hiem igien. - Men af Fiskerie er den største Fangst Hornfisk som falder i Maÿ og Juni Maanet, med hvilchet Fiskerie bruges een meget Syndelig omgang, thi de til een Vod bruge 3 Baade bemandet med en 30 á 40 Mand som stemmer deres Hornfisk ind i Voden langt udi Søen mest østen og Sýnden for Landet hvor der falder Grundtz Vand, ellers er det Andet Fiskerie gandske ringe for den besværlige Landgang og lange udgrunde.

15. Miile Pæle hverchen er eller viides at have været.

16. Lufften og Veierligt falder her meget Kold om Vintteren og om Sommeren hæftig Varme ligesom aaret er, eller er alle Nordelig Vinde skadelige saa vel for Ager Manden som for Søe Mænd, ellers falder her i høstens tid gierne stærche Storm Vinde som mestendeel Aarlig giør stor skade paa deres Korn saa som Landet er flat og aaben for alle Vinde og slet ingen skýtning.

17. Svaghed findes her vel offte i adskillige maade, dog iche nogen Særdeles, men Folchet besýnderlig, Qvinde Kiønnet er af en meget frisk og Haard Natuur, men iche nogen

Kundskab om nogen Synderlig Urtes Natuur viides til brugelighed enten i Medicinen eller til anden Nytte.

18. Udi disse 4re sidste Aaringer befindes at Være fødte børn af Býrums og Hals sogner - Nemlig. 1740 - 21, 1741 - 22, 1742 - 19, 1743 13 - (er) 75 af Westerøe Sogn fødte. 1740 - 14, 1741 - 7, 1742 - 11, 1743 - 7 - (er) 39 Derimod døde af Býrum og Hals Sogner. 1740 - 17, 1741 - 16, 1742 - 20, 1743 - 9 - (er) 62 Derimod Døde af Wæsterøe Sogn. 1740 - 10, 1741 - 21, 1742 - 15, 1743 - 5 - (er) 51 Foruden Børn og ungdom som endnu iche er kommen til Confirmation og Alteres Sacramente, befindes at være af Landets Egen indbyggere /:naar de alle kunde være hiemme:/ i tall af Býrum 325, af Hals 96, af Wæsterøe 306 - i alt 727

19 til og med 35. post er der intet nævnt

36. Er her paa Landet tre Kircher, Býrum, Wæster og Hals hvor af den sidste nemblig Hals Kirche er ødelagt saa vel som det meste af Sognet formedelst Sandflugten, men Taarnet er for en 4re Aars tid siden repareret for de Søfarende som der af har mend og Merche i Søen. - Til Landfogden er henlagt Een Gaard kaldet Klitgaard udi Een slet Tilstand og Býgning Paa størrelse af 3 ½ Td. Hartkorn. Til Præstens Præstegaarden paa Hartkorn 1 Td. NB. - Ellers haves her paa landet til Brugelighed i sine affaire Et Zignethe som siges at være dennem given med anden Frihed af Dronning Margrethe, med tilhørende Konge Brev der af Ælde og uagtsomhed bortkommet, samt de Gamle effter forfædrene nu siger, og siger at Dronning Margrethe paa sin Reise fra Norge Eengang skal være her paa Landet, enten af mod-Vind eller u Veier der til Dreven, og da givet Landets indbyggere den Frihed Selv at være Eiere af Deres Gaarde, og det ovenmelte Zignethe - Paa den tid har De her paa Landet Kiørt med Oxer, og siger at hun da blev Kiørt paa Een Vogn med Oxer forspendt. Et stæd her paa Landet ligger Een liden Broe med steene som Kaldes Dronning Margrethes Steen, som skal være Lagt for hende at gaee over.

37. og 38. Post er der intet nævnt.

39. Ordene i Talen ere iche mange ubekiendt iblandt som joe findes brugelige i Jylland eller Skaane etc. Men talemaaden gjør een stor forandring, thi de støder altid paa enden af Ordet haart.

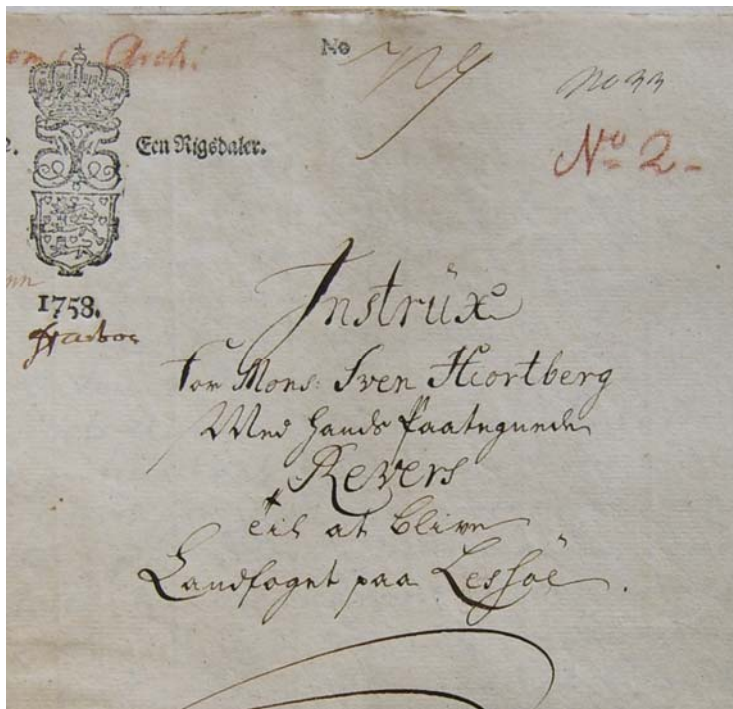
40. Intet nævnt

Læsøe den 10de October 1743, Bertel Kierulf.

Beskrivelse fra 1758

(Kilde: LAV: Viborg bispearkiv, Læsø administration C2-266)

1758 Instrux for Mons. Sven Hiortberg Med hands Paategnede Revers til at blive Landfoget paa Lessøe
Læsø Administration 1763-1753 - LAV C2-266

Andreas Wøldike Biskop over Viborg Stift, Peter Arf Rector ved Cathedral Skolen i Viborg, Jacob Hasse Stifts Proust, samt Proust over Nørlyng Herret og Sogne Præst til Domkierken i Viborg Gjør Vitterligt, At vi i Kraft af Kongl. Maiestæts Allernaadigste Rescript, dateret d. 16 August 1746, som tillade de Residerende i Viborg at beskikke Landfogden paa Lessøe, have antaget, kaldet og beskikket ligesom Vi ogsaa hermed antage, kalde og beskikke Sven Hiorteberg til at være Vores Foget paa bemeldte Lessøe Land, i Søren Würnfelds sted som i kraft af Kongl. Allernaadigste Rescript, dateret d. 12. Novemb. 1756 under Dato d. 24de Octob. 1757 Lovligen er opsagdt sin Tieneste. Thi skal bemældte Sven Hiorteberg, under

samme sin betiennings Forretninger, uden Viidere Løn og Tillæg end Vi hannem herefter tillægges, oppebærge den Hands Kongl. Maiestæts af Landet tilkommende U-visse Indkomster og derfor aarligen Regnskab og Rigtighed til Rente Cammeret aflægge, samt bevise os og Efterkommende Residerende ved Viborg Dom Capitul den Lydighed og Skyldighed som følgende Vores Instrux foreskriver og enhver Hosbonde med rette kræver af sin Foget eller i manglende fald, uden viidere Proces og Dom, efter Lovlig Opsigelse fra os eller vores Efterkommere, have forbrudt sit Embede. Hvilket Vi hannem conferere med de Vilkaar, at hand u-brødelig iagttage følgende Poster.

1) Saasnart som hand paa dette har inhændiget Kongl. Allernaadigste Confirmation og førend hand der efter Tienesten maae tiltræde, skal hand ufortøvet tilstille os antagelig u-inskrænket Caution for Alle slags Oppebørsler af Skatter og Landgilde, samt Arve Midler, som enten nu falden ere , til Vedkommende u-betalte, eller herefter falde, ved Stærboen; at Capitulares for ald dette de U-visse Indkomster til hands Maiestæts indbefattede, u-afladelig kand holdes Angers- og Kraved Løse. Desligeste skal hand forsyne os med á parte Antagelig Caution for Foget-Gaardens fuldkomne Istandsættelse og bestandig Vedlige holdelse.

2) Naar dette uden Ophold er efterkommet, skal hand strax overrejsse til Lessøe, for at determinere sin Formand ved Tienisten Søren Würnfeld, til at aflægge ald endelig Rigtighed efter hands Instrux og Vores øvrige ham, Tid efter anden, tillagde Ordre. Hvornest Sven Hiorteberg til førstkommande 1. Mai 1758 tiltræder Alle Tiennister, Forretninger og Indkomster, hvad heller hand til den Tid er kommet til endelighed med sin Formand, eller ikke.

3) Hand skal til rette Tid, det er til Sc. Olaidag, aarligen, som altid sædvanlig været have, indfordre Landgilden og Afgifter af Samtlige Lessøe Landsaatter, efter deres Fæstebøger saaledes som den er Reguleret ved den Kongelig. D. 10 Juny 1735 allernaadigst anordnede, og d. 5. Septemb. samme aar allernaadigst approberede Taxations Commission Saa at befaldte Landgilde til forskrevne Tid, i en samlet Summa kand leveres til en af os eller Vores Fuldmægtig, som da aarligen til Landet over rejsse, samme Indkomme at annamme, Men om noget, imod formodning til Restance skulde forblive, Hvilket dog hverken Dom Kierkens eller betienternes Tilstand kand tillade. Da have hand sin yderste flid at anvende, sligt uden Ophold ved Lands Lov og Ræt havde Motvilligen at inddrive og til Philippi Jacobi dag, da hand sit Regnskab i Biske Gaarden skal aflægge, enten in Natura clarere Restancerne eller med dom og dens forsøgt Exsecution at afbeviise Restancernes u-muelige Inddrivelse.

4) Hvis Fæste breve hand efter den Maade, som der paa Landet sædvanligt været haves, til nogen af Landets Indbyggere udstædes, haver hand udi en Fæste Bog, os og Vore Efterkommere til Efterretning, rigtig ved Aar og dag at indføre, som saa skal være af samme kraft som Vi dennem self udgivet hafde. Og nyder hand for samme sin u-mage de sædvanlige Skrivers Penge.

5) Hand haver og paa Vore vegne at oppebærge og fra biergeren at imodtage de os tilhørende Bierge løns Lodder af Skibe, som der under Landet strande eller løbe paa Grund, hvilke lodder os, som Vore formænd, af Arilds Tid med rette tilkomme, efter derpaa erhvervede Under og ober Rættens Domme.

6) De Kongelige Skatter, som enten ere eller blive paabudne, skal hand til rette tider indfordre, og dem til hans Kongl. Maestæts Amtstue i Aalborg betimelig indlevere, imod Nojagtig quittance, som aarlig skal forevises den, som fra Capitulet overrejsse, og siden bielægges hands aarlige Regnskaber. Paa det Landet og os ikke nogen u-læmpe ved Skatters udeblivelse skulde tilføyes. Ligesom hand ogsaa skal besørge, at intet bliver til rest i Amtstuen fra hands Formands Tid.

7) Landfolkene og Indbyggerne paa Lessøe haver hand ved Lands Lov og Ræt at hanthæve og forsvare, og i særdeleshed lade sig være angelegen, at ingen tilstædes at faae nogen Indførsel eller Udlæg for nogen Fordring hos nogen af Landsaatterne, førend de Kongelige Skatter og Vores Resterende Rettighed først af Boen er udkommet, efter Loven som det sig bør.

8) Hand skal alleene, paa Vore vegne, forvalte alle de hos Bønderne og Almuen der paa Landet forefaldende Skifter, som ved hands Tiennistes Tiltrædelse maatte findes u-afgiordte. Til hvilken ende hand og, paa det alle Ting, efter Loven, rettelig kunde omgaaes, haves udi en Skifte-Bog at indføre alt hvis i saa maader passere, og vedkommende der efter deres Skifte breve at meddele hvorfor hand nyder sit Salarium efter Loven, og dermed viidere forholder sig efter Kongl. Maestæts Allernaadigste Lov og Forordninger, og som hand self vil tilsvare. Og som hand alleene nyder for sin u-mage det Salarium og Skrivers Penge, som falde for Skifter, saa skal hand ogsaa paa sin egen bekostning lade en lovlig Skifte Protocol indrette, og samme aarligen for den

Residerende, som rejser til Lessøe, eller hands Fuldmægtig forrejsse, og ald tid holde den i God Stand. Ligesom hand og skal være pligtig Aarligen ved Regnskabs aflæggelse at give en Designation paa de Skifter, som samme aar ere forefaldne, og Nøjagtig Demonstrere, under hvad Værge Arve Midlerne ere udsatte, og imod hvad Forsikkring. For de Arve Midler som ved hands Tiennistes Tiltrædelse endnu udstaae til Arvinger u-betalte, haver hand at tage Rigtighed af sin Formand; Samt under et Reversal fra ham at annamme alle forrige Skifte Protocoller og Tiennisten tilhørende Bøger og Papiirer, hvilke altid skal forblive hos Fogeden, men os tilstilles Gienpart af Reversalet, i hvad Stand og af hvad Beskaffenhed samme Protocoller og Brevskaber ere.

9) Saasom store misbrug der paa Landet begaaes i det at naar nogen af Almuen, som besidder Hartkorn dør, da deele dens Arvinger sig boeligen og Jorde Godset imellem, tvertimod Loven. Des aarsag haver hand med ald flid derover at see at den Kongelig approberede Taxations Forretning af 1735 som mældt i 3^{die} Post bliver i sine Numere u-forandret, som en Efterretlig Jordebog, hvor nye Nafne, Mand efter Mand, ved dødsfald under samme Numere kunde indføre. Paa det hvert Boel, Græsset eller Inderste ikkun befindes og bruges af Een iblant Arvingerne, som maatte eragtes mest vederhæftig. Hvilken siden til sine Med Arvinger skal svare deraf á l'avenant, saa vidt Eiendommen foruden Kongl. Skatter og Hosbondes Landgilde, kand taale.

10) Med Klitten bør hand have, til heele Landets beste, flittig tilsu, at den ej ved u-lovlig Medfart fordærvs, men heller Aarlig forbedres. Hvorfor og ingen af Landsaatterne, uden Arvingernes Seddel fra ham, nogen slags Ilde-brand fra de Sandfugne Steder maae hente. Da hand med største omhyggelighed haver at see paa, ej alleene at intet imod hands Kongl. Maiestæts Allernaadigste Lov om Klitte Tag og Marhalm begaaes, men og at ingen u-nødvendig frihed, som kand hindre Klittens sammengroelse og forbedring, tillades. Des aarsag hand i en Bog skal tilføre de Sedler som hand til Ilde Brands biergning udstæder.

11) Som det med Landets Skade og Vores saavel som Landsaatternes uleilighed er fornummet hvor u-tienligt det er, at Capituls Foget boer uden for Landet, saa bør hand saalænge som hand er Capituls Foget, at have sin Boepæl paa Lessøe, og de ej andensteds hen at forflytte. Ligesom det ej heller skal være ham tilladt at gjøre nogen langvarig Rejsse bort fra Landet, uden først at have anmeldet for os, hvorledes Tiennisten i hands fraværelse kand blive be-opagtet, og derpaa at have indhentet Vores Tilladelse. Hvad ellers i andre maader kunde forefalde /:saasom hannem ej alle Ting her kand foreskrives:/ haver hand som en Retskaffen og forsigtig Fuldmægtig til os at referere, og ikke uden Vores Ordre at foretage nogen Ting, som kand taale Ophold, indtil samme Ordre ere ham indhændigede. I aldt skal hand holde sig efter Kongl. Maits. Lov og Forordninger, og forblive i den Subordination, som enhver Foget staaer under sin Hosbonde, saa Kier som hand maatte have sin Tieniste, at den ikke, efter forhen anførte Rescript af 1756 skal blive hannem Lovligen opsagt til Mistelse.

Herimod nyder Velbemældte Sven Hiorteberg for saadan sin Tieniste som Capitels Foget:

1) Foget Gaarden, Klitgaard kaldet, med tilhørende Ager og Æng og aldt andet, som samme Gaard af Arilds Tid tilligget haver, hvad Nafn det og have kand, frie for Afgift til os i alle Maader. Og maae hand strax ved sin Foget Tiennistes Tiltrædelse til forestaaende 1. Mai ogsaa tiltræde Gaarden tilligemed dens Inventarium, hvorover hand haver en Specification at lade forfatte, og Gienpart deraf til Capitulet hidsende. Gaarden antager hand paa samme maade, som

hands Formand, med Vinter og Vaar Sæd og lader sig Bøgningen overlevere ved lovlig Siun saaledes som i samme hands Formands Instruxer foreskrevet, samt for Bøgfæld, efter billighed, indemniserer sig hos sin Formand. I Gaarden nyder hand for resten frie huus-Værelse for sig og sin familie. Men saa ofte, som det forlanges, hvilket til hver Olai Dag er en fornødenhed, skal hand i bemældte Klitgaard frie herbergere, og uden betaling med tarvelig Tractement, forsyne den af de Residerende, som aarlig kommer til Lessøe saa længe hand er der, tillige med en Tienner eller Medfølger, eller hvem de paa deres Vegne did sender til at annamme Landgilde og andre forretninger at afgjøre. Hvorimod Lessøe Landsaatter, paa anfordring skal gjøre oft bemældte Sven Hiorteberg den sædvanlige Tienniste og Arbejde med Avlingen at drive, og Diigerne omkring Gaardens Mark at vedlige holde, saavel som ogsaa ved Gaardens Reparation, og ellers i alle andre maader være ham, paa Vore vegne, hørige og lydige saa fuldkommen, som om Vi self kunde være tilstæde, og ey til nogen anden end ham, uden Vores udtrykkelig Ordre, at levere noget af hvad de til, Kongen og hosbonde ere pligtige at betale, saa længe som hand samme bestilling haver at forestaae.

2) Hand nyder og, som alle hands Formænd, frie uden nogen Afgift til os, den Tiende paa Landet, som Landfogeden af Arilds Tid er vorden tillagdt med viidere.

3) Naar noget Skib der under Landet Strander eller løber paa Grund, og Penge eller vahre in Natura til bierge-løn erlægges, skal hand strax tilmælde os Ladningens og Strandingernes Beskaffenhed, saa og hvad der i biergeløn betales af Vahre eller Penge. Den Femte Part af ald bierge-lønningen, som er 2de Lodder af hver baad, skal hand paa Vore vegne, indtil nærværende Ordre, til sig annamme, og derfor gjøre os Regnskab saaledes, at hand dog self gaaer i lige deling med os, og for sig nyder En fierde Part. Af Vores øvrige Trende Parter, saavel som af sin egen, skal hand pro qvota betale til Birkedommeren paa Landet sine aarlige 20 rd 4 mk, som Vi hannem tillagdt have for den Tienniste, som Capitulet med Expeditioner fra Birke Tings Rættten, uden viidere betaling, maatte behøve.

At dette saaledes, som forskrevet staaer, paa alle sider oprigtigen skal holdes og efterkommes, have Vi denne Instrux med egne hænder underskrevet, og med hostrøkt Voris sædvanlige Zigneter bekræftet. Og ere Trende lige lydende Gienparter oprettede, den eene for de Residerende med Mons. Sven Hiortebergs Revers, under hands haand og Seigl paategnet, den anden for ham self, som tilkommende Landfoget, for derpaa at erhverve Kongl. Maiestæts Allernaadigste Confirmation, Testere Wiborg d. 4 Januarii Anno 1758, Andreas Wøldike, Peter Arf, Jacob Hasse.

Ligelydende Instrux haver ieg fra de Herr Residerende imodtaget, for samme at indsende til Kongelig allernaadigste Confirmation. Det gandske Indhold i alle sine ord og Poster skal ieg holde mig efterrettelig, og i mit gandske Embede som Landfoget under samme fortabelse efter det Kongl. Rescript, Dateret d. 12. Novemb. 1756, beuise bem.te Residerende den Lydighed og Skyldighed, som enhver Hosbonde med rette kræver af sin Foget. Testerer under min haand og Seigl. Viborg den 4 Januarii Anno 1758, Sven Hiortberg

Beskrivelse fra 1769

Kilde: LAV, Viborg Bispearkiv C2-267

C7timus Fire Rigsdaler 1769.

Vi Christian den Syvende, af Guds Naade, Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst. Giøre alle vitterligt. – At som De Residerende ved Dom Capitlet i Wiborg, hos os have giort allerunderdanigst Ansøgning om Vores allernaadigste Confirmation paa efterskrevne af dem forfattede Instruction saavel for den succederende Landfoged paa Læssøe Friderick Kier Helmich, som hans Efterkommende i samme Embede, Lydende ord til andet, som følger:

1

Landfogderne enhver i sær, som med Bestalling af Dom Capitlet, ifølge den allernaadigste Resolution af 16 Aug. 1746, paa Vores nærmere allernaadigste Approbation og Confirmation antager, skal, forinden de dette Embede tiltræde, tilforpligtede være, til Dom Capitlet i Wiborg at indlevere sufficient Caution eller Forsikring for Skatterne og Landgildernes Oppebørsel, saa vel som de ved Skifterne faldende Arve Midler, og ellers alt hvis af Landfoged Embedet dependerer, paa det Vores Casse og Dom Capitlet kan være forsikret om Skadesløsholdelse.

2

De os af Landet tilfaldende uvisse Indkomster, skal Landfogden inddrive, oppebærge, og derfor aarlig til 31 Decemb. Regnskab og Rigtighed i Rente Kammeret aflægge.

3

De Kongl. Skatter som enten ere, eller herefter maatte blive paabuden, skal Landfogden Ligeledes til de allernaadigste foreskrevne Terminer, hos Vedkommende indfordre, og uden Restance erlægge udi Aalborg Amtstue mod tilbørlig Qvittering og som vi alleene skal forviises den til Landet overreisende Residerende ved Capitlet, men endog bielægge hans til os aflæggende Regnskab. – Og saafremt noget af de Kongl. Skatter maatte restere, naar een Landfoged afgaaer fra Embedet, da skal efterkommende Landfoged sørge for at saadan Restance bliver indfordret hos Vedkommende, den forrige Landfoged eller hans Arvinger.

4

Landfogden skal til rette Tiid, som efter gammel Skik er til hver Olai-Dag aarligen indfordre Landgilden og Afgiften af samtlige Læssøe Landsaatter efter deres Fæstebreve, saaledes som den, ved den d. 10 Junii 1735 anordnede og d. 5 September samme Aar allernaadigst approberede Taxationes Commission er reguleret. – Hvilken landgilde til foreskrevne Tiid udi een samlet Summa af Landfogden igien skal leveres til een af de Residerende, som til Læssøe aarligen overreiser, for samme Landgilde at annamme; Men om noget imod Formodning maatte blive til Restance, hvilket Dom Capitlets Omstændigheder dog ingenlunde tillades, da haver Landfogden sin yderste Fliid at anvende sligt hos de Modvillige ved Lands Lov og Ret, uden Ophold at inddrive, og til Philipi Jacobi Dag, da han de Residerende for Landgilden og Biergelodden, i Wiborg Bispe-Residence, Regnskab skal aflægge, enten in natura clarere

Restancerne, eller med Dom og dens forsøgte exsecution at afbeviisse Restancernes umuelige Inddrivelse.

5

De Fæste Breve som, efter den Maade som paa Læssøe Land sædvanlig været haver, til nogen af Landets Indbyggere skal udstæddes, udstædder Landfogden under sin egen Haand og Seigl, uden viidere Approbation; Dog skal han tilforpligtet være, til nærværende og efterkommende Residerende ved Dom Capitulet, udi een af Amtmanden authoriserte Fæste Bog, Ved Dag og Datum at indføre alle deslige af ham udgivende Fæste Breve, for hvilken Umage Landfogden nyder de Sædvanlige Skrivers Penge.

6

Landfogden skal, paa de Residerende ved Dom Capitulet Deres Vegne, oppebærge og fra Biergerne imodtage de De Residerende tilhørende Bierge Løns Lodder af Skibe som derunder landet strande eller løbe paa Grund; Hvilke Bierge Lodder de Residerende ved Dom Capitulet, Ligesom deres Formænd fra Arrilds Tiid, efter derpaa erhvervede Under og Ober Ræts Domme ere berettigede.

7

Den meenige Almue paa Læssøe som skatter og skylder, skal Landfogden ved Lands Lov og Rætt haandhæve og forsvare, og i særdeleshed lade sig være angelegen, at ikke nogen tilstæddes at faae Indførsel eller Udlæg, for Fordringer hos nogen af Landsaatterne, forinden Vores og Capitulets Rættighed først af Boet, som det sig bør, efter Loven, er udkommen.

8

Da Landfoged Friderick Kier Helmick ifølge den ham meddeelte og allernaadigst confirmerede Bestalling dateret 28 Martii sidst, saasnart Vacance i Landfoged Embedet maatte existere, ufortøvet skal begive sig til Læssøe; Saa dersom det formedelst itzige Landfogeds Dødsfald maatte skee, skal han, Ligesom ogsaa af efterkommende landfogder bør skee, trædde ind i sin Formands Stærvboe, og som han vil forsvare paa lovlig Maade forvalte Skiftet, hvorunder han selv tager Reede og Rigtighed af den afdøde Landfogeds Enke og Arvinger, for alt det som under Landfoged Embedet sorterer, og Stærvboen eller Cautionist bør være ansvarlig for, samt tilsende de Residerende en Reversal over de Protocoller og Brevskaber som tilhører Embedet, med Forklaring i hvad Stand de forrefindes.

9

Landfogden alleene skal ligsom forhen, forvalte alle de hos Bønderne og Almuen derpaa Landet forefaldende Skifter, hvorunder og forstaaes alle de Skifter som ved hans Tienistes Tiltrædelse findes uafgiorte. – Til hvilken Ende paa det alle ting efter Loven rettelig kunde behandles, han udi een af Amtmanden authoriseret Skifte Bog, skal indføre alt hvis i saa Maade passerer, og Vedkommende derefter deres Skifte Breve at meddeele, hvorfor han nyder sin Salarium efter Loven, og dermed Viidere sig saaleedes forholder, som han agter at tilsvare. Og som Landfogden alleene nyder for sin umage det ved Skifterne faldende Salarium og Skriverspenge, Saa skal han ogsaa paa sin egen Bekostning Lade indrette berørte Skifte Protocoll, og samme aarlig for den Residerende som til Læssøe overreiser, eller hans Fuldmægtig forreviise. Ligesom han og skal være pligtig, aarlig ved Regnskabs Aflæggelse at give en Designation paa de Skifter som samme Aar ere forefaldende, og nøiagtig demonstrere, under hvad Værge Arve Midlerne ere indsatte, og

imod hvad Forsikring. – For de Arve Midler som ved Embedets Tiltrædelse til Arvinger maatte være ubetalte, skal Landfogden af sin Formand eller hans Enke tage vedbørlig Rigtighed, og foruden hvad i 8de Post er meldet om Skifte Protocollens samt Bøgger og Brevskaber, som han imod Reversal til de Residerende til sig tager, og altid skal forblive ved Embedet, skal han ogsaa tilstille de Residerende en General Designation over Arve Midlernes Tilstand efter hans Formand.

10

Saasom store Misbrug der paa Landet begaaes, i det, at naar nogen af Almuen som besidder Hartkorn, ved Døden afgaaer, da deele deres Arvinger sig Boeligen og Jordegodset imellem tværtimod Loven – Desaaarsage haver Landfogden med al Fliid at paasee, at den allernaadigste approberede Taxations Forrætning af 1735 som meldt i 4de Post bliver i sin Nummere uforandret som en efterrettelig Jordebog, hvor nye Navne, Mand efter Mand ved Dødsfald under samme Nummere kunde indføres; paa det at hvert Boel, Græsset eller Inderst ikkun besidder og bruges af een iblant Arvingerne, som eragtes meest vederhæftig; Hvilken siden til sine Med Arvinger skal svare deraf á l`advenant, saavidt som Hartkornet, foruden de Kongl. Skatter og Capituls Landgilde, det kunde taale.

11

Med Klitten skal Landfogden have, til heele Landets Bedste, flittig Tilsyn, at den ei Ved ulovlig Medfart bedærvs, men hellere aarlig forbedres, hvorfore og ingen af Landets Beboere, uden Anvisnings Sæddel fra ham, nogen slags Ildebrand fra de sandfugne Stæder maa hente, da han med største Omhyggelig(hed) haver at paasee, ei alleene at indtet imod Loven om Klittetag og Marhalm begaaes, men endog, at ingen unødvendig Friehe, som kan hindre Klittens Sammengroelse og Forbedring, tillades, desaaarsag Landfogden i en Bog skal indføre de Sædler, som Han til Ildebrands Beregning udstædder.

12

Landfogden saalænge han i Landfoged Embedet forbliver, skal tilforpligtet være at have sin Boepæll paa Læssøe og den ei andenstæds hen at forflytte. Ligesom det ei heller skal være ham tilladt at gjøre nogen Langvarig Reise bort fra Landet, uden først for de Residerende at have anmeldt, hvorleedes Tienisten i hans Fraværelse bliver beopagtet. – Hvad ellers i andre Maader særdeeles med Strandinger kunde forfalde /:saasom ham ei alleting her kan forreskrives:/ skal han som en rætskaffen og forsigtig Landfoged observere, og ei alleene ifølge de allernaadigste Anordninger ved strandede Skibe og Gods paasee, at alle ting rettelig behandles, men endog ufortøvet, saasnart nogen Stranding indfalder, sligt de Residerende refererer, Saaleedes at de Residerende betiids bliver fuldstændigen underrættede om Ladningens og det Biergedes Beskaffenhed, samt hvad de Residerendes Andeel af Bierge Lønne kan blive i Vahre eller Penge, efter Contractens Medfør; - Hvilke samme ogsaa skal forstaaes om Biergeløn af de Skibe, som støde an, og hielpes til Flod, hvornæst han da haver at afvente de Residerendes Resolution, og sig samme efterrettelig holde.

13

Derimod nyder Landfogden, Fogetgaarden Klitgaard kaldet, med tilhørende Agger og Eng, og alt andet som samme Gaard af Arrilds Tiider tilliiget haver, hvad Navn det og have kan, frie for Afgift til Capitlet i alle Maader, og maa han ogsaa saasnart han tiltræder Embedet, strax tiltræde Gaarden, tilligemed dens Inventarium, hvorover han haver een Specification at Lade forfatte og

Gienpart deraf til Capitulet indsende. – Gaarden antager Landfogderne, som sin Formænd med Vinter og Vaar Sæd, og Lader sig Bygninger overlevere ved Lovlig Syn, saaleedes som stedse skeer ved Gaardens Tiltrædelse, og hans Formand for ham giort haver, samt for Bygninge-Fæld søger Indemnisation for sin Formand eller i Stærvboen efter ham, imod at den tiltrædende Landfoged til den afgaaende Landfoged eller sammes Arvinger, udbetaler de for Gaardens Bygning allernaadigst bevilgede 300 rdl., skriver Tree hundrede Rigsdaler. – For ræsten nyder Landfogden og sin Familie heri Huusværelse i Gaarden, Men saa ofte som det fornødiges, som er til hver Olai Dag, skal han i bemelte Klitgaard frie herbergere og uden Betaling med tarvelig Tractement forsyne den af de Residerende som aarligen kommer til Læssøe, saalænge han der tilligemed en Tiener eller Medfølger maatte forblive. – Hvorimod Landsaatterne paa Anfordring skal gjøre Landfogden dem sædvanlige Tieniste og Arbeide, med Avlingen at drive, og Digerne omkring Gaardens Mark at vedligeholde, saavelsom ogsaa ved Gaardens Reparation, og ellers alle Maader være Landfogden hørige og Lydig, saa fuldkommen som Dom Capitulet selv, og ikke til nogen anden end ham, uden vores udtrykkelige ordre, at levere noget af hvad de til Kongen og Capitulet ere pligtige at betale.

14

Landfogden nyder og, ligesom alle forrige Landfogder, frie uden nogen Afgift til Capitulet, den Tiende paa Læssøe Land, som Landfogden af Arrilds Tiid er vorden tillagt med viidere.

15

Naar noget Skib under Landet strander eller løber paa Grund, og Penge eller Vahre in natura til Biergeløn erlægges, skal Landfogden strax, som forhen meldt i denne Instruxes 12 Post, indberette de Residerende ved Dom Capitulet, Ladningen og Strandingens Beskaffenhed, og hvad der i Biergeløn betales af Vahre eller Penge. – Den Femte Part af ald Bierge Lønningen som Biergernes Contracter lyder paa, skal han paa Dom Capitulets Residerendes Vegne, indtil deres nærmere ordre indløber, til sig annamme, og derfor Giøre Regnskab, saaleedes at han dog selv gaaer i Liige Deeling med de Residerende, og for sig nyder een fierte Part. – Af øvrige de Residerendes Parter, saavelsom hans egen, skal han pro quota betale til Birkedommeren paa Landet de aarlige 20 rdl. 4 mk. som Capitulet hannem tillagt haver, for den Tieneste capitulet eller Landfogden med Expeditioner fra Birketings Rættten, uden viidere Betaling, maatte behøve. I øvrigt skal Landfogden efter sin Bestallings Indhold, og derpaa allerunderdanigst aflagde Eed, udi alle Ting som dette Embede Vedkommer, end viidere rætte sig efter Loven og de allernaadigste Anordninger som enten allerede given ere, eller herefter given vorde, saavelsom de ordrer de Residerende Ved Dom Capitulet i Wiborg til Publici Tieneste hannem maatte tillægge, saafremt han efter Befindende ikke vil vente efter Loven og andre Kongel. Anordninger tilbørlig at Vorde anseet og tiltalt.

Saa ville Vi samme som forskrevet staaer, udi alle dens Ord, Puncter og Clausuler allernaadigst have confirmeret og stadfæstet, ligesom Vi den og allernaadigst hermed confirmerer og stadfæster. Hvorefter de Vedkommende sig allerunderdanigst have at rette.

Givet paa Vort Slot Friderichsberg den 1st Augustii 1769, Under Vor Kongelige Haand og Seigl, Christian (L:S:R)

Schack, G. Holck, Scheel, A. Berner.

Confirmation paa een Instruction for Landfogden paa Læssøe

Beskrivelse fra 1772

(Kilde: Byrum sogns kirkebog 1720-1801, side 169b-176a)

Forklaring
over 12 poster, præstekaldet paa Lessøe land angaaende
i underdanigst følge
af
Hans Høyædle Høyærværdigheds, Hr. Biskop Rottbølls
ordre af 16de septembris 1771.

1. Præstekaldet paa Lessøe (eller Læssøe) hedder Býrums, eller Býroms, eller Býrgums kald, eller og Lessøe kald, eller Býrums, Westerøes og Hals kald.
Hertil hører vel 3de sogne : Býrum, Westerøe og Hals, men ikke flere end 2de kirker, nemlig Býrums og Westerøes, thi Hals kirke er ruineret, saa ikke end taarnet, som dog for de søefarendes skyld, har været holdt ved lige, nu mere bliver repareret.
De faa beboere i Hals sogn søger til Byrums kirke, dog haver de der ingen visse Stoele-Stader..
Lessøe kald hører under Nør Liung herred i Wiborg stift, og under Hald Amt. Dog betales Contributionerne af Landet i Aalborg Amtsstue, men Landgilden tager de herrer Residerende ved Wiborgs Dom-Capitel.
I ældgamle tider skal Lessøe præstekald have hørt under Biskoppen i Børglum.
Paa Lessøe er ikke nogle byer, undtagen i Hals sogn, Østerby, som er meget ringe. For resten kan alle 3de sogne formedelst Huse og Steder er næsten over alt lige langt fra hverandre beliggende, og et hvert sted have tæt hos sig sin Jord, som et Eenemærke, ansees for en by, lang henved 5 fjerdings vej, bred henved 2 fjerdings vej.
Býrum Sogn bestaaer af 70 Tønder, 7 Skipper, 2 Alb. Hartkorn. Westerøe Sogn af 57 Tønder, 4 Skipper, 3 Fj., 2 Alb. Hals Sogn af 19 Tønder 5 Skipper, 3 Fj. Tilsammen for alle 3de, Býrum, Westerøe og Hals Sogne bestaaer af 148 Tønder, 1 Skippe, 3 Fj., 1 Alb. Contribuerende Hartkorn.
Paa nærværende tid er her paa Landet i alle 3de Sogne 279 decimantes af de 144 Tønder 4 Skipper, 2 Alb. Hartkorn. De øvrige 3 Tønder, 5 Skipper, 2 Fj., 2 Alb. hører til Fogedgaarden, hvoraf ikke plejer at tiendes. Huusmænd eller Qvinder som haver enhver sin egen Huusholdning, men haver ikke Korn-Avling hvoraf tiende ydes, befindes 30 i alle 3de sogne, men Familier naar enhver, som haver Huusholdning, regnes for en Familie, er her i Býrum 132 i Westerøe 127, og i Hals 50. Tilsammen i alle 3de Sogne 309 Familier.
Udi alle 3de Sogne er her, naar ved Hoveder forstaaes levende Mennesker af smaa og store 1260 Hoveder, eller levende Mennesker. Af dem er Communicantes 884, her i blandt 535 Qvindfolk og 349 Mandfolk. Af bemeldte 349 Mandfolk er fraværende, nogle i Kongens Tieneste paa Orlogs Floden, nogle i fremmede Lande, tilsammen 59 Personer. Ere saa igien, som her paa nærværende Tiid virkeligen Communicerer 825 mennesker.

2. Kongen Selv haver til alle 3de sogne her paa Lessøe Jus Vocandi. Saa sognepræsten er kaldet af kongen, Capellanen antaget af sognepræsten med kongelig Confirmation efter Biskoppens erklæring, og degnen er beskikket af Biskoppen.
Man ved her ikke at nogen Expectance er givet paa præste- eller degnekaldet.

3. Byrums, Westerøes og Hals præstekalds indkomster, det ene aar regnet mod det andet, og 10 sidste aar sammentagen kan beløbe i alt til 458 rd 2 mk.

Nemlig -

a) korn og qvægtiendernes beløb og angivelige værdi er aarlig 213 rd.

b) Mensal eller beneficeret Gods er her intet af: men til præstens bord er fra ældgammel tid lagt en saa kaldt Redsel i steden for smaa renter efter loven, nemlig 8 Brød af en skæppe Rug, 1 skæppe Malt, 1 feed Gaas levende af enhver Gaard eller Boel i Býrums og Westerøes sogne /:af Græsseter og Inderster i bemeldte Býrums og Westerøes sogne gives ingen saadan Redsel til Præsten.:/ Udi Hals Sogn gives 12 Brød af størrelse som i Býrums og Westerøes sogne: 1 Skippe Malt, og 1 feed levende Gaas, og af de faa Græsseter og inderster, som ere til overs i Hals Sogn, gives noget i Vahre og noget i Penger, som i alt kand beløbe til Penger och Gifver 1 Rd 1 mk aarligen Tilsammen heele Redselen, som ydes af 110 Boeler, eller Gaarde i alle trede Sogne, og af de faa Græsseter og Inderster i Hals Sogn, deres Værdie i Penger 74 Rdr. c) Høytiids Offer /:Andre Præsters Offer faaer Sogne Præsten paa Læssøe ikke:/ beløber efter Tii sidste sammentagne Aars Liigning mod hverandre:/ Kand beregnes til Aarligen 92 Rdr. d) Accidentierne /:lige saa efter Tii sidste sammentagne Aars Ligning mod hverandre:/ Kand beregnes til 79 Rdr, imellem Aar og Dag. Er i alt 458 Rdr. e) Ved Lessøe Præste Kald er ikke noget andet Legatum, end det meste af den Jord, der hører til Præste Gaarden i stoere Hauge beliggende og bestaaende af Hartkorn 4 Skipper 1 Alb., der skal være givet til Præstegaarden, som der siges, af en gammel Pige. Foundationen ved Mand intet heraf at sige, men bemeldte Jord ligesaa vel, som den der al Tiid har hørt til Præstegaarden, og lille Hauge kaldet, bestaaende af Hartkorn 3 Skipper, og hvad det af Fierdingkar eller Album der er over, er frie for de ordinaire Kongl. Skatter og Landgilde etc.

Til Hals Præste Kald, medens der var Sogne Præst, har været et Tillæg af Landets aarlige Landgilde, 8 Rdr. 2 mk, som da Hals Sogn i Aaret 1600 blev lagt til Býrums og Westerøes Kald, med anden Hals Sogns Indkomst skal have følget Sogne Præsten til Býrum og Westerøe, at han der med skulde holde Capellan. - f) Her er i Kaldet Capellan pro persona, som før Forordningen af d. 9de Januar 1728 om Huus-Capellaner udkom, havde for Kost og Løn ikke andet end Indkomsterne af det lidet, som af Hals Sogn fra Sandflugten endda har til overs, tillige med de bemeldte 8 Rdr. 2 mk Landgildes Penger, og Hals Præstegaard, saa længe den endnu for Sandflugten nogenlunde kunne beboes, samt een aarlig Offer Dag paa Hellig 3 Kongers Fest af alle 3de Sogner. Men siden bemeldte Forordning om Huus Capellaner udkom, har Capellanen nydt 1/6 Deel af hele Kaldets visse Indkomster, Redselen undtagen, hvoraf Capellanen ikke anderledes, end i sin Kost og Tæring har faaet Deel, og 1/4 Deel af Accidentierne. Saa at Capellanen her paa Lessøe saa længe ingen Encke er i Kaldet, haver foruden Kosten, aarligen af de visse Indkomster, og af Accidentierne i alt 71 Rdr. 2 mk 13 $\frac{1}{3}$ sk. Af Meenighederne nyder han aarligen paa H. 3 K. Fest, nu paa Søndagen dernæst efter, eet Offer, som Kand beregnes for 24 Rdr. - For Kost og Kammer etc. nyder Capellanen af Sogne Præsten efter Contract, i Penge og Redsel 31 Rdr. 3 mk. 10 $\frac{2}{3}$ sk (Sogne Præstens 5 Parter af de otte Rixdaler Toe Mark Landgildes Penger indberegnete) Er Capellanens Indkomst 127 Rdr. 8 sk. - Herforuden nyder Capellanen for Skolehold for en Deel af Býrum Sogns, og for Hals Sogns Levningers Ungdom, effter Kongl. Majestets Anordning og Befaling af 1. September 1752 (See Hoffmanns Samlinger af publique Stiftelser Tom III pag. 423 et 424) Aarligen 50 Rdr. Tilsammen 177 Rdr. 8 sk. - Men naar Encke er i Kaldet, saa at Enckens $\frac{1}{8}$ del af de Visse Indkomster efter Loven og Forordninger af d. 9de Januari 1728 forlods udtages, førend Capellanens 1/6 Deel Kand beregnes, saa faaer Capellanen aarligen paa sin $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{6}$ Part, 65 Rdr. 3 mk 11 $\frac{1}{3}$ sk, og om en anden Sogne Præst accorderes

ham det samme for Kost etc. som jeg har accorderet nemlig 31 Rdr. 3 mk 10 $\frac{2}{3}$ sk. Nok H. 3 Kongers Offer af Menigheden Beregnet for 24 rd. Nok herforuden, som Skoleholder de foranmeldte 50 Rdr. Er tilsammen, som Capellanen, naar Encke er i Kaldet Kand have i Indkomst, 171 Rdr. 1 mk 6 sk.

4. Kirkerne her paa Landet ejer kongen, dog haver Sogne Folkene i hver Sogn fra Arilds Tiid af, og indtil denne Dag, opbaaret Kirkernes Tiender, og derfor holder dem ved lige. Hvilket hidtil er skeet forsvarligen.

5. Senes Pastorum et Diaconorum, saavidt her paa Landet Kand vides er denne a) Pastorum 1) Hr. Peder Stub Sogne Præst i Aaret 1590, 2) Hr. Christen Olufsen Sogne Præst i Aaret 1591 og 1593, 3) Hr. Christen Poulsen Sogne Præst i Aaret 1601 og 1616, 4) Hr. Peder Thøgersen Hvas var Sogne Præst i Aaret 1631 og 1658, da han døde i junio, 5) Hr. Johannes Jensen Paludan blev Sogne Præst 1658, døde 1696 i Oktober, 6) Hr. Jens Olufsen Scharum blev Sogne Præst sidst i Aaret 1696, døde 1719 sidst i Aaret, eller 1720 først i Aaret, 7) Hr. Niels Kirchmoe blev Sogne Præst 1720, døde in Martio 1751, 8) Morten Lauridsen Bechmann blev Sogne Præst 1751, lever endnu.

b) Diaconorum 1) Hr. Niels Christensen begravet in Januari 1650, 2) Hr. Niels Christensen Aalborg blev Capellan nogle Aar førend Hr. Peder Thøgersen Hvas døde, var Capellan i Hr. Peder Thøgersen Hvas hans Tiid og i Hr. Joh. Paludans Tiid. 3) Hr. Jens Olufsen Scharum var Capellan i Hr. Joh. Paludans sidste Tiider. 4) Hr. Anders Nielsen Schyum Hr. Scharums første Capellan død her paa Lessøe. 5) Hr. Christen Lund, Hr. Scarums anden Capellan blev afsadt fra Embedet, døde paa Holms Land. 6) Hr. Marcus Bering, Hr. Scharums tredie Capellan, døde paa Lessøe. 7) Hr. Johannes Mavors, Hr. Scharums fierde Capellan blev residerende Capellan i Randers. 8) Hr. Jochum Drewitz, Hr. Kirchmoes første Capellan blev Sogne Præst i Siælland. 9) Hr. Hans Bang, Hr. Kirchmoes anden Capellan, blev Sogne Præst i Wiborg Stift. 10) Morten Lauridsen Bechmann, Hr. Kirchmoes tredie Capellan. 11) Hr. Søren Jespersen Worre nuværende Capellan.

Nuværende Sogne Præst hedder Morten Lauridsen Bechmann, er 58 Aar gammel, har tient som Capellan i 8 fulde Aar, som Sogne Præst i 21 fulde Aar. Capellanen hedder Søren Jespersen Worre er i sit 50de Aar, har tient paa det 20de Aar.

Om sognepræsterne i Hals kan man her ingen underretning have.

6. Til Degne Kaldet er ingen smaa Redsel effter Loven, men af Beboerne herpaa Landet nyder Degnen Byg, nemlig af 110 Gaarder, eller Boeler, af ethvert Boel aarligen een Skippe, Er 110 Skipper Byg, og af 13 Græssetter eller halve Boeler, af ethvert 2 Fk. Byg, af 75 saa kaldte Inderster, af ethvert 1 Fk. Byg. Er tilsammen Byg, som Degnen af alle Jordbrugere i alle 3de Býrums, Westerøes og Hals Sogner aarligen nyder, 16 Tønder 7 Skipper 1 Fk. Naar Tønden regnes for 8 mk, saa gjør det i Penger 22 Rdr. 3 mk 4 sk. Dernæst nyder Degnen Høytiids Offer og Accidentier, som kan beregnes til $\frac{1}{2}$ Deel imod Sogne Præstens, som er 85 Rdr. 3 mk. Bliver saa Degnens Indkomst her paa Landet, Byg, Høytiids Offer og Accidentier sammenregnet: i alt 108 Rdr 4 sk.

Nuværende Degn hedder Otte Severin, er Studiosus, har ikke været Skoleholder, men haver nu Skole at holde, er beskikket af Biskoppen, er 65 aar gammel, har været Degn i 38 Aar, har ikke haft Degne boelig, men Penger derfor, nemlig 2 Rdr. aarligen: af Býrums Kirke 1 Rdr. og 1 Rdr. af Westerøes Kirke indtil Aaret 1768, da Hr. Stifts Provst Worsøe paa egne og øvrige Herrers Residerendes Vegne lod Kiøbe et Huus ved Býrums Kirke paa 9 Fag med en Jern Kakkelovn udi,

til Degne Boelig og Skole Stue. Paa hvilket Huus kiøbt til Degne Boelig og Skole Stue de høje Herrer Residerende ved Dom-Capitulet formodes at have i (?) (opslag 178 sidste ord) baade Siun og Skiøde. Bemeldte Degne Boelig har Velædle og Højlærte Hr. Stifts Provst Worsøe næstafvigte Aar 1771 været udi, og beseet samme. Da høytbemeldte Hr. Stifts Provsten befandt det ikke i forsvarlig Stand til Beboelse og derfor gav mig Ordre i Skole - og Fattiges Regnskab til Udgifft for Byrums Kirkes Blok at anføre Degnens Huus Leje for 3de Aar, á Aarligen 1 Rdr. som siden bemeldte Huus var kiøbt til Degne Boelig, og Degnen ved Siun overleveret ikke havde været anført i Regnskabet, Kirken, eller dens Blok til Udgifft til Degnen for Huus Leje. Til bemeldte Degne Boeligs fuldkomne Istandsættelse veed man her ikke at være føjet nogen Anstalt. – Degne Boeligen saa Vidt den er Degne Boelig, naar den først Ved Siun bliver Degnen overleveret i forsvarlig Stand, bør i Følge Loven og Rescripterne af 7de Junii 1743 og af 29de Januarii 1745 af Degnen selv holdes ved Liige. Til bemeldte Degne Boelig er ikke nogen Jord. Degnen her paa landet nyder ikke i Kierven Korn-Afgifft effter Loven, men Bøg i Skipper nyder han saaledes, som foran i denne 6te Post er forklaret. Hvorved (?) deres, at det er vanskeligt at skiønne, endten bemeldte Bøg er i Steden for Redsel og Renter effter Loven, eller det er i steden for Degne Traver i Kierven. Er det i steden for Degne Traver, da har det med Degne Traverne dog ingen Proportion thi Degnen faaer af en liden Gaard, eller Boel paa 4 á 5 Skipper Hartkorn ligesaavel 1 Skippe Bøg Aarligen, som af en Gaard eller Boel paa 8 - 10 eller 12 Skipper Hartkorn; Lige som Præsten faaer lige saa meget i Redsel aarligen af en liden som af en stor Gaard. - Effter hvilken Foranstaltning, Indretning eller Convention saadan Bøg Afgifft, som er saa meget ældgammel, maa skee, og hvorfor Loven ikke heller følges, derom veed jeg slet indtet at sige eller skrive.

7. Her paa landet ere nu 3de Skole Huuse, Degne Boeligen indberegnet: Eet ved Byrums Kirke, som er Degne Boeligen; Eet imellem Byrums og Hals Sogne, er ved Niels Irooms og Bangsboe Dige beliggende, som er Capellanens Skole, og eet i Westerøe Sogn. Alle disse 3de Skoler ere bekostede af de høje Herrer Residerende i Wiborg for Penger i alt 263 Rdr. 5 mk. Og det saaledes: Capellanens Skolehuus har de ladet nye Opbyggt, og sætter en nye Jern-Kakelovn udi, sampt 2de Borde, og 3de Bæncker for 163 Rdr. 5 mk af Sl. Biskop Trellunds Legatum, som med Kongl. Tilladelse maatte anvendes til Skolers Oprettelse paa Lessøe. Hvad der kostede derover, blev tilskudt af Byrums Kirkes Blok-Penger; - Degne Boeligen med iværende Kakelovn har de kiøbt for 50 Rdr.; Westerøes Skole med tilhørende Jord har de ligesaa kiøbt for 50 Rdr. En nye Jern-Kakelovn hvormed Westerøes Skole ogsaa er forsynet, er bekostet med Westerøes Kirkes Blok-Penge, som førend der blev nogen Ordinær Skoleholder var bleven samlede. - De Hundrede Rixdaler, som Degne Boeligen og Westerøes Skole er bleven kiøbt for, har de høje Herrer Residerende selv samlet til Skole paa Lessøe.

a) Til Capellanens Skole som bestaaer i alt af 12 Fag Huus, og er i god Stand, aleeniste Jorden til Kaal-Haugen er ikke indhægnat, ikke heller er Vand-Brønden endnu gjort i Stand hører den Østere Deel af Byrum Sogn nemlig hvad som ligger østen for Lars Poulsens paa Marken, Peter Andersens, Lars Albertsens, Jørgen Sundts, Lars Michelsens, Christopher Rasmussens, Anders Thurens, Jørgen Hornbecks, Anders Larsens Reersens, Lundens Gaard, og Christen Høllets tillige med Hals Sogns Levninger; bemeldte Lundens Gaard og Christen Høllets, som hører til Hals Sogn undtagen.

Til Capellanens Skoles Vedligeholdelse samles, effter det af Hans Excellence Hr. Geheimeraad og Stifts Befalings Mand von Hvitfeldt og Hr. Stifts Provst Worsøe, som paa den Tiid Constitueret Biskop, den 22de Martii 1770 approberede Forslag, hvad som af Huus Mænd,

Inderster og alle i Distriktet Værende u-gifft Personer bør betale aarligen til Skole Cassen i følge Forordningen af 23 Januarii 1739, dens 31. og 32te. articler.

For Skolehold nyder Capellanen af Sl. Biskop Trelunds Legatum dets Renters Renter, aarligen 50 Rdr., effter Kongl. Anordning. Hvorom Ved 3^{die} Post er meldt.

b) Til Degne Skolens District hører af Býrums Sogn den vestre Deel indtil Lars Poulsens paa Marken, Peder Andersens, Lars Albertsens, Jørgen Sundts, Lars Michelsens, Christopher Rasmussens, Anders Thurens, Jørgen Hornbeks, Anders Larsen Reersens, Lundens Gaard og Christen Høllets. Hvilke ere de af Býrums Sogn længst i Øster beliggende Steder, som hører til Degne Skolens District; af Westerøes Sogn hører til Degne Skolen den Østere, og Nordre Part indtil Lars Boyesens, Peder Boyesens, Hyldebuskens gaard, og Anders Erichsen Thýboes. Hvilke benævnte ere de i Westerøes Sogn længst i Vester beliggende Skole Steder, som hører til den i Býrum værende Degne Skoles District.

Førend Degne Boeligen bliver at ansee, som i forsvarlig Stand Kand hverken Kirkernes Blokker for aarlig Udgifft til Degnens Huus Leje blive forskaanede, ikke heller Kand determineres, hvilke og hvor mange Fag af Degne Boeligen egentlig hører til Skole Stue. Men, naar saadant kommer i Rigtighed, da bør de Fag af Degne Boeligen, som egentlig hører til Skole Stue, effter det af Hans Excellence Hr. Geheymeraad og Stifts Befalings Mand von Hvitfeldt, og Hr. Stifts Provst Worsøe som paa den Tiid constitueret Biskop, approberede Forslag holdes ved Liige, dels af det, der i Fattiges Bøsse paa Tinget kand samles, dels af det, som de i Districtet værende Huusmænd, Inderster og alle u-gifft i følge Skole Forordningen af 23 januari 1739, dens 31 og 32de Articler til Skole Cassen aarligen bør betale. De øvrige Fag af Degne Boeligen, som ikke hører til Skole Stue, bør Degnen selv holde ved Liige, som ved 6te post er erindret.

For Skoleholdet nyder Degnen, effter bemeldte Skole Forordning i Løn aarligen 6 Rdr. af Býrums Kirkes Blok, og af de til Skolehold allenaadigst bestemte Býrums Kirkes aarlige Lýse-Penger.

c) Til Westerøes Skole, en halv Fierdings Veÿ østen for Kirken og næsten midt i Sognet beliggende, sampt bestaaende af 6 Fag Lade-Huus og 5 Fag Stue Huus, som alle ere gamle, og hvortil hører 3/4 Skippe Hartkorns Jord, hører al Westerøes sogn, undtagen Lars Bojesens, Peder Bojesens, Hyllebuskens Gaard og Anders Erichsen Thýboes tillige med de Steder i Westerøes Sogn, som ligger østen for benævnte Steder. Hvilke meget bekvemmeligere Kand søge til Degne Skolen i Býrum, end til Westerøes Skole.

Til Westerøes Skoles Vedligeholdelse bør effter det af Hans Excellence Hr. Geheymeraad og Stifts Befalingsmand von Hvitfeldt og Hr. Stifts Provst Worsøe, som paa den Tiid constitueret Biskop, approberede Forslag, anvendes hvad af Huus Mænd, Inderster, og u-gifft i Districtet til Skole Cassen i Følge forordningen af 23 januarii 1739, dens 31 og 32te Articler aarligen bør svares.

I Løn skal Skoleholderen have aarligen 1) Usum fractum af Skolens Jord, det kand regnes i Værdie for 5 Slette Daler aarligen, 2) Westerøes Kirkes aarligen Lýse Penge 5 Slette Daler, 3) af bemeldte Westerøes Kirkes Blok-Penger aarligen 6 Slette Daler. Er tilsammen Skoleholderes aarlige Løn 10 Rdr. 4 mk, foruden behøvende Tørv til Ilde-Brand af Districtets Beboere.

Til ommeldte 3de Skoler ere Skoleholdere: Capellanen, holder en gifft Mand ved navn Jørgen Hornbek, henved 30 Aar gammel, til at holde Skole for sig. Degnen holder ligesaa en gifft Mand, Claus Lýkke henved 50 Aar gammel til at holde Skole for sig, i Westerøes Skole er en Mand ved Navn Matthias Funk, henved 30 Aar gammel, af Hr. Stifts Provst Worsøe dog ikke ved Brev Constitueret. - Jørgen Hornbek faaer i Løn for Skolehold, hvad Capellanen accorderer ham. Claus Lýkke faaer for Skolehold i Løn, hvad Degnen accorderer ham, og

Matthias Funk faaer for Skolehold i Westerøes Skole i Løn, som foran er meldt, 10 Rdr. 4 mk. Paa det at Westerøes Sogns Folk, for den største Deel, er frem for de andre Sognes Folk meget fattige; ikke meere end de andre Sogners Folk med Contribution til Skole Løn maatte blive besværgede.

Ingen af bemeldte 3de Personer, som holder Skole er Studiosus. - Bemeldte 3de Personer har før (:end de paa omskrevne Maade har holdt Skole, Jørgen Hornbek i denne Vinter for Capellanen, Claus Lykke for Degnen i 2 paa 3de aar, og Matthias Funk, som ordinær Skoleholder ligesaa i 2 paa 3de aar:) Enhver paa egen Haand holdt Skole, Claus Lykke i mange Aar, Jørgen Hornbek, og Matthias Funk i 4 á 5 Aar.

8. Her er ingen Encke i Kaldet, har og ingen været siden Aaret 1725. Hvad Pension af Kaldet er gaaet, derom har jeg aldrig seet noget som Kunde være til Underretning. Naar Encken effter Loven faaer i Pension 1/8 Deel af Kaldets Visste Indkomster, saa Kand hun effter den ved 3^{die} Post giordte Forklaring over Kaldets Indkomster nyde i Pension aarligen 47 Rdr., som beregnes saaledes :

Af Korntienden Vurderet for	200 Rdr - 1/8, som er 25 Rdr.
Af Qvægtienden satt for	13 Rdr. - 1/8, som er 1 Rdr. 3 mk 12 sk
Af Redselen Vurderet for	74 Rdr. - 1/8, som er 9 Rdr. 1 mk 8 sk
Af Høytids Offer	92 Rdr. - 1/8, som er <u>11 Rdr.3 mk</u>
	Er 47 Rdr. 2 mk 4 sk

9. Der er her i Kaldet ikke nogen Stiftelse, Legatum, Donation, eller deslige til Fattige og Gudelig Brug foruden de almindelige Fattiges Anstalter. Hvilke sidste ikke ere her i anden Drift eller Orden, end at hvad i en Fattiges Bøsse, som effter Sogne Præstens Forslag er i enhver Kirke Kand samles, hvilket er meget lidet, det tillige med hvad ellers nogen endten godvilligen giver, eller kommer i Mulct for til Fattige, og Præsten leveres, bliver af Præsten antegnet, og af ham samt Medhielpere uddelt til de mest trængende Fattige, og hvad Præsten derover nødvendigen til de meest, og højest trængende maae udgive, det fører han til Regnskab Kirkens Blok til Udgifft. Saa baade Skolevæsenet og de Fattige ere delagtige i Kirke Blokkens Penger. - Naar Skole Væsenet skulde sluge alt for meget af Kirkernes Blokker fra de Fattige, saa kunde denne for de Fattiges Væsen her værende Anstalt ikke tilstrække. Men naar de Fattige i Kirke Blokkens Penger ere, som de vel billiger skulde være prioriterede, saa er bemeldte Fattiges Anstalt her paa Landet, naar Tiiderne ikke ere alt for trange, god nok fordi Folkene her i Sognerne ere Vel til største Deelen af ringe Vilkaar, men her ere dog ikke saa mange Almisse Lemmer her paa Landet, som gemeneligen i andre Sogne.

10. Foruden Præstegaarden er her ingen Annex Præstegaard. Præstegaarden, som er her ved Býrums kirke, bestaaer med sit Tillæg /:hvorom er meldet ved 3^{die} post:/ af henved 7 3/4 Skippe Hartkorn, saa der fattes Fierdingkar, eller Album i, at den ikke er Een hel Tønde Hartkorn. Førend bemeldte Tillæg blev givet til Præstegaarden /:som ikke vides hvor længe er siden:/ bestooed Býrums Præstegaards Jord ikkun af 3½ Skippe Hartkorn. - Paa hele Præstegaardens egen Jord og Avl kan fødes og ilde græsses 2de Vogn Bester, og i det højeste 4 Fæes Høveder, samt 7 á 8 Faar. Præstegaardens eget Avl Kand et Aar lignet mod et andet beløbe til 8 Tønder Rug, 6 Tønder Byg og 2 á 3 Tønder Haure.

Ved Præstegaarden er indtet andet Inventarium, end Sl. Hr. Professor Ewalds Bibliske Concordantz, bestaaende af 3 Tomer i 3de Bind, og Velbyrdige Hr. Hans de Hoffmans Samlinger

af publique og private Stiftelser etc Wiborg Stift angaaende. - Til Præstegaarden hører et Stykke meget slet Over-Tørve Jord, midt i Westerøes Sogn beliggende.

11. Ministerial- og Kirkernes Regnskabs Bøger, saadanne som de i min Formands Sl. Hr. Niels Kirchemoes Sterbboe forefandtes, og af mig bleve modtagen, findes her ved Kaldet under Præstens Opsigt. Nemlig

1) Ministerialbøger a. Byrum Sogn angaaende: En gammel uden Bind med Defect baade for og bagudi, En nyere bekostet af Sl. Hr. Niels Kirchemoe, som begynder af Aaret 1720, men haver og nogen Defect foran, de giennemdragne Baand ere og henmeltede, og Bindet løsnet fra Bogen. Denne sidste skal af mig blive besørget indbunden. b. En Ministerial Bog, Westerøe Sogn angaaende, begynder af Aar 1646, og strækker til disse Tiider, kand bruges endnu i nogle Aar. c) En ministerial Bog, som er holdet saa længe, der er bleven forrettede Ministerialia i Hals Kirke. Den begynder ligesom Westerøes Kirkebog af aar 1646, og strækker til Aar 1719. Efter den Tiid ere Hals Sogns Børn bleven døbte i Byrum Kirke. 2) Byrums og Westerøes Kirkers Regnskabs Bøger, de begynder begge af Aar 1589, og strækker, den eene, nemlig Byrums til Aar 1771, og Kand derudi indskrives Kirkens Regnskab endnu for nogle Aar, den anden, nemlig Westerøes strækker til Aar 1769, da en nye Westerøes Kirkers Regnskabs Bog begynder af Aar 1770 og 1771. Hals sogns levningers Indtægter anføres aarligen i Byrums Kirkers Regnskabs Bog. Hals Kirkers gamle Regnskabs Bog formodes at være i Stiftets Kister; thi her paa Lessøe ved Præste Kaldet findes den ikke. 3) ere her ved Kaldet efter Hr. Stifts Provst Worsøe Hans Anmodning, Byrums og Westerøes Regnskabsbøger over Kirkernes Blokkers aarlige Penger. Hvilke Bøger haver titler, den eene: Byrums Sogns Skoles og Fattiges Væsens Regnskabs Bog; den anden: Westerøes Skoles og Fattiges Væsens Regnskabs Bog. - I disse nye Bøger ere skreven 2de sidste Aars Regnskaber.

At der har været Breve og Documenter Kaldet Præstegaarden Vedkommende, som burde følge Præst efter anden, er vel ikke at tvivle om: Men i min Sl. Formands Sterbboe er ikke fundet noget saadant Document, og har jeg derfor ikke heller Kundet imodtage det der ikke forefandtes.

12. Indtil Aaret 1600 har paa Lessøe været 2de Præste- og 2de Degne Kald; Byrum med Annexet Westerøe og Hals uden Annex. Der har altsaa og været 2de Sogne Præster og 2de Sogne Degne. Sogne Præsterne formodentlig indtil Reformationens Tiid her i Danmark, ere bleven kaldede af Canonicer ved Dom-Capitulet i Wiborg.

Det har, siden jeg kom til Landet, endnu staaet til Ord hos de ældste Folk, at Hals Præstekald, skjønt det indtet Annex havde, skal have været bedre end Byrums med Annexet Westerøe. Udi bemeldte Aar 1600 er Hals Sogn ved Sandflugt, som i mange Aar forhen havde yttret sig, endeligen saaledes blevet ruineret, at sogne Præster ved deres Indkomster ikke længere har kundet subsistere. Hvorover Hals Sogn effter de da værende Herrer Canonicer ved Wiborgs Dom-Capitul (?) stilling for Kongen, er bleven annecteret til Byrums og Westerøes Kald paa Condition, at Sogne Præsten til Byrum skulle holde Capellan. Hvilken Capellan har til Brug og Beboelse haft Hals Præstegaard saa længe, indtil den ogsaa ved Sandflugten, paa baade Huus og Jord blev gandske ødelagt, og derforuden har Capellanen haft Korntienden, Redselen og Accidentierne af Hals Sogns Levninger, sampt de 8 Rdr. 2 mk Landgildes Penger, og paa Hellig 3 Kongers Dag et Offer aarligen af alle 3de Sogner. Af Sogne Præsten har Capellanen der foruden indtet haft i Løn.

Byrums Præstegaard den 28de Januarii 1772

M Bechmann

1. NB. den 25de. Aprilis 1774 er ført Tings Vidne om hvor Vandet fra Præstegaardens Jord i Storhaug skal have sit Udløb.
- 2 NB. Dom over nogle af Westerøes Sogn(s) (*Indvaanere*), som regnede at give Præsten den sædvanlige Redsel, afsagt paa Lessøe Birke Ting den 4de Julii 1768. Item Hr. Stiffts Befalings Mandens Højvelbaarne Hr. Gehejmeraad von Hvitfeldts Ordre om at Præstens Redsel hos de Modvillige skal udpantes, af 16de april 1770.

ISBN 87-91138-04-3